

पहिलो परिच्छेद

शोध परिचय

१.१ विषय परिचय

लोकबहादुर थापामगरको जन्म २००९ साल असार ५ गते गण्डकी अञ्चल स्याङ्जा जिल्ला विरुवा अर्चले गाउँ विकास समिति वडा नं. तीन गाबु भाँगडीमा भएको हो । उनको बाल्यकाल आफ्नै जन्मस्थान र पछि भारतको अल्मोडामा समेत बित्यो । उनले स्नातकोत्तर तहसम्मको औपचारिक शिक्षा हासिल गरेका छन् । सानैदेखि शिक्षण पेसामा सङ्लग्न थापामगर पोखरा क्याम्पसमा लामो समय अध्यापन पश्चात् अवकाश प्राप्त जीवन बिताइरहेका छन् । उनका २०४७ सालमा प्रकाशित जीवनीपरक पहिलो प्रकाशित कृति “मगराँती भाषाका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापामगर” हो । तसर्थ प्रथमतः उनी समालोचक हुन् । त्यसपछि अनुवादक, कवि, गीतकार, उपन्यासकार तथा साहित्येतर कृतिका लेखक समेत हुन् । उनको लेखनकार्य नेपाली र मगराँती दुवै भाषामा सक्रिय देखिन्छ । दुवै भाषाका साहित्यिक र साहित्येतर गरी हालसम्म उनका अठार वटा कृतिहरू प्रकाशित छन् । आफू जन्मे हुर्केको समाजमा देखिएका विकृति, विसङ्गति, वर्गीय शोषण र उत्पीडनबाट आक्रोशित बनेका थापामगर राजनीतिक र सामाजिक आन्दोलनमा समेत लागेका देखिन्छन् । उनले समाजमा देखिएका यिनै कुराहरूलाई आफ्ना साहित्यिक कृतिका विषयवस्तु बनाएका छन् । समालोचना लेखनबाट आफ्नो साहित्यिक यात्रा प्रारम्भ गरेका थापा मगरले साहित्यिक क्षेत्रमा दुई दशकको समय व्यतीत गरिसकेका छन् । उनी वर्तमान समयमा अझ सक्रिय भएर साहित्य सिर्जना र प्रकाशनमा लागेका छन् । थापामगरका जीवनका सम्पूर्ण पाटाहरू, यसका प्राप्ति, अप्राप्तिहरू, जीवन भोगाइ, अनुभव र उनले गरेका साहित्यिक योगदानका बारेमा अध्ययन गरिएको छ । आजसम्म उनका कृतिका बारेमा सामान्य अध्ययन भए पनि विस्तृत अध्ययन भएको छैन । त्यसैले थापा मगरको जीवनी, व्यक्तित्वको अध्ययन, उनीद्वारा लिखित नेपाली साहित्यका कृतिहरूको परिचय सहित विधागत तत्वका आधारमा व्याख्या र विश्लेषण

यस शोधपत्रमा गरिएको छ । साहित्येतर कृतिहरूको भने सामान्य परिचय मात्र दिइएको छ ।

१.२ समस्याकथन

लोकबहादुर थापामगर नेपाली साहित्यका विभिन्न विधामा सफल रूपमा कलम चलाएर साहित्यिक व्यक्तित्वको रूपमा चिनिएका छन् । नेपाली साहित्यका विविध विधामा गुणात्मक र परिमाणात्मक योगदान गरी नेपाली साहित्यको लेखन कार्यमा लागि रहने सर्जक थापामगरको योगदान महत्वपूर्ण रहेको अवस्थामा उनको सामान्य चर्चा र अध्ययन एवम् फुटकर रचनागत विश्लेषण गर्ने कार्य छिटपुट रूपमा भए पनि थापाको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन विश्लेषण भएको छैन । त्यसैले लोकबहादुर थापासँग सम्बन्धित निम्न लिखित प्रश्नहरूको समाधान पहिल्याउने कार्यमा यो शोधपत्र केन्द्रित छ :

- (क) लोकबहादुर थापामगरको जीवनी के कस्तो छ ?
- (ख) लोकबहादुर थापामगरको व्यक्तित्वका के कस्ता पक्षहरू छन् ?
- (ग) लोकबहादुर थापामगरको कृतित्व के कस्तो छ ?

यिनै समस्याहरूमा केन्द्रित रहेर त्यसको स्पष्ट र सुव्यवस्थित व्याख्या यस शोधकार्यमा गरिएको छ ।

१.३ शोधपत्रको उद्देश्य

लोकबहादुर थापामगरको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन विश्लेषण गरी साहित्यमा उनको योगदानको मूल्याङ्कन गर्नु नै यस शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । प्रस्तावित शोध समस्याको समाधानमा आधारित उद्देश्यहरू यसप्रकार रहेका छन् :

- (क) लोकबहादुर थापामगरको जीवनीको अध्ययन गर्नु ।
- (ख) लोकबहादुर थापामगरको व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षहरू पत्ता लगाउनु ।
- (ग) लोकबहादुर थापामगरको कृतित्वको बारेमा विश्लेषण गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

लोकबहादुर थापामगरको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको बारेमा सामान्य चर्चा परिचर्चा भएको पाइएता पनि हालसम्म उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका बारेमा समग्र अध्ययन विश्लेषण र शोधकार्य हुन सकेको छैन । सामान्यतः उनका विषयमा भएका अध्ययनका विवरणहरू यसप्रकार रहेका छन् :

- (क) प्रदीप थापा (२०५१) रेवसको सम्पादनमा 'मगराँती साहित्यमा उपन्यासको प्रयास' सम्पादनमा प्रथम उपन्यासको विषयमा थापालाई नै प्रथम उपन्यासकार मान्ने कारण सञ्जोग लाफा मगरको रेवस उपन्यास लेखन २०५१ सालमा भए पनि प्रकाशन थापाको 'जजाबखट' (बालककाल) २०५२ सालमा भएकाले थापा मगरलाई नै प्रथम उपन्यासकार मानिएको लेख सम्पादनमा समावेश गरिएको छ ।
- (ख) तिलकप्रसाद पुन 'पुजा' (२०६३) ले राष्ट्रिय साप्ताहिक खबर पत्रिकामा प्रकाशित "मगर भाषामा प्रथम उपन्यासकार" शीर्षकको लेखमा उनको जीवनी र कृतिहरूको सामान्य विश्लेषण गरेका छन् । लेखमा थापालाई प्रथम मगर भाषाका उपन्यासकार भनेर पाठकसामु परिचित बनाएका छन् ।
- (ग) सगुन (२०६३) ले स्याङ्जा विशेषाङ्क पत्रिकामा "स्याङ्जाका केही मगर स्रष्टा र तिनका प्रवृत्तिहरू" लेखमा थापाको कृतिगत प्रवृत्ति र कृतिहरूको सामान्य विश्लेषण गरेका छन् । यस लेखले स्याङ्जाका स्रष्टा मध्येमा उनी प्रमुख हुन् भन्ने स्पष्ट जानकारी दिएको छ ।
- (घ) नारायण मरासिनी (२०६४) ले राष्ट्रिय स्वाभिमान साप्ताहिक पत्रिकामा प्रकाशित "लोकबहादुरको बालककाल ग्रामीण विद्रोहको यौटा नमूना" शीर्षकको लेखमा बाल्यकालको समाज र त्यस समाजको सामाजिक यथार्थलाई बालककाल उपन्यासमा समावेश गरिएकोले उपन्यास सामाजिक यथार्थवादी उपन्यास मान्न सकिन्छ भन्ने राय व्यक्त गरेका छन् । यसले शोधपत्रमा यथार्थवादी व्यक्तित्वको रूपमा चिनाउन मद्दत गरेको छ ।

- (ड) आदर्श समाज सम्वाददाता (२०६४) राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा “तेह्र जना किसानको ऋण मिनाहा” शीर्षकमा उनको बाबाले आसामी लगाएको पैसा मिनाहा गरिएको लेखले थापामगरको योगदानको कदर गर्छ । त्यसैले उनलाई समाजसेवी व्यक्तिको रूपमा चिनाउन सकिन्छ ।
- (च) समीक्षा (२०६४) मियो पत्रिकामा “वर्गीय दृष्टिकोणमा जातीय मुक्ति” शीर्षकको लेखमा नेपाली राष्ट्रियता र जनजाति राष्ट्रवादका बारेमा विभिन्न वर्गीय कोणबाट विश्लेषण गरिएको छ । यस लेखले शोधकार्यमा उनको प्रवृत्तिहरू औल्याउन सहयोग गरेको छ ।
- (छ) अनुराग (२०६५) ले हिमपात मासिक पत्रिकामा प्रकाशित आखिरियाङ्ग भगवान मालेलेसा (आखिरमा भगवान रहेन्छ) लेखमा जीवनी, व्यक्तित्व र उपन्यासको सामान्य विश्लेषण गरेका छन् । यसले उनी उपन्यासकार व्यक्तित्व हुन् भन्ने जानकारी दिन्छ । सबै विधाका साहित्यकार हुनाले उनलाई नेपाली साहित्यको एउटा खम्बा मान्न सकिन्छ ।
- (ज) रुद्रबहादुर थापामगर (२०६६) ले आदर्श समाज पत्रिकामा “कलेज बखट” (कलेज समय) पुस्तकको चर्चामा जीवनी, व्यक्तित्व र कलेज समय उपन्यासको विश्लेषण गरेको छन् । यस लेखले उनको जीवनी व्यक्तित्वको थप अध्ययन गर्न सहयोग पुगेको छ ।
- (झ) प्रभाव सापकोटा (२०६६) ले पैतीस भाषा पैतीस प्रतिभा पुस्तकको लोकबहादुर थापामगर शीर्षकको लेखमा उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वहरूको सङ्क्षिप्त चर्चा गरेका छन् । त्यस लेखमा थापामगर कवि, उपन्यासकार, निबन्धकार, गीतकार, समालोचक, सम्पादक, नाटककार आदि नामले परिचित भएको जानकारी पाइन्छ ।

१.५ शोधकार्यको औचित्य

यस शोधकार्यबाट लोकबहादुर थापामगरलाई नेपाली साहित्य जगतमा चिनाउने प्रयास गरिएको छ । साथै उनको जीवनी, व्यक्तित्व, कृतित्वको अध्ययनमा

केन्द्रित भई अध्ययन विश्लेषण गरिएकाले आउने पिंठी तथा उनको बारेमा जान्न चाहने जिज्ञासु पाठकले शोधपत्रबाट आफ्नो जिज्ञासा पुरा गर्नेछन् । आगामी दिनहरूमा उनको कृतित्वको अध्ययन गर्न चाहने पाठकको लागि पनि मार्ग निर्देशन गर्नु अध्ययनको औचित्य रहेको छ । थापाको जीवनी तथा उनको कृतिका बारेमा वस्तुगत जानकारी गर्नेछ । शोधपत्रको अध्ययनबाट उनका बारेमा जान्न चाहने जिज्ञासु तथा अन्य सामान्य पाठक केही मात्रामा भए पनि लाभान्वित हुनेछन् । तसर्थ अनुसन्धान क्षेत्रमा यसको महत्व स्वतः रहेकोछ । यसरी नै नेपाली साहित्यको इतिहास लेखनका क्रममा तथा साहित्यिक गतिविधिको मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा पनि शोधपत्रले टेवा पुऱ्याउने छ । यिनै विविध दृष्टिकोण नै शोधपत्रको औचित्य रहेको छ ।

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन

लोकबहादुर थापामगरको जीवनी र उनको व्यक्तित्वको प्रभाव क्षेत्र साथै उनका प्रकाशित साहित्यिक कृतिहरू कविता, उपन्यास, समालोचना, गीत, नाटक आदि कृतिहरूको विवरण क्रमशः प्रस्तुत गरी जानकारी दिने प्रयास गरिएको छ । अङ्ग्रेजी, नेपाली, हिन्दी, मगर, गुरुङ भाषाका ज्ञाता थापामगरले मगर भाषाको व्याकरण, भूगोलको पाठ्यपुस्तक, आदि पुस्तकहरू पनि लेखेका छन् । नेपाली भाषाको कृतिलाई मगर भाषामा पनि अनुवाद गरेका छन् । यी विविध कार्य भए पनि शोधपत्रमा नेपाली भाषाको विधागत पुस्तकाकार कृतिको समग्र अध्ययन विश्लेषण तथा उनको जीवनी व्यक्तित्वको अध्ययन गर्नु शोधकार्यको सीमा हो ।

१.७ शोधविधि

शोधकार्य गर्दा विभिन्न विधि अवलम्बन गरी गर्नुपर्ने हुन्छ । एउटै विधिबाट शोधकार्य गर्दा गाढो पर्ने भएकोले लोकबहादुर थापामगरको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन गर्दा निम्न विधिहरूबाट शोधकार्य गरिएको छ :

(क) सामग्री सङ्कलन विधि

शोधकार्य गर्दा सामग्री सङ्कलन विधि अनिवार्य रूपमा आउँछ । सङ्कलित सामग्रीको आधारमा मात्र शोधकार्य गर्न सकिन्छ । सामग्री सङ्कलनलाई पनि निम्न दुई प्रकारमा विभाजन गरी अध्ययन गर्न सकिन्छ :

(अ) मुख्य वा प्राथमिक सामग्री सङ्कलन विधि

यो विधि अवलम्बन गर्नु महत्वपूर्ण मानिन्छ । थापामगरको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन गर्दा स्वयम् साहित्यकारलाई भेटी, टेलिफोनबाट कुराकानी गरी परिवारका सदस्यहरूसँग शोधपुछ गर्ने र प्रकाशित कृतिहरूका अध्ययन गरी प्राथमिक सामग्री सङ्कलन गरिएको हो ।

(आ) गौण वा द्वितीयक सामग्री सङ्कलन

पटक-पटक साहित्यकारसँग भेट्न असम्भव भएकोले द्वितीयक सामग्री सङ्कलनका लागि पुस्तकालयमा गई उनका बारेमा प्रकाशित भएका लेखहरू अध्ययन गरी द्वितीय सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

(ख) सामग्री विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार

लोकबहादुर थापाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन गर्दा विवरणात्मक विश्लेषणात्मक, ऐतिहासिक विषयपरक शोधविधिबाट संकलित सामग्रीको विश्लेषण गरिएको छ ।

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा

शोधकार्यको ढाँचालाई सन्तुलित र व्यवस्थित तरिकाबाट प्रस्तुत गर्नका लागि शोधपत्रलाई छ परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ । आवश्यकताको आधारमा उपशीर्षकहरू पनि समावेश गरिएको छ । शोधपत्रको रूपरेखा यस प्रकार छ :

पहिलो परिच्छेद : शोधको परिचय

दोस्रो परिच्छेद : लोकबहादुर थापामगरको जीवनी

तेस्रो परिच्छेद : लोकबहादुर थापामगरको व्यक्तित्व

चौथो परिच्छेद : लोकबहादुर थापामगरको यात्रा प्रवृत्ति

पाँचौँ परिच्छेद : लोकबहादुर थापामगरको कृतिहरूको विश्लेषण

छैटौँ परिच्छेद : उपसंहार

परिशिष्ट

सन्दर्भसामग्री सूची

दोस्रो परिच्छेद

लोकबहादुर थापामगरको जीवनी

२.१ जन्म र जन्मस्थान

लोकबहादुर थापाको जन्म २००९ साल आषाढ ५ गते गण्डकी अञ्चल स्याङ्जा जिल्लाको बिरुवा अर्चले वडा नं. तीन गाबु भाँगडी गाउँमा भएको हो । उनी स्वर्गीय पिता - माता जीतबहादुर थापा र मनधरी थापाको कोखबाट सुपुत्रका रूपमा जन्मिएका हुन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । उनी बरही मगर हुन् र दुई दिदी बहिनीका एक्ला भाइ हुन् । यिनको साहित्यक नाम भुस्या मगर हो । यिनको नक्षत्र अनुसार जुरेको नाम लोकबहादुर थापामगर हो । यिनी लोकबहादुर र भुस्या दुवै नामबाट विभिन्न क्षेत्रमा परिचित छन् । दुई छोरी र एकलो छोरा भएको सानो परिवारमा जन्मिएका थापा असीम माया ममताका साथ हुर्किएको पाइन्छ ।

२.२ बाल्यावस्था

स्याङ्जा जिल्लाको रमणीय भूमिमा लोकबहादुर थापामगरको बाल्यावस्था बित्यो र उनका हजुरबा हजुरआमा किसान थिए । बाबा भारतीय सैनिकमा जागिरे थिए । त्यसकारण उनको बाल्यावस्था सुखद तरिकाले नै बित्यो । उनको परिवारमा खान लगाउनको कुनै कमी थिएन । उनी बाल्यावस्थामा साथीहरूसँग छेलो फाल्ने, पौडी खेल्ने, माछा मार्ने, गाईबाखा चराउने, अरिङ्गाल पोल्ने काममा रुचि राख्थे । उनलाई बाल्यावस्थामा दादुराले सिकिस्तै पारेको थियो । उनको तेह्र वर्षसम्म पढाइमा रुचि थिएन । बाबाको जागिर भएकाले उनी पनि सानैदेखि भारतको आल्मोडामा बस्न पुगे । उनले त्यहाँ गणितको ट्युसन पढे । त्यसपछि गणितमा अत्यन्तै सिपालु भए । करिब डेढ वर्षको बसाइपछि उनी नेपाल फर्किए । नेपाल फर्किएपछि उनी जामुने डाँडा स्कूलमा भर्ना भए । गणितमा अत्यन्तै सिपालु भएका कारण शिक्षकले नमिलाउने हिसाब पनि मिलाउने खुबीले गर्दा शिक्षकहरूको प्यारो भए । पढाइमा उनको रुचि बढ्दै गयो लगनशील हुँदै गएकाले पढाइमा उनी अब्बल बने । थापा बढी नबोल्ने लजालु, भावुक र सृजनशील स्वभावका छन् । गाउँका ठूला मानिने मुखिया शोषक

फटाहाहरूले गरिब किसानहरूलाई दुःख दिने, ठग्ने, अन्याय अत्याचार गर्ने प्रवृत्तिले उनको बाल मस्तिष्कमा ठूलो प्रभाव पारेको थियो । शोषक फटाहाहरूलाई अन्त्य गर्नु पर्ने त्यसका लागि ठूलो मान्छे बन्नुपर्छ भन्ने धारणा अनुरूप आफूलाई सामाजिक व्यक्तिको रूपमा उभ्याउने सोचका साथ पढाइमा नै उनको बाल्यावस्था बित्यो (शोध नायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) ।

२.३ शिक्षा दीक्षा

लोकबहादुर थापामगरको शिक्षा औपचारिक शिक्षाबाट नै सुरु भएको हो । हजुरबाबाको पढाउने ठूलो इच्छा उनले पुरा गरेका छन् । उनी स्थानीय स्कुलमा २०१५ सालमा कक्षा एक मा भर्ना भए । त्यहाँ महिनावारी शुल्क तिरेर पढ्नु पर्दथ्यो । यसरी शिक्षाको आरम्भ गरेका थापामगरले स्नातकोत्तर पुरा गरेका छन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) ।

२.३.१ विद्यालय शिक्षा

लोकबहादुर थापा आठ वर्षको उमेरमा श्री जामुने डाँडा प्रा. वि. स्कुलमा कक्षा एकमा भर्ना भए । दुई वर्षसम्म कक्षा एकमा नै पढिरहे । भारतीय सैनिकमा जागिरे बाबासँग उनी पनि भारतको आल्मोडा गएर एक डेढ वर्ष गणितको टयुसन पढे । बाबा कडगो जानु पर्ने भएपछि उनी घर फर्किए । घर फर्किए पछि कक्षा चारमा जामुने प्रा. वि. स्कुलमा नै भर्ना भए । महिनावारी शुल्क स्वरूप गुरुलाई घिउ, चामल, तरकारी दिँदै उनले आफ्नो पढाइलाई अगाडि बढाउँदै लगे । पढाइमा अत्यन्तै रुचि राख्ने थापामगरले पाँच कक्षा पास गरेपछि त्यही जामुने स्कुलमा छ महिना पढाए । उनी आफ्ना मुख्य गुरु रामशरण के. सी र मनबहादुर थापामगरलाई मान्दछन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) ।

लोकबहादुर थापामगर कक्षा छ पढ्न जनज्योति मा.वि. विरुवा बजार स्याङ्जा गए । उनले विद्यालयमा पढ्दा देखि नै शोषक वर्ग विरुद्ध आवाज उठाउने, राजनीतिक संगठन खोल्ने, गरिब किसान निम्न वर्गको हक हितका लागि काम गर्ने, शोषकहरूलाई कालो मोसो लगाइदिने, जुत्ताको माला लगाइदिने जस्ता कारबाही गर्ने

कामहरू गरे । उनी पढाइ र राजनीतिक संगठनहरूमा लागि लगनशील रूपमा निरन्तर सफलताका साथ अगाडि बढ्दै गए । २०२७ सालमा श्री जन ज्योति मा. वि. बिरुवा बजार स्याङ्जाबाट तृतीय श्रेणीमा प्रवेशिका पास गरे । यसरी उनी स्कुले जीवनमा नै आफूलाई राजनीतिक, सामाजिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा सक्षम व्यक्तित्वका रूपमा चिनाउन सफल भए (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) ।

२.३.२ उच्चशिक्षा

लोकबहादुर थापामगरले २०२७ सालमा श्री जनज्योति मा. वि. बिरुवा बजार स्याङ्जाबाट प्रवेशिका उत्तीर्ण गरेका हुन् । एस. एल सी. पास गरेपछि जनज्योति स्कुलमा पढाउन थाले । दुई वर्ष पढाएपछि यिनलाई अध्ययनको तलतलले उचाल्यो । उनी आई.ए. पढ्नका लागि पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरामा भर्ना भए । उनी पढाइमा लगनशील र मिहेनती थिए । त्यसको परिणाम स्वरूप २०३२ सालमा प्रथम श्रेणीमा प्रमाण पत्र तह पास गरे । त्यसपछि २०३५ सालमा मुख्य विषय नेपाली लिएर स्नातक (बी.ए.) पास गरे । पढाइमा अब्बल भएका कारण वालिङ प्राइभेट क्याम्पस स्याङ्जामा प्राध्यापन सेवा सुरु गरे । संस्थापकको रूपमा रहेर डेढ वर्षको शिक्षण अनुभव सँगालेका थापाको पढाइ स्थगित भएको थियो । पढाइमा रुचि भएका कारण उनी अध्यापन पेसालाई छाडेर पढ्नका लागि कीर्तिपुर क्याम्पस काठमाडौंमा भर्ना भए । मुख्य विषय भूगोल लिएर अध्ययन गरेका थापामगरले २०३९ सालमा स्नातकोत्तर तह पुरा गरे (शोध नायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार)।

२.४ पारिवारिक पृष्ठभूमि

स्याङ्जा जिल्लाको बिरुवा अर्चले गा.वि.स. गावु भाँगाडी लोकबहादुर थापामगरको पुख्र्यौली थलो हो । उनका च्याप्जु बाजे डोहोटे थापामगर, जिजु बाजे मानसिंह थापामगर तथा बाजे तुलबहादुर थापामगर हुन् (शोध नायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । बाबा जीतबहादुर थापामगर र आमा मनधरी थापामगरको कोखबाट लोकबहादुर थापामगरको जन्म भएको हो । तीन सन्तानमा उनी एकलो छोरा हुन् । दिदीहरू गाली थापामगर र भालु थापामगर हुन् । उनी बाजे तुलबहादुरको

विशेष माया ममता र रेखदेखमा हुर्किएका हुन् । बाजे किसान हुनुहुन्थ्यो । खानको लागि दुःख थिएन । बाबा भारतीय सेनामा जागिरे भएका कारण समग्रमा पारिवारिक आर्थिक पृष्ठभूमि राम्रो नै थियो । थापाका दुई आमा हुन् । आफ्नी आमा मनधरीको चौहत्तर वर्षको उमेरमा मृत्यु भएको हो । बाबा जीतबहादुरको बहत्तर वर्षको उमेरमा मृत्यु भयो । अर्की आमा कला थापामगर अभै पनि जीवित नै हुनुहुन्छ । उनको सानो र सुखी परिवार थियो । बाजे कृषक, बाबा जागिरे आमा कुशल गृहिणी, अर्की आमा ममताकी खानी भएका कारणले थापामगरको जीवनमा कुनै त्यस्तो अभावले सताएन (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । सुखी, खुसी तथा सम्पन्न परिवारमा जन्मेर हुर्किएका थापामगरको जीवन आज पनि सफल र सम्पन्न देखिन्छ ।

२.५ विवाह र सन्तान

लोकबहादुर थापामगरको विवाह राना ठाडा मगरको छोरी शोभा थापा राना सँग २०२६ सालमा स्याङ्जा जिल्लामा भएको हो । विवाह हुँदा उनको उमेर अठार वर्षको थियो । उनी कक्षा दस मा पढ्दै थिए । शोभा थापाले स्कूल पढेकी थिइन् । उनले विवाह पश्चात घरायसी व्यवहार सम्हालिन् । सानै उमेरमा दाम्पत्य जीवनमा बाधिएका थापाको पढाइलाई भने कुनै असर परेन । गाउँका शोषक वर्गहरूले गरिबहरूलाई ठगेको उनलाई पटककै मन परेन त्यसको फलस्वरूप उनी २०२७ सालमा पुष्पलाल समुहको कम्युनिष्ट पार्टीमा लागी समाज सेवामा लागे । पढाइलाई पनि निरन्तरता दिँदै थिए । जागिर पनि गर्दै थिए, जिम्मेवार व्यक्तित्व भएर पनि थापामगरले उन्नाइस वर्षपछि भीमा थापामगर सँग २०४५ सालमा दोस्रो विवाह गरे । भीमा थापा शिक्षण पेसामा आवद्ध थिइन् । थापामगर आफ्नो व्यक्तिगत जीवन, सामाजिक जीवन र पारिवारिक जीवनलाई तालमेल राख्नमा अत्यन्तै सिपालु व्यक्ति हुन् ।

लोकबहादुर थापामगरका दुई श्रीमतीबाट पाँच सन्तानको जन्म भएको छ । जेठी शोभा थापाबाट एक छोरा र दुई छोरीको जन्म भएको हो । छोरा टोपबहादुर थापामगर तथा छोरीहरू जेठी अमृता थापामगर र कान्छी छोरी मञ्जु थापामगर हुन् ।

टोपबहादुरबाट दुई सन्तान (एक छोरा र एक छोरी) को जन्म भएको छ । छोरी अमृता थापामगरका दुई छोरीहरू छन् भने मञ्जु थापा स्नातकोत्तर तह पढ्दै छिन् । अमृता थापा २०६२/६३तीनसालको जनआन्दोलन पश्चातको संविधान सभाको सभासद थिइन् । उनको कान्छी श्रीमतीबाट दुई सन्तानको जन्म भएको छ - छोरा शिवबहादुर र छोरी सकुन्तला । ती मध्ये शिवबहादुरबाट एक छोरा र सकुन्तलाबाट एक छोरी समेत जन्मसकेका छन् (शोध नायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार)। लोकबहादुर थापाले आफ्ना सन्तानलाई युगानुकूल शिक्षादीक्षा र लालनपालन गरेका छन् । असल, गुणवान र कर्मशील पत्नीहरूको सहयोगले गर्दा आफू वैवाहिक जीवन र सन्तानबाट सफल र सुखी भएको बताउँछन् ।

२.६ पारिवारिक आर्थिक अवस्था

मानव जातिको निम्ति जीविकोपार्जनको आधारशीला भनेको आर्थिक पक्ष मान्ने गरिन्छ । आर्थिक पक्ष सबल र सुदृढ हुनुले पनि जीवनको सकारात्मक गति अनि सभ्यतामा प्रभाव पार्दछ । सानो र सुखी परिवारमा जन्मेका लोकबहादुर थापामगरको आर्थिक अवस्था राम्रो देखिन्छ । जन्म र बाल्यकालीन समयमा बाबा जागिरे भएकाले आर्थिक कठिनाई थिएन । उच्च मध्यम परिवारमा जन्मेका थापामगरको शिक्षादीक्षामा कुनै अभाव देखिएन । लोकबहादुर थापामगरलाई कक्षा पाँच पढ्दा नै शिक्षण गरेका हुन् । एस.एल.सी दिएपछि पनि दुई वर्ष आफ्नै स्कुलमा शिक्षण गरे । यसले गर्दा पनि थापा मगरको आर्थिक अवस्थालाई केही सहयोग गर्‍यो । आफ्नो कमाई, बाबाको जागिरे जीवन, बाजे किसान भएका कारण अर्थको कुनै कमी भएन । उनी पढाई, घरपरिवार र राजनीतिक क्षेत्रमा सफल हुनुको पछाडि आर्थिक पक्षको बलियो हात छ । उनले स्नातक तह पुरा गरेपछि डेढ वर्ष वालिड प्राइभेट क्याम्पस स्याङ्जामा प्राध्यापन गरे । त्यसको कमाईले उनले एम. ए. पढे । आफ्नै कमाईले २०३९ सालमा स्नातकोत्तर तह पुरा गरे । त्यस पछि त्रि. वि. पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरामा प्राध्यापन पेसा सुरु गरे (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) ।

२०३९ साल देखि २०५७ साल सम्म प्राध्यापन पेसामा लागेका थापामगरको आर्थिक अवस्था राम्रो नै देखिन्छ । पोखरामा दुई/दुई वटा घर बनाउन तथा छोराछोरीलाई लालन पालन गर्न शिक्षा दीक्षा दिन उनको कमाइले मनग्य पुगेको कारण उनको आर्थिक अवस्था राम्रो मानिन्छ । आर्थिक अवस्था सबल भएका कारणले पनि साहित्यिक तथा पाठ्यपुस्तकहरू लेखन र प्रकाशनमा बढी समय दिएको देखिन्छ । कान्छी श्रीमती भीमा थापाको सरकारी पेसा जेठी श्रीमती शोभा थापा कुशल गृहिणी यस्तो तीन तिरको तारताम्य मिलनले उनको पारिवारिक आर्थिक अवस्था राम्रो बनेको छ । अर्थले मानिसको जीवनमा पारिवारिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, शैक्षिक, व्यवहारिक सम्पूर्ण क्षेत्रमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । अतः उनको जीवनमा पनि आर्थिक पक्षले ठूलो भूमिका खेलेको छ । आर्थिक स्तर बलियो भएका कारणले गर्दा नै उनको व्यक्तिगत, पारिवारिक, राजनैतिक तथा सामाजिक जीवन सफल भएको देखिन्छ ।

२.७ पेसा व्यवसाय/कार्यक्षेत्र

लोकबहादुर थापामगरले अँगालेको मुख्य पेसा शिक्षण हो । समय र परिस्थिति अनुसार विभिन्न क्षेत्रमा लागेता पनि उनको जीवनको लामो समय शिक्षण पेसामा नै बितेको छ । कक्षा पाँच पढ्दा देखि नै पढाउन थालेका थापामगरको पढाइ संगसँगै शिक्षण पेसा पनि साथै रह्यो । जिन्दगीको छ दशक लामो समय पार गरेका थापामगरले विभिन्न क्षेत्रमा काम गर्दै जाँदा धेरै तितामिठा अनुभवहरू पनि सङ्गालेका छन् । उनले राजनीतिक, सामाजिक, साहित्यिक, शैक्षिक आदि विभिन्न क्षेत्रमा कामहरू गर्दै आएका छन् । विभिन्न कार्यहरूका अतिरिक्त उनी साहित्यलाई मुख्य ठानेर यसैको लेखनमा लागेका देखिन्छन् । उनका साहित्यिक कृतिहरू, पाठ्यपुस्तक, व्याकरणका पुस्तकहरू लगायत डेढ दर्जन पुस्तकहरू प्रकाशन भइसकेका छन् । उनको अहिलेको समय लेखन र प्रकाशनमा नै बितेको देखिन्छ (शोध नायकको व्यक्तिगत विवरण अनुसार) ।

२.८ रुचि तथा स्वभाव

कुनै पनि व्यक्तिको रुचिका आधारमा नै उसको व्यक्तित्व निर्माण हुन्छ । यिनी सानोमा नयाँ नौला मान्छेसँग देखभेट गर्न नखोज्ने स्वभावका थिए (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । अत्यन्तै इमानदारी स्वभावका उनी अर्कालाई धोका दिएको पटककै मन पराउँदैनन् । उनलाई हेर्दा धेरै नबोल्ने स्वभावका देखिन्छन् । मान्छेका अनेक रुचि हुन्छन् । उनका पनि विभिन्न रुचि मध्ये बालककालमा साथीहरू भेला पारेर छेलो फाल्ने (सटपुट) र फुटबल खेल्ने गर्दथे । उनलाई सबै भन्दा मन पर्ने खेल फुटबल हो (शोध नायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार)। परम्परागत रूपमा चलि आएको पोशाक लगाउँदा सजिलो हुने र समय, अवस्था अनुसार लगाइएको सबै पोशाक उत्तिकै मन पर्ने तथा विलासी प्रवृत्ति नभएकाले सार्वजनिक यातायातका साधनमा हिँडडुल गर्ने गरेको कुरा उनी बताउँछन् । साधारण नेपाली खाना रुचाउने, गाउँको खोलाको माछा र कोदोको ढिडो खान असाध्य मन पराउने उनमा कुनै धूम्रपान तथा मद्यपानको कुलत छैन (शोध नायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार)।

थापामगर समाजका रहेको असमानता र शोषणबाट पीडित जनतालाई मुक्ति दिने तथा आर्थिक सामाजिक शैक्षिक विकासमा सेवा गर्ने रुचिका कारण समाज सेवामा लागेका देखिन्छन् । शोषित वर्ग र शासक वर्गमा समानता ल्याउने उद्देश्य लिई उनी निःस्वार्थ रूपमा समाज सेवामा लागेका हुन् । समाजका उत्पीडित वर्गलाई मुक्ति दिने अठोटका साथ लागेका थापाको मुख्य रुचिको विषय समाजसेवा हो ।

उनी रमेश विकलको लाहुरी भैंसी र मोदनाथ प्रश्रितको देवासुर सङ्ग्रामबाट प्रभावित भई आफू साहित्यतर्फ लागेको कुरा बताउँछन् । उनी वर्गीय र जातीय असमानता विरुद्ध क्रान्ति र परिवर्तनको स्वर दिई समाज सुधारको अपेक्षा राखेर साहित्य रचनामा लागेका देखिन्छन् । नेपाली भाषाका अतिरिक्त मगर भाषाका सबै विधामा कलम चलाएका भए पनि उपन्यास विधामा उनको विशेष रुचि देखिन्छ ।

२०५८ सालमा एक वर्षसम्म सैनिक हिरासतमा पर्दा उनले कठोर शारीरिक तथा मानसिक यातना सहनु पर्यो । जुन क्षण उनका निम्ति अविस्मरणीय बनेको छ ।

उनको मगर भाषामा लेखिएको आरमीट्च मामरी (सम्भनाका घाउहरू) (२०६६) उपन्यास र मगर भाषा व्याकरण (२०६८) प्रकाशनको समय सबैभन्दा सुखको क्षण हो ।

अध्ययन अनुसन्धान लेखनमा विशेष रुचि भएका थापामगर मनोरञ्जनमा लोकगीत सुन्न रुचाउँछन् भने जनादेश र जनआवाज पत्रिका पढन मन पराउँछन् (शोध नायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) ।

२.९ लेखन प्रेरणा र प्रभाव

२.९.१ साहित्यिक लेखन

लोकबहादुर थापामगरको पारिवारिक पृष्ठभूमिमा कोही पनि साहित्यिक व्यक्तित्व थिएनन् । लेखन कालमा पारिवारिक व्यक्तित्वहरूबाट हौसला र प्रेरणा प्राप्त गरेका होइनन् समाजको क्रूर र निर्दयी व्यवहारबाट प्रेरणा प्राप्त गरेर साहित्य तर्फ लागेको कुरा उनी बताउँछन् । उनको पहिलो प्रकाशित कविता 'पोखरा' (२०४८) हो (शोध नायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । २०५० सालमा प्रकाशित रङ्गीचकुड ल्हीड (भोकाएकाहरूको गीत) गीत /कविता सङ्ग्रहबाट उनको साहित्यिक यात्रा अधि बढेको देखिन्छ । मोदनाथ प्रश्रितको देवासुर संग्रामबाट प्रभावित भएका थापामगरलाई रमेश विकलको 'लाहुरी भैसी' कथा अत्यन्तै मन पर्छ । शोषक र शोषित वर्गमा हुने विभेदले उनको मनलाई अत्यन्तै प्रभावित पायो । त्यसको परिणाम स्वरूप बालककाल उपन्यास लेखे (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । उनी आफूले देखे भोगेका र अनुभव गरेका यथार्थ विषयवस्तुलाई कलात्मक रूप दिएर साहित्य लेख्दछन् । समाजमा व्याप्त विकृति विसङ्गतिलाई साहित्यमा जस्ताको त्यस्तै यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरी सबै सामु उदाङ्गो पारी देखाउन चाहन्छन् । समाज रूपान्तरण गर्ने साहित्य नै वास्तविक साहित्य हो भन्ने थापामगर समाजलाई दिशा प्रदान गर्ने र कलात्मक रूपले अन्याय अत्याचारको चित्रण गरेको साहित्य सबै भन्दा उच्च कोटीको मान्दछन् ।

मगरभाषाका साहित्यिक कृतिहरूको अभाव महशुस गरी लेखन प्रारम्भ गरेका थापामगरलाई मगर भाषाका प्रथम उपन्यासकार मानिन्छ । मगर भाषाका कृतिहरूलाई

नेपालीमा अनुवाद गरेर गैरमगरभाषी व्यक्तिहरूलाई ठूलो गुण लगाएका छन् । उनका कृतिहरू विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित भएका छन् । प्रकाशित केही कृतिलाई सङ्ग्रहमा पनि सङ्ग्रहित गरी प्रकाशन गरेका छन् । उनका मगर भाषा र नेपाली भाषाका प्रकाशित साहित्यिक कृतिहरूको कालक्रमिक विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) नेपाली भाषा	विधा	साल	कैफियत
१. मगराँती भाषाका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जालीमगर र रेखबहादुर थापामगर	समालोचना	२०४७	
२. बूढो घर	कवितासङ्ग्रह	२०५७	'बूढाइम' भित्र अनुवादका रूपमा
३. बालककाल	उपन्यास	२०५८	अनुवाद (जजाबखट)
(ख) मगराँती भाषा	विधा	साल	कैफियत
१. पीराड रूपयोऊ लुरीक	नाटक	२०४९	अनुवाद (पचास रुपियाँको तमसुक)
२. रडसीचकुड ल्हीड	गीत / कविता	२०५०	
३. जजाबखट (२०५२)	उपन्यास	२०५२	
४. बूढा इम	कविता	२०५७	'बूढो घर' कविता सङ्ग्रहभित्र अनुवादका रूपमा
५. आखिरीयाड भगवान मालेलेसा	उपन्यास	२०५२	
६. कलेजबखट	उपन्यास	२०६६	
७. आरमीटच मामरी	उपन्यास	२०६६	

आधा दर्जन भन्दा बढी साहित्यिक कृति प्रकाशन गरेका थापामगर उपन्यास विधामा बढी सक्रिय रहेका छन् । उनको 'माछा पडीसच' कृति अप्रकाशित छ । उनले मगर भाषाका साहित्यलाई नेपाली भाषामा पनि अनुवाद गरेका छन् । 'बाल्यकाल' उपन्यास र 'बूढो घर' कविता सङ्ग्रह नेपाली भाषामा अनुवादित छन् भने मोदनाथ

प्रश्रितको पचास रूपैयाँको तमसुक मगरभाषामा पीराङ रूपियाँ लुरीक शीर्षकमा अनुवाद गरेका छन् । मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतवहादुर सिँजाली र रेखबहादुर थापामगरका बारेमा समालोचना तथा अनुसन्धान नेपाली भाषामा गरेका छन् । अन्य कृतिहरू मगरभाषामा नै छन् ।

२.९.२ साहित्येतर लेखन तथा कृतिहरू

लोकबहादुर थापामगरले आफ्नो साहित्यिक यात्राका क्रममा साहित्यिक कृति मात्र रचना गरेका छैनन् । उनी साहित्य बाहेक अनेकन साहित्येतर लेख, विचार, सम्पादकीय तथा राजनैतिक लेखहरू लेखनमा समेत त्यतिकै सक्रिय रूपमा लागेका छन् । उनका लेख रचनाहरू विभिन्न पत्रपत्रिका प्रकाशन भएका छन् । उनले यस्ता लेखनमा मात्र चित्त नबुझाएर आफ्नो विचार र चिन्तन सहितका पुस्तकाकार कृतिहरू पनि प्रकाशन गरेका छन् ।

लोकबहादुर थापामगर भूगोलका प्राध्यापक हुन् । प्राध्यापन पेशामा लागेका थापामगरले पाठ्यपुस्तक पनि लेखन र प्रकाशन गरेका छन् । आफूले पढ्ने समयमा पर्याप्त मात्रामा पाठ्यपुस्तक नपाएकाले नयाँ विधार्थीलाई पुस्तक आवश्यक छ भन्ने ठानेर २०४७ सालमा प्रारम्भिक भौतिक भूगोल पुस्तक लेखन र प्रकाशन गरे (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । २०४७ साल देखि साहित्य तथा साहित्येतर कृति लेखन र प्रकाशनमा लागेका थापामगरको साहित्येतर पुस्तकाकार कृतिहरूको विवरण सूची यस प्रकार रहेको छ ।

पुस्तक	प्रकाशन	साल
पाठ्यपुस्तक		
१. नेपाल परिचय	-	-
२. प्रारम्भिक भौतिक भूगोल	पब्लिशर्स एन्ड डिस्ट्रिब्यूटर्स	२०४७
३. मानव भूगोल	कोसेली प्रकाशन पोखरा	२०४८
अन्य		
४. मगर स्वयत्तताबारे एक अध्ययन		२०५६
५. 'अन्ध जातिवादको विरोध गरौं'		२०५६
६. नेपाली राष्ट्रियता र जनजाति राष्ट्रवाद	प्रगति पुस्तक सदन काठमाडौं	२०५४
७. मगराँती भाषाको व्याकरण	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान	२०५३
८. मगर ढुट (भाषा) को मानक लेखन	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान	२०५८
९. मगर भाषा (ढुट) व्याकरण	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान	२०५८

साहित्य तथा साहित्येतर कृति लेखनमा अग्रणी व्यक्ति आजभोलि खोज तथा अनुसन्धानमा लागेका देखिन्छन् । भाषा व्याकरणका पाठ्यपुस्तकको लेखन अनुभवले थापालाई भाषामा हुने क्षेत्रीय विविधताको बारे जानकार बनायो । त्यसैले हाल उनी मगर भाषाको क्षेत्रीय अध्ययन तर्फ लागेका छन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । जिन्दगीका अनन्त दौरानमा मगर भाषामा प्रशस्त साहित्य सृजना गर्ने सोचमा रहेका थापामगर समयले साथ दिँदासम्म लेखन कार्यमा सक्रिय रहेनेछु भनी बताउँछन् ।

२.१० राजनीतिक जीवन

लोकबहादुर थापामगर विद्यार्थी कालदेखि नै राजनीति सामाजिक कार्यमा सक्रिय भएर विद्यार्थी हक हित र सामाजिक उत्थानमा लागेका हुन् । वर्गीय हक हित, शोषित पीडित वर्गको उत्थानका लागि आवाज उठाउने र समानता मूलक समाजको स्थापनाका लागि तत्कालीन व्यवस्थाका विरुद्धमा लाग्ने व्यक्ति आँखाको कसिङ्गर बन्नु

स्वभाविकै हो । त्यसमाथि क्रान्तिमा विश्वास राख्ने व्यक्तिको जीवन पूँजीवादी शासन व्यवस्थामा सहज हुनु असम्भव नै हुन्छ । मार्क्स, लेनिन, माओका सिद्धान्तलाई आत्मसाथ गरी वर्गीय असमानता, दमन, शोषण तथा अर्ध दासको जीवन जिउन विवश किसानहरूको जीवनलाई माथि उठाउन प्रयत्नशील रहँदा तत्कालीन निरङ्कुश पञ्चायती शासक तथा सामन्तहरूको दमनबाट २०२७ सालमा करिब दुई महिना स्याङ्जा नुवाकोटमा जेल परे । नेपाली जनताहरू माथि भएको दमनको विरुद्धमा आवाज उठाउने जनयुद्ध र आन्दोलनलाई समर्थन र सहयोग गर्ने क्रममा २०५८ सालको संकट कालमा एक वर्ष सैनिक हिरासतमा बसेका हुन् । छ महिनासम्म आँखामा पट्टी बाधेर पोखरीमा डुबाएर पानी खुवाई मर्नु न बाँच्नु बनाएको, कैयौँ दिन भोकै वस्नु परेको घटनालाई आज पनि उनी झल्झली सम्झन्छन् । त्यहाँको ज्यादै कष्टकर र क्रूर व्यवहारले उनमा मानसिक आघात परेको बताउँछन् ।

२.११ भ्रमण

भ्रमण जीवनको एउटा यात्रा हो । मान्छेले यात्रा गर्दै जाँदा विभिन्न ठाउँमा भ्रमण गरेको हुन्छ । थापामगरले आफ्नो जीवनको दौरानमा देशका विभिन्न ठाउँमा भ्रमण गरेका छन् । पढाइको सिलसिलामा भारतको आल्मोडा जिल्लामा र समाज सेवा तथा अनुसन्धानको क्रममा देशको लगभग सम्पूर्ण जिल्लामा भ्रमण गरेका छन् । भ्रमण विशेष गरी उद्देश्यमूलक हुन्छ । उनले साहित्यिक गोष्ठी, सेमिनार, संगठन विस्तार जस्ता विविध कामका शिलशिलामा देशका विभिन्न जिल्लाहरूमा भ्रमण गरेका छन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) ।

२.१२ पुरस्कार तथा सम्मानहरू

भाषा साहित्य र समाजको सेवामा समर्पित व्यक्तिलाई त्यस समाज वा राष्ट्रले सम्मानित र पुरस्कृत गर्ने गर्दछ । त्यस्तो सम्मान तथा पुरस्कार अमूल्य र अनमोल हुन्छ । चाहे त्यो एउटा सानो वस्तु वा ठूलो रकम नै किन नहोस् । लोकबहादुर थापामगरको कार्यप्रतिको सजगता र तत्परताको मूल्याङ्कन गर्दै राज्य एवं विभिन्न

संघ संस्थाले सम्मान गरेका छन् । २०४७ सालदेखि साहित्य साधनामा लागेका थापामगर विभिन्न पुरस्कार र सम्मानबाट सम्मानित भएका छन् ।

लोकबहादुर थापामगरलाई मगर भाषा साहित्यमा योगदान गरे बापत २०५३ सालमा युवा खेलकुद तथा संस्कृति मन्त्रालय काठमाडौंले राष्ट्रिय प्रतिभा पुरस्कारबाट सम्मान गरेको छ । २०६३ सालमा जीतबहादुर सिञ्जाली मगर साहित्य प्रतिष्ठान काठमाडौंबाट 'जीतबहादुर सिञ्जाली साहित्य पुरस्कारद्वारा सम्मान गरिएको छ । नेपाल मगर संघबाट मगर भाषामा योगदान गरे बापत 'हर्क पुरस्कार' बाट पुरस्कृत भए । त्यस्तै यथोचित सेवा गरे बापत त्रि. वि. पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखराबाट 'कदर पत्र'बाट सम्मानित भए । उनलाई नेपाल मगर संघ प्रारिम्भिक समिति पोखरा कास्की र नेपाल मगर संघ केन्द्रीय समिति काठमाडौंले प्रशंसा पत्रद्वारा सम्मान गर्‍यो (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) ।

तेस्रो परिच्छेद

लोकबहादुर थापामगरको व्यक्तित्व

३.१ पृष्ठभूमि

मान्छेको व्यक्तित्व जन्मनासाथ निर्माण हुने कुरा होइन । उसका जीवनमा आइपर्ने उतारचढाव, पीर वेदना, क्रिया प्रतिक्रियाबाट निर्धारण हुने कुरा हो । मानिसको जीवनका विभिन्न क्रियाकलाप नै उसको व्यक्तित्व निर्माणका आधार हुन् । व्यक्तित्व मानिसको पहिचान हो । व्यक्तित्व निर्माणमा पारिवारिक पृष्ठभूमि शिक्षा दीक्षा, सामाजिक, आर्थिक तथा राजनैतिक परिवेशले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । व्यक्तिको प्रतिभाले उसको व्यक्तित्वको परिचय दिन्छ । अतः व्यक्तित्व व्यक्तिको अनुभव ज्ञान, आस्था, भुकाव, शिक्षा दीक्षा मूल प्रवृत्ति तथा आर्जित गुण र प्रवृत्तिको समूह हो । व्यक्तिले नै समाजलाई चिनाउँछ । समाजमा उसले देखेका विविध व्यक्तिका आचरण साथै उसको आफ्नै रुचि तथा स्वभाव, परिवार, समाज, सङ्गत, नातागोता, संस्कृति, आदर्श, विचार, दर्शनजस्ता कुराले व्यक्तित्वमा ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ । एकै व्यक्ति विविध क्षेत्रमा सङ्लग्न हुँदा उसको व्यक्तित्व पनि विविध बन्दछ । सहनशीलता र स्वभाविक गुणले निजी व्यक्तित्वको निर्माण गर्दछ भने सिर्जनशीलता र सामाजिक क्रियाकलापले सार्वजनिक व्यक्तित्व निर्माण गरेको हुन्छ । यसरी निर्मित व्यक्तित्वलाई निजी र सार्वजनिक गरी दुई आधारमा मूल्याङ्कन गर्न सकिने हुँदा लोकबहादुर थापामगरको व्यक्तित्वलाई पनि यसै आधारमा मूल्याङ्कन गरी हेरिएको छ ।

३.२ लोकबहादुर थापाको व्यक्तित्व

३.२.१ निजी व्यक्तित्व

व्यक्तिका निजी कुराहरूसँग सम्बन्धित विषयलाई निजी व्यक्तित्व भनिन्छ । व्यक्तिका निजी बानी व्यवहारसँग सम्बन्धित व्यक्तित्वको प्रभाव सामाजिक व्यक्तित्वमा पर्दछ । निजी व्यक्तित्वले व्यक्तिको बाहिरी अर्थात् शारीरिक पक्ष र भित्री तथा आन्तरिक पक्षको बोध गराउने भएकोले त्यसलाई दुई भागमा वर्गीकरण गरी अध्ययन गर्दा सजिलो हुने भएकाले यसै अनुरूप गरिएको छ ।

३.२.१.१ बाह्य व्यक्तित्व

व्यक्तिको शारीरिक बनावट नै उसको बाह्य व्यक्तित्व हो । लोकबहादुर थापासँग प्रत्यक्ष भेटघाटका आधारमा भन्नुपर्दा उनी प्रभावशाली र शालीन व्यक्तित्वको रूपमा देखिन्छन् । उनलाई चिनाउँदा उनको उचाइ पाँच फिट तीन इन्च छ भने तौल ६७ किलोग्राम छ (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । गहुँ गोरो वर्णको सलक्क परेको अनुहार, तिक्ष्ण कान, मिलेका दन्तलहर भएका उनी फुर्तिलो र छरितो देखिन्छन् । सेतो पाकेको कपालमा शान्त र गम्भीर अनुहार अनि हृष्ट पुष्ट फुर्तिलो खालको शारीरिक संरचना भएका थापामगर उमेरले बुढ्यौलीतिर ढल्काए पनि जवानीको जोस र अनुहारमा चमकका कारण उनको बाह्य व्यक्तित्व आकर्षक देखिन्छन् ।

३.२.१.२ आन्तरिक व्यक्तित्व

सरल, नम्र र उदार व्यवहार गर्न सक्ने हार्दिकताका धनी लोकबहादुर थापा एक आदर्श व्यक्तिको रूपमा परिचित छन् । सदैव गम्भीर, शान्त प्रकृतिका देखिने उनी केही कुरा चिन्तन मनन गर्दै केही सोचिरहे जस्ता देखिन्छन् । साहित्यकार प्रायः जसो चिन्तनशील हुने हुँदा उनमा पनि त्यो विशेषता देखिन्छ । सामाजिक सुधारका लागि विभिन्न संघ संस्थामा कार्यरत भई सक्रिय रूपमा भूमिका खेल्दै आएका लोकबहादुरको विभिन्न तहका मानिसहरूसँग सम्पर्क देखिन्छ । उनमा रहेको सरल, स्वाभिमानी, स्वावलम्बी र परोपकारी प्रवृत्तिले गर्दा साहित्य तथा सङ्गठनका विविध क्षेत्रमा हात हाल्न पुगेका छन् । सदैव राष्ट्र वा मातृभाषाप्रति चिन्तनशील उनी सरल, शान्त र गम्भीर स्वभावका देखिन्छन् ।

३.२.२ सार्वजनिक व्यक्तित्व

लोकबहादुर थापामगरको व्यक्तित्व बहुआयामिक प्रकृतिको देखिन्छ । मानिस सामाजिक प्राणी हो । समाज विना उसको पृथक अस्तित्व छैन । समाजका हरेक क्रियाकलापमा उसको सङ्लग्नता रहन्छ । समाजका लागि उसले गरेका सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूका आधारमा उसको सार्वजनिक व्यक्तित्व निर्धारण गरिन्छ । साहित्यिक

व्यक्तित्व, चिन्तक व्यक्तित्व, राजनैतिक व्यक्तित्व गरी थापाको व्यक्तित्व विभाजित भएको देखिन्छ । उनले साहित्यका अतिरिक्त सामाजिक कामहरू पनि गरेका छन् । उनको व्यक्तित्वलाई साहित्यिक र साहित्येतर गरी दुई भागमा राखेर मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

३.२.२.१ साहित्यिक व्यक्तित्व

लोकबहादुर थापामगर कविता लेखनबाट साहित्यका क्षेत्रमा सार्वजनिक भएका हुन् । यिनको २०४८ सालमा रोस पत्रिकामा प्रकाशित 'पोखरा' कविता पहिलो पटक प्रकाशन भएको औपचारिक कविता हो । यही कविताबाट नेपाली साहित्यमा प्रवेश गरी सार्वजनिक यात्रा प्रारम्भ गरेका थापाको २०५६ सालमा बूढो घर कविता सङ्ग्रह प्रकाशित भएको हो । यो कृतिबाट उनको व्यक्तित्व प्रखर हुन पुगेको भएता पनि उपन्यासमा उनको व्यक्तित्व जति तेजोमय रहेको छ, त्यति कवि हुन सकेका छैनन् । मगर भाषामा औलामा गन्न सकिने साहित्यकारहरू मध्येमा उनी एउटा सशक्त उपन्यासकार हुन् । लेखनमा सञ्जोग लाफा मगरले लेखे पनि प्रकाशनका हिसाबले उनको जजाबखट उपन्यास २०५२ सालमा प्रकाशन भएकाले उनी मगर भाषाका प्रथम उपन्यासकार हुन पुगेका छन् । (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । उनका चारवटा मगर भाषाको उपन्यास प्रकाशन भैसकेको छ । एउटा जजाबखट उपन्यास बालककाल उपन्यास नेपालीमा अनुवाद भएको छ । यिनको आगमनले मगर साहित्य पनि प्रशस्त मात्रामा लाभान्वित भएको छ । उनको दुई दशक लामो साहित्यिक यात्राका क्रममा आधा दर्जन भन्दा बढी पुस्तकाकार कृतिहरू प्रकाशन भएका छन् । लगभग साहित्यका सबै विधामा कलम चलाएका थापामगरको समालोचना तथा अन्वेषण क्षेत्र पनि रुचिको विषय देखिन्छ । उनको कथा, मुक्तक, गजल विधामा बाहेक अन्य सबै विधामा साहित्य सृजना भएका छन् । ती सृजना विधा अर्न्तगतको साहित्यिक व्यक्तित्व यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२.२.२ गीतकार व्यक्तित्व

लोकबहादुर थापामगरको तेस्रो कृतिको रूपमा गीत/ कविता सङ्ग्रह प्रकाशन भएको हो । रङ्सीचकुड ल्हीड (भोकाएकाहरूको गीत) २०५० सालमा प्रकाशन भएको

हो । जुन कृति भित्र उन्नाइस वटा गीतहरू समावेश गरिएको छ । यो कृति समाजका यथार्थलाई प्रतिबिम्बित गरिएको मगराँती साहित्यको कृति हो । २०५७ सालमा प्रकाशन भएको **बूढो घर** कविता सङ्ग्रह भित्र दस वटा कविता छन् तीमध्ये तीन वटा बालगीत सङ्ग्रहित गरिएको छ । अनौपचारिक शिक्षा प्राथमिक तहको पाठ्यपुस्तक **कानुड मीमीक** (हाम्रो आँखा) बाट साभार गरिएको 'मेरो सानो माने', 'जुनु मामा' र 'गीत' (जजालीड) तीन वटा गीतहरू समावेश गरिएको छ । जुन नेपाली र मगर दुवै भाषामा लेखिएको छ । नेपाल मगर विधार्थी संघ पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखराको मुख पत्र २०४९ सालको पत्रिकामा 'उकाली काटनी' नामक मगर गीत पनि प्रकाशन भएको छ (२०५७) । यसरी एउटा गीतिसङ्ग्रह अर्को गीत/ कविता सङ्ग्रह र फुटकर गीतहरू प्रकाशन भएकोले गर्दा उनलाई गीतकार व्यक्तिको रूपमा चिन्न सकिन्छ ।

३.२.२.३ कवि व्यक्तित्व

२०४८ सालमा प्रकाशित 'पोखरा' कविता संगै लोकबहादुर थापामगरको कवि व्यक्तित्व नेपाली र मगर साहित्यका क्षेत्रमा उदायो । २०४० सालको दशकमा देखा परेका कवि व्यक्तित्व साठीको दशकमा पनि निरन्तर क्रियाशील छन् । उनका कविताहरू विभिन्न पत्रिकाहरूमा प्रकाशन भएका छन् । ती प्रकाशित कविताहरूलाई उनले २०५८ सालमा **बूढो घर** कविता सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित गरी प्रकाशन गरेका छन् । तत्कालीन सामाजिक, आर्थिक एवम् राजनीतिक युगबोध उनको कविता सिर्जनाको पृष्ठभूमि रहेको छ । सरल र सरस शब्दहरू प्रयोग गर्दै कविता रचना गर्ने लोकबहादुर थापाको **बूढो घर** कविता सङ्ग्रहमा दस वटा अनुवाद सहितका मगराँती भाषाका कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । कविताहरू सबै सुन्दर विचार र सुन्दर कलाको भाव भूमिमा लेखिएको पाइन्छ । विम्ब र प्रतीकहरूको यथोचित प्रयोगले कवितामा मिठास मात्र थपेको छैन सुस्पष्ट विचार धारालाई पनि कलात्मक ढंगले भावकहरूको मन छुने गरी वर्तमानको नवीनतम यथार्थलाई सरलतापूर्वक उद्बोध गरिएको छ । सङ्ग्रह भित्रका कविताहरू साङ्केतिक र विम्बात्मक छन् । नेपाली समाजको वर्गीय अर्न्तविरोधको विस्फोटन र पुरानो घरको ध्वंस भै नयाँ घर निर्माणको महायात्राले नयाँ

प्रकम्पन सिर्जना गरेको कुरालाई सूक्ष्म र कलात्मक रूपबाट अभिव्यञ्जना दिएको छ । आफ्नो मातृभाषालाई माया, पूँजीवादी संस्कृति प्रति विद्रोह, समतमूलक सामाजिक संरचनामा जोड र सामाजिक राजनीतिक विकृतिको चित्रण उनका कविताका विशेषता हुन् । उनी विषयवस्तुलाई सरल, सहज तथा मिठो कलात्मक भाषाशैलीमा व्यक्त गर्ने प्रगतिवादी कवि हुन् ।

३.२.२.४ उपन्यासकार व्यक्तित्व

लोकबहादुर थापामगर आख्यान विधा अर्न्तगतको उपन्यास विधाका सशक्त साहित्यकार हुन् । उनका मगर भाषाका चार वटा उपन्यासहरू प्रकाशन भैसकेका छन् भने एउटा नेपाली भाषामा अनुवाद गरेका छन् । २०४८ साल देखि साहित्य लेखन र प्रकाशनमा लागेका थापामगरले २०५२ सालमा **जजाबखट** उपन्यास प्रकाशन गरेका हुन् । सामाजिक परिवेशमा रहेर साहित्य रचना गर्ने थापामगरले व्यक्तिगत जीवनमा भोगेका भोगाईहरूको जीवन्त चित्रण आफ्ना उपन्यासमा समावेश गरेका छन् । उपन्यास सामाजिक यथार्थको धरातलमा लेखिएका छन् । **बालककाल** (२०५८) (जजाबखट) मा उनको बाल्यकालका यथार्थ घटनाहरू, समाज सुधार गर्ने उद्देश्यले गरिएका कामहरू, शोषक विरुद्ध काम गर्दा पञ्चायती सरकारले जेल हालेका घटनाहरूको समायोजन रैखिक ढाँचामा गरिएको छ । समाजका दुई वर्गमा हुने विभेदको अन्त्य गर्ने उद्देश्यले म पात्र लागेको छ । त्यो काममा सफल भए पछि उपन्यास पनि समाप्त हुन्छ ।

२०६५ सालमा प्रकाशन भएको **आखिरीयाड भगवान मालेलेसा** (आखिरमा भगवान रहेनछ) उपन्यास मगर भाषाको उपन्यास हो । यसमा मगर जातिको लागि मात्र नभई सबै जातिहरूको भाषा, धर्म, संस्कृति, कला र साहित्यको विकास र वृद्धि हुनुपर्छ भन्ने सकरात्मक सोच व्यक्त भएको पाइन्छ । उनका सृजनाहरू वैज्ञानिक र भौतिकवादी यथार्थवादी धरातलमा प्रस्तुत भएका छन् । उनले भगवान मान्ने र नमान्ने कसै प्रति ठेस नपुऱ्याई आफ्नो विचार व्यक्त गरेका छन् । उनले यस उपन्यासमा आफ्नो ईश्वर प्रतिको अनास्था भावलाई व्यक्त गरेका छन् । भूत प्रेत

बोक्सी रुढीवादी समाजका उपजहरू हुन् । अब त्यस्ता अन्धविश्वासमा अल्झेर बस्दा समाजको उन्नति र प्रगति हुन नसक्ने ठहर उक्त सिर्जनाले गरेको छ (अनुराग, २०६५ : ३१) ।

कलेजबखट (कलेजसमय) मगर भाषाको उपन्यास हो । यो उपन्यास २०६६ सालमा प्रकाशन भएको हो । यो उपन्यास उनको छैटौँ कृति हो । उपन्यासमा आफ्नो गाउँमा माध्यमिक तहको पढाइ सकेर पृथ्वीनारायण क्याम्पसमा आई.ए. र बी. ए. को पढाइमा संलग्न रहेको वखत आफुले भोग्नु परेको दुःख सुखका क्षण र कीर्तिपुरमा एम. ए. को अध्ययनका क्रममा आइपरेका समस्यालाई स्मरण गरेका छन् । विदेश गएर लाहुरे जीवन बिताई जीविकोपार्जन गर्ने मगर जातिको समाजमा हुर्केका युवालाई स्वदेशमा बसेर उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न के कस्ता समस्या आइपर्दो रहेछ, उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न के कस्ता समस्या भोग्नुपर्दो रहेछ भन्ने कुरा, आफन्तहरूले पढाइ छाडेर भर्ती हुन् दिएको अर्ती, आफ्ना दौतरीहरू लाहुरे भएर छुट्टिमा आउँदा उनीहरूले देखाएको क्रियाकलाप, सामाजिक क्रियाकलापमा लाग्दा गाउँलेहरूबाट पाएको आत्मीयता र तत्कालीन राजनीतिक व्यवस्था आदि विषयवस्तु यस उपन्यासमा समेटिएको पाइन्छ (रूद्रवहादुर, २०६६) ।

आरमीट्च मामरी (सम्भरनाका घाउहरू) उपन्यास २०६६ सालमा प्रकाशन भएको उपन्यास हो । यसमा उपन्यासकारले जीवनमा भोगेको दुःख व्याथा र पीडाहरू समावेश गरेका छन् । यसरी लोकबहादुर थापामगरले मगर र नेपाली भाषाका उपन्यासहरू प्रकाशन गरेकाले उनलाई उपन्यासकार व्यक्तित्वको रूपमा चिन्न सकिन्छ ।

३.२.२.५ नाटककार व्यक्तित्व

लोकबहादुर थापामगरले नाटक पनि लेखेर प्रकाशन गरेका छन् । नाटक लेखनमा पनि रुचि भएका थापामगरले २०५० सालमा **ढूटहकीनीको पर्छ पाट** (भाषा माथिको पक्षपात) नाटक लेखेका छन् । रीनाक पत्रिकामा प्रकाशन

भएको यो नाटक मगर भाषाको नाटक हो । यसरी फाटफुट रूपमा नाटक लेखेर प्रकाशन गर्ने थापामगरलाई नाटककार व्यक्तित्वको रूपमा पनि चिन्न सकिन्छ ।

३.२.२.६ निबन्धकार व्यक्तित्व

लोकबहादुर थापामगरले निबन्ध विधामा पनि आफ्नो बौद्धिकता प्रस्तुत गरेका छन् । निबन्ध सङ्ग्रह प्रकाशन नभए पनि उनका फुटकर निबन्धहरू वीम्लीक त्रैमासिक पत्रिकामा प्रकाशित छन् । २०२२ सालमा मेलेट मालेलेसा (जिब्रो फर्कन्न) निबन्ध वीम्लीक त्रैमासिक पत्रिका वर्ष एक अङ्क एकमा प्रकाशन भएको छ । त्यस्तै २०५२ सालमा नै कानुडढूट (हाम्रो भाषा) मगर भाषाको निबन्ध वर्ष एक अङ्क दुई मा प्रकाशन भएको थियो । त्यस्तै अर्को

‘गरिखान’ देउ निबन्ध गोरखा पत्रमा प्रकाशित भएको थियो (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) ।

३.२.२.७ जीवनीकार व्यक्तित्व

लोकबहादुर थापामगरले साहित्यका विविध विधा अन्तर्गत कलम चलाउने क्रममा प्रतिभावान व्यक्तिहरूको जीवनी पनि लेखेका छन् । उनको पहिलो कृति नै साहित्यिक व्यक्तिको जीवनी लेखन हो । विविध व्यक्तित्व भएका थापामगर बहुभाषिक व्यक्ति पनि हुन् । नेपाली साहित्य र मगर साहित्यलाई अत्यन्तै माया गर्ने उनी मगर भाषाका सशक्त साहित्यकार हुन् । उनले “मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली मगर र रेखबहादुर थापामगर” जीवनीपरक समालोचना पुस्तक प्रकाशन गरेर मगर साहित्यको इतिहास पत्ता लगाएका छन् ।

मगर साहित्यका आदिकविहरू जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापामगर हुन् (थापामगर, २०४७) । उनीहरूको कृति मगर भाषाको पहिलो कृति हो । उनीहरूलाई मगर साहित्यका आदिकवि हुन् भनी २०४७ सालमा पहिलो संस्करण पुस्तक निकालेका छन् । मगराँती साहित्यका “आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली मगर र रेखबहादुर थापा मगर” (२०४७) पुस्तकमा उनले यो कुरा उल्लेख गरेका छन् । मगराँती भाषाको विकासमा जीतबहादुर सिञ्जाली मगर र रेखबहादुर थापामगरको

योगदान ज्यादै ठूलो छ । मगराँती भाषामा लेखिएका किताबहरू मध्ये उनीहरूले लेखेको कविताको किताब पहिलो किताब हो (थापामगर, २०४७) । उनले कविहरूले लेखेका कवितालाई विविध पक्षबाट केलाएका छन् । मगराँती भाषालाई विकसित गर्नमा द्वय कविहरूले गरेका योगदानको प्रत्यक्ष प्रमाण सहित पुस्तक प्रकाशन गरेका छन् । मगर भाषा साहित्यमा गीत कविताहरू लेखी उत्पीडित जाति तथा निम्न वर्गको पक्षमा कलम चलाउने व्यक्ति दुई जना भएको प्रमाण जीवनीपरक पुस्तकमा छ । मगर भाषा साहित्यको इतिहास कसले सुरु गर्‍यो र ती व्यक्ति को को हुन् भनी खोज अनुसन्धान गरी कृतिहरूको व्याख्या विश्लेषण गर्ने काम थापामगरले गरी मगर साहित्यलाई ठूलो योगदान दिएका छन् । आदिकवि बारे खोज अनुसन्धान तथा जीवनी लेखनका कारण मगर साहित्यले नयाँ फट्को मार्न सफल भयो । पहिलो संस्करणमा कृतिहरूको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ, समग्र जीवनी समावेश गरिएको छैन किन कि जीतबहादुर सिञ्जाली मगर धेरै वर्ष बेपता रहे (थापामगर, २०४७) । पहिलो संस्करण जस्ताको तस्तै राखेर दोस्रो संस्करण (२०६४) मा जीतबहादुर सिञ्जाली मगरको थप जानकारी समावेश गरिएको छ । जीतबहादुर सिञ्जालीको विषयमा विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशन भएका लेख रचनाहरू सम्पादन गरी दोस्रो संस्करणमा थपिएको छ । यसरी मगर भाषा साहित्यको इतिहास, त्यसको विश्लेषण साहित्यकारको जीवनी र खोज अनुसन्धान गरी नयाँ पुस्तालाई साहित्य प्रति बाटो देखाउने काम गरेका थापामगरलाई जीवनीकार व्यक्तिको रूपमा चिन्न सकिन्छ ।

३.२.२.८ अनुवादक व्यक्तित्व

लोकबहादुर थापामगरलाई अनुवादक व्यक्तित्वको रूपमा पनि चिन्न सकिन्छ । नेपाली, मगर, अङ्ग्रेजी, हिन्दी, गुरुङ्ग आदि भाषाका ज्ञाता थापा मगरले २०४९ सालमा मोदनाथ प्रश्रितद्वारा लिखित पचास रूपयाँको तमसुक नाटकलाई मगर भाषामा पीराड रूपयाँ लूरीक शीर्षक दिएर अनुवाद गरेका छन् जसमा शोषण थिचोमिचोले आक्रान्त नेपाली समाजको चित्र उतारिएको छ । वर्गीय मुक्तिका लागि विद्रोह चेतना अनिवार्य रहेको यथार्थ प्रकटित छ (स्याङ्जा विशेषाङ्क, २०६६ : ६७-७०) ।

२०५२ सालमा आफैले लेखेका जजाबखट उपन्यासलाई २०५८ सालमा बालककाल शीर्षकमा नेपाली भाषामा अनुवाद गरेका छन् । त्यसमा ग्रामीण भेगको यथार्थलाई प्रस्तुत गरिएको छ । तत्कालीन शोषक फटाहाहरूले गरिब निमुखाहरू माथि अन्याय अत्याचार लादेकोमा त्यसको विरोध गरिएको छ (मरासिनी, २०६४ : ४) ।

२०५७ सालमा प्रकाशित बूढो घर कविता सङ्ग्रह नेपाली र मगर दुवै भाषामा छ । जसमा समग्र नेपाली समाजको वर्गीय अन्तरविरोधका विष्फोटन र पुरानो घरको ध्वंस भै नयाँ घर निर्माणको महायात्राले नयाँ प्रकम्पन सिर्जना गरेको कुरालाई सूक्ष्म कलात्मक रूपबाट अभिव्यक्त गरिएको छ । यसरी थापामगरले मगर भाषा नजान्नेलाई नेपालीमा अनुवाद गरी सम्पूर्ण साहित्य प्रेमी गैरमगर भाषी पाठकहरूलाई ठूलो गुण लगाएका छन् । यसैगरी मगर भाषा मात्र जान्ने मगर भाषी व्यक्तिलाई नेपाली कृतिहरू मगर भाषामा अनुवाद गरी भाषा साहित्यलाई ठूलो योगदान दिएका छन् । त्यसैले उनी अनुवादक व्यक्तित्वका रूपमा पनि सक्रिय देखिन्छन् ।

३.२.२.९ सम्पादक तथा प्रकाशक व्यक्तित्व

लोकबहादुर थापामगर सम्पादक तथा प्रकाशक व्यक्ति हुन् । उनले २०५२ सालबाट प्रकाशनमा आएको 'बीम्लीक' मगर भाषाको साहित्यिक पत्रिकाको सम्पादन गरेका हुन् । २०५२ सालबाट प्रकाशन सुरु भएको पत्रिका त्रैमासिक पत्रिका हो । सुरुदेखि नियमित रूपमा प्रकाशन हुँदै आए पनि विभिन्न कारणवस केही समय बीचमा रोकिन पुग्यो (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । उनको सम्पादन र प्रकाशनमा विविध विधाका साहित्यकारहरूलाई समेट्दै उनीहरूका रचना प्रकाशित हुँदै आएको थियो । पुरानो र जर्जर भएको पञ्चायती व्यवस्था भत्काई सर्वहारा वर्गको हितकारी व्यवस्थाको सुत्रपात गर्ने, रुढिवादी कुसंस्कार चिर्ने, जनचेतना जगाई जनताको स्तर उकास्ने, सामाजिक शोषण दमन, अन्याय अत्याचार आदिबाट बर्षौं देखि उत्पीडनमा परेका वर्गको चेतनामा विकास गर्ने जस्ता मुख्य उद्देश्य राखेर यो पत्रिका प्रकाशित भएको देखिन्छ । मगर भाषाका सशक्त हस्ताक्षर लोकबहादुर

थापामगरले बीम्लीक पत्रिका प्रकाशन गरेकाले मगर पत्रिकाको क्षेत्रमा ठूलो योगदान पुऱ्याएको छ ।

थापामगरको प्रकाशक व्यक्तित्व त्यक्तिकै उल्लेखनीय रहेको छ । उनी गौमाया थापामगरका मगर ढूटो भामरे लीडको र 'मगर भाषाका गीत तथा टुक्का' (मगर भाषाका भाम्रे गीत तथा टुक्का) (२०४८) दुई कृतिको प्रकाशक हुन् । यसरी उनले आफूलाई सिर्जनात्मक लेखनमा मात्र सीमित नराखी सम्पादक तथा प्रकाशक क्षेत्रमा समेत विस्तार गरेका छन् ।

३.२.३ साहित्येतर व्यक्तित्व

साहित्य भन्दा बाहिर अन्य कार्यसँग सम्बद्ध व्यक्तित्व नै साहित्येतर व्यक्तित्व हो । साहित्यकारको व्यक्तित्वलाई दुई कोणबाट हेर्न सकिन्छ । साहित्यिक विधा भित्र राखेर हेर्न नमिल्ने साहित्यकारहरूको व्यक्तित्वलाई साहित्येतर वा गैरसाहित्यिक व्यक्तित्व भित्र राखेर हेरिन्छ । अतः लोकबहादुर थापामगरको व्यक्तित्वलाई पनि मूलरूपमा त्यसरी नै छुट्याएर अध्ययन गरिएको छ । लोकबहादुरलाई समाजसेवी, राजनीतिज्ञ, व्याकरणकार, शिक्षक, बहुभाषिक विविध व्यक्तित्वका रूपमा चिन्न सकिन्छ । उनको गैरसाहित्यिक वा साहित्येतर व्यक्तित्वलाई निम्न लिखित शीर्षकहरूमा राखेर चर्चा गरिएको छ ।

३.२.३.१ समाजसेवी व्यक्तित्व

सामाजिक जीवन उत्थानका क्रममा समाजसँग सम्बद्ध भएर त्यस समाजको लागि हित कल्याण र समुन्नति हुने कार्य गर्दै जाँदा कुनै पनि व्यक्तिको सामाजिक व्यक्तित्व बन्दछ । आफू बाँचेको समाजका लागि दिएको योगदान तथा सामाजिक क्रियाकलापबाट मानिसको सामाजिक व्यक्तित्व निर्माण हुन्छ । समाजबाट टाढा रहेर कुनै पनि व्यक्तिले आफ्नो अस्तित्व कायम गर्न सक्दैन । मान्छे समाजको उपज हो । त्यसैले समाजप्रति उसको दायित्व हुन्छ । समाज र राष्ट्रका विविध कार्यमा आफूलाई सरिक गराएर आफ्नो व्यक्तित्वको निर्माण गर्नुको साथै आफ्नो आँखा अगाडि गुञ्जदै खस्कदै गएको समाजको उत्थानको लागि सामाजिक संघ सस्थामा सङ्लग्न भई

त्यहाँका विकासात्मक एवम् रचनात्मक कार्यमा लाग्नु सामाजिक प्राणीको दायित्व र कर्तव्य हो । “जीवन बाँच्नको लागि होइन केही गर्नको लागि हो । जीवन त चराको पनि छ । मान्छे बौद्धिक वर्ग भएकोले उसले केही गर्नुपर्छ त्यो नै सही जीवन हुन्छ,” भन्ने विचार भएका लोकबहादुरले जीवनलाई सामाजिक काममा होमिदिएका छन् । उनी कक्षा दश पढ्दादेखि नै समाजको उत्थान गर्नुपर्छ भनी समाज सुधारमा लागेका हुन् । समाजमा व्याप्त वर्गीय जातीय, विभेदको अन्त्य गर्नुपर्छ भनी सचेततामूलक कार्यक्रम गर्ने ठग फटाहा शोषकहरूलाई कालो मोसो लगाइदिएर कारबाही गर्ने कामहरू गरेका छन् । (पैतीस भाषा पैतीस प्रतिभा, २०६६:६७-७०) । उनले सुरेश आलेमगरसँग सहकार्य गरी मगर लाडघाली संघ स्थापना गरे । २०४८ सालमा लाडघाली संघलाई नेपाल मगर संघ नाम राखे । त्यस संघको अध्यक्ष गोरेबहादुर खपाङ्गीमगर र महासचिव उनी भएर जातीय सामाजिक संगठनको स्थापना गरे । २०५१ सालमा दाङमा नेपाल मगर संघको महाधिवेशन भयो । त्यस पछि अधिवेशनमा गोरेबहादुर खपाङ्गी र उनी अध्यक्ष पदको लागि चुनाव लडे । उनी ३९ भोटले हारे (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । जातीय मुक्तिको सवालले उनको मन मुटु छोयो । त्यसै अनुसार लेनिन मार्क्सले समाजलाई कसरी हेर्दछन् भन्ने लेख लेखे । त्यस पछि समाजको उत्थानको लागि संघ सस्थाको स्थापना गर्ने लेख रचनाहरू प्रकाशन गर्न विविध काम गरी पिछडा समाजलाई सचेत बनाउने काममा उनको ध्यान गयो ।

वर्गीय असमानता एवं शैक्षिक, सामाजिक, आर्थिक रूपमा पिछडिएको समाजमा थापामगरको जन्म भएको हो । त्यहाँका श्रमजीवी किसान, उनीहरू माथि गरेको अन्याय अत्याचार र शोषणलाई प्रत्यक्ष रूपमा अनुभव गर्न पाएकोले उनमा समाज सेवा भाव पलाएको थियो । उनले जातीय विभेदको अन्त्य गर्नुपर्छ साथै शिक्षाको पहुँच सबैलाई समान हुनुपर्छ भन्ने मान्यतानुरूप सामाजिक संस्थाहरूमा सङ्लग्न भएर काम गरे । विद्यालय व्यवस्थापन समितिको संस्थापक अध्यक्ष भएर मगर मातृभाषाको विद्यालय आदिकवि जीत प्रा. वि. बिरुवा अर्चले आर्ककोट स्याङ्जामा २०५० देखि २०५२ साल सम्म काम गरे (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । नेपाल मगर संघको संस्थापक हाल सल्लाहकार भएर काम गरिरहेका छन् ।

नेपाल जनजाति महासंघ समन्वय परिषद् कास्कीको संस्थापक अध्यक्ष भएर आदिवासी विद्यार्थीको हकहितका कामहरू गरे । आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानका सदस्य सचिव तथा विभिन्न संघ संस्थामा लागेर मगर तथा जनजाति समाजलाई अगाडि बढ्ने बाटो कोरिदिएका छन् (शोधनायकको व्यक्ति परिचयबाट, २०६८) । त्यस्तै बाबाले लगाएको आसमी पैसा १३ जना ऋणीहरूलाई ऋण मिनाहा गरेर गरिब जनताको उद्धार गरेका छन् (आदर्श समाज, सम्पा. २०६४) । प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा उनले धेरै कामहरू गरेका छन् । जस्तै खडेरीले भोकमरी पर्दा सरकारबाट आएको सहयोग वितरण गर्ने सामाजिक संघ संस्था स्थापनाको लागि विभिन्न जिल्लामा हिडे (पुन, २०६३: ४१) । समग्रमा भन्दा निस्वार्थ रूपले पिछडिएको वर्ग जातिको उत्थानको लागि सदैव सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्दै जीवन समर्पण गरेकाले लोकबहादुर थापामगरको सामाजिक व्यक्तित्व उच्च नै देखिन्छ ।

३.२.३.२ राजनीतिक व्यक्तित्व

बाजे तुलबहादुर थापामगरको ठूलो मान्छे बन्नु पछि भन्ने उपदेश अनुसार सानै उमेरदेखि लोकबहादुर थापामगर राजनीतिमा लागेका हुन् । जातीय, वर्गीय विभेदयुक्त समाजमा जन्मिएका थापामगरलाई यो विभेदलाई अन्त्य गर्नु पछि भन्ने सोचले सताइरहन्थ्यो । समाजमा देखिएका जातीय, वर्गीय विभेद अन्त्य गर्न शोषित र शोषक वर्गको समान स्तर बनाउने, शोषित श्रमजीवी किसानहरूको हकहित दिलाउने उद्देश्य अनुसार उनी राजनीतिमा लागेका हुन् । पञ्चायत कालमा यी उद्देश्य पूरा गर्न धेरै चुनौती भएकाले उनी कम्युनिस्ट पार्टीमा आवद्ध भए । आफ्नो उद्देश्य र कम्युनिस्ट पार्टीको सिद्धान्त अनुसार समाज सेवा स्वरूप राजनीतिक संगठनहरूमा आवद्ध भएर काम गरे । समाजमा शोषक वर्गको अन्त्य गर्नु पछि भनी कम्युनिस्ट विचार धारालाई आत्मसात गर्दै समाजका शोषक वर्गहरूलाई कारवाही गर्ने काममा लागे । समाजका निम्न आर्थिक अवस्था भएका शोषित वर्गको उत्थानमा लागेका थापामगर औपचारिक रूपमा २०२६ सालदेखि राजनीतिमा देखा परेका हुन् । समाजमा व्यप्त वर्गीय र जातीय विभेद उनलाई पटकै मन परेको थिएन । यसलाई अन्त्य गर्नुपछि भनी

जनज्योति मा. वि. मा अनेरास्ववियूको सदस्य भए । त्यहाँदेखि निरन्तर रूपमा राजनीतिक क्षेत्रमा सक्रिय बन्दै गए । गाउँ गाउँका शोषक वर्गका मान्छेहरूलाई विभिन्न तवरले यो गरिबहरूको अन्याय हो यस्तो गर्नु भएन भनी सजग बनाउने गर्थे (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । संगठनका साथीहरू मिलेर गाउँका शोषक वर्गलाई कारवाही गर्दा र विधार्थी हक हितका लागि क्रियाशील रहने क्रममा स्याङ्जा जिल्लाको नुवाकोटमा उनी दुई महिना जेल परेका थिए ((शोधनायकको व्यक्तिगत विवरण अनुसार) । पञ्चायती व्यवस्थानुसार चलेको नीति नियम विपरीत काम गर्नु कुनै पनि व्यक्ति र संगठनको लागि चुनौतीको कुरा थियो । विविध चुनौतीका साथमा हिड्ने थापामगरले विधार्थी र शिक्षक जीवनमा विभिन्न संघ संगठनमा आवद्ध भएर निम्नवर्गको नेतृत्व लिएर काम गरे । उनी आवद्ध भएका संगठनहरू मध्ये उनले प्राध्यापक संघको सदस्य, २०४९ सालमा बुद्धिजीवी संघको सदस्य, प्रगतिशील लेखक संघ काठमाडौंको केन्द्रीय सदस्य, संयुक्त जनमोर्चा नेपालको महासचिव, त्यस्तै २०६४ सालमा अखिल नेपाल जनजाति संघको केन्द्रीय उपाध्यक्ष, २०५४ सालमा मगर राष्ट्रिय मुक्ति मोर्चा नेपालका संस्थापक संयोजक र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीको सदस्य भएर राजनीतिक व्यक्तित्व निर्माण गरेका छन् । थापामगर अहिले बुद्धिजीवी संगठनमा निरन्तर आवद्ध छन् । विभिन्न संगठनमा आवद्ध भएर काम गर्ने सिलसिलामा २०५८ सालमा नेपाली जनतामाथि भएको दमनको विरुद्धमा आवाज उठाउँदै जनयुद्ध र जन आन्दोलनलाई समर्थन र सहयोग गर्दा एक वर्ष सैनिक हिरासतमा परे । आफ्नो जीवन राजनीतिमा पूर्णरूपमा अर्पण गरेकै कारण उनका नजिकका व्यक्तिले माओवादी पार्टीलाई अगाडि बढाउने श्रेय उनलाई दिएका छन् (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । यसरी निस्वार्थ रूपमा राजनीतिमा लागेका थापामगरले आफ्नो जीवन नै अर्पण गरी राजनीतिक व्यक्तित्व बलियो बनाएका छन् ।

३.२.३.३ व्याकरणकार व्यक्तित्व

भाषाको अनिवार्य तत्व व्याकरण हो । भाषामा व्याकरणको नियम लागू भएको हुन्छ । नेपाली भाषाको आफ्नै व्याकरणिक नियम छ, भने नेपालीमा बोलिने अन्य थुप्रै

भाषाको पनि आफ्नो नियम छ । नेपाल बहुजातीय बहुधार्मिक बहुसांस्कृतिक तथा बहुभाषिक मुलुक हो । प्राचीन कालदेखि विभिन्न भागमा बस्ने विभिन्न जातिहरूले आ-आफ्नो भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ । त्यस भाषाको छुट्टै व्याकरण हुन्छ । भिन्न जातिको भिन्नै भाषा व्याकरण छ त्यस अनुसार मगर भाषाको पनि छुट्टै व्याकरण छ । नेपालका अधिकांश जिल्लाहरूमा मगर भाषा बोल्ने मानिसहरूको बसोबास छ । नेपालमा धेरै जाति र भाषा भए पनि एउटा नेपाली भाषालाई राष्ट्र भाषाको मान्यता दिएका कारण अन्य भाषा लोप हुने अवस्थामा छ । भाषा व्याकरणलाई जीवन्त राख्नको लागि लोकबहादुर थापामगरले भाषा व्याकरणको पुस्तक प्रकाशन गरी भाषा संरक्षण गर्नमा योगदान पुऱ्याएका छन् । २०५२ सालमा मगराँती भाषाको व्याकरण पुस्तक प्रकाशन गरेर व्याकरण क्षेत्रमा प्रवेश गरेका थापाले २०६४ सालमा पुनः मगर ढुट (भाषा) को मानक व्याकरण पुस्तक प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाट प्रकाशन गरे । त्यसपछि २०६८ सालमा मगर भाषा (ढुट) व्याकरण प्रज्ञा प्रतिष्ठानबाटै प्रकाशन गरेका छन् । मातृभाषा मगर भएका थापामगर मगर व्याकरणको एक बौद्धिक व्यक्तित्व हुन् । थापामगरले मगर भाषाको व्याकरण लेखी प्रकाशन गर्नाले मगर भाषा व्याकरण संरक्षण कार्य अघि बढेको छ । उनको मगर भाषा व्याकरण पाल्पा र पश्चिम स्याङ्जामा बोलिने भाषालाई केन्द्रीय भाषिकाको रूपमा मान्यता दिएर लेखिएको छ । यस व्याकरणले क्षेत्रीय विविधतालाई समेट्न सकेको छैन (थापामगर, २०६७) । विभिन्न जिल्लाहरूमा बोलिने मगर भाषामा पनि फरक व्याकरण प्रयोग भएको छ । मगर भाषा (ढुट) सर्वनामीकरण हुने भाषा हो (थापामगर, २०६४) कर्तामा रहेका सर्वनामले क्रियापदमा पनि असर पार्दछ । यो भाषिक रूप स्याङ्जा जिल्लाको पश्चिमी क्षेत्र र पाल्पा जिल्लाको मध्य भागमा मात्र पाइन्छ । सबै जिल्लामा पाइदैन । उदयपुर, धनकुटा, इलाम, तनहुँ जिल्लाको भाषामा क्रियापदमा सर्वनाम जोडिदैन । क्रियापदमा सर्वनाम जोडिनु मगर भाषा (ढुट)को प्रमुख विशेषता हो (थापामगर, २०६८) उनको व्याकरणको पुस्तकमा पनि क्रियापदमा सर्वनाम जोडेर प्रयोग गरिएको छ । यस्तै विविध विशेषता भएको मगर भाषा व्याकरणका तीनवटा पुस्तक प्रकाशन गरिसकेका थापामगरलाई व्याकरणकार व्यक्तित्व पनि भन्न सकिन्छ ।

३.२.३.४ शिक्षक व्यक्तित्व

लोकबहादुर थापामगरको पेसा नै शिक्षण हो । उनले जीवनको लामो समय शिक्षण पेसामा नै बिताए । अध्ययन संगसंगै शिक्षणमा लागेका थापामगरले आधा जिन्दगी शिक्षण पेसामा नै व्यतित गरे । कक्षा पाँच पास गर्ना साथै छ महिना श्री जामुने डाँडा प्रा. वि. स्कुलमा शिक्षण गरे त्यहाँदेखि नै उनले शिक्षक व्यक्तित्वको भूमिका निर्वाह गर्दै आए । पढाइमा अब्बल भएका कारण प्रवेशिका परीक्षा दिइसके पछि पनि दुई वर्ष श्री जनज्योति मा. वि. स्कुलमा अध्यापन गरे । उनको विधार्थी जीवन शिक्षण पेसा संगसंगै अधि बढ्यो । आई.ए. र वी.ए. पढाइ पूरा गरेपछि पुनः शिक्षण कार्य सुरु गरे । २०३९ साल मा एम.ए. पास गरेपछि पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरामा पढाउन सुरु गरे । २०३९ साल देखि पढाउन सुरु गरेका थापा २०४२ सालमा स्थायी नियुक्ति भए । उनी २०४९ सालमा सहप्राध्यापक पदमा बढुवा भए (शोधनायकबाट प्राप्त जानकारी अनुसार) । उन्नाइस वर्षको लामो शिक्षण अनुभव लिए । शिक्षणबाट धेरै अनुभव र सफलता प्राप्त गरेका थापामगरले शिक्षण अवधिमा नै भूगोलका दुई वटा पाठ्यपुस्तक लेख्न सफल भए । लामो समय शिक्षण पेसामा आबद्ध भएका थापामगर एक कुशल शिक्षक व्यक्तित्व निर्माण गर्न सफल भएका कारण उनलाई शिक्षक व्यक्तित्व भनी चिन्न सकिन्छ ।

३.२.३.५ बहुभाषिक व्यक्तित्व

लोकबहादुर थापामगरको मातृभाषा मगर हो । मातृभाषा मगर भए पनि उनको शिक्षा आरम्भ नेपाली भाषाबाट भयो । बहुजातीय बसोबास भएको समाजमा हुर्केका थापालाई गुरुङ भाषाको पनि राम्रो ज्ञान छ । औपचारिक शिक्षामा अङ्ग्रेजी भाषा पनि अनिवार्य विषय भएकाले अङ्ग्रेजी भाषाको राम्रो ज्ञान छ । पढाइको सिलसिलामा भारत र नेपाल गरेका थापामगरलाई हिन्दी भाषा सिक्ने राम्रो अवसर मिल्यो । विभिन्न भाषामा अब्बल रहेका मगरले नेपाली भाषाका कृतिलाई मगर भाषामा र मगर भाषाका कृतिलाई नेपालीमा अनुवाद गरेका छन् । विभिन्न भाषामा पुस्तकहरू लेख्न सफल भएका थापा बहुभाषिक व्यक्तित्व हुन् भनी स्पष्टै चिन्न सकिन्छ । समग्रमा

उनले नेपाली, अङ्ग्रेजी, मगर, हिन्दी, गुरुङ, भाषा जानेको भए पनि निपूर्णता भने नेपाली र मगर भाषामा देखिन्छ ।

चौथो परिच्छेद

लोकबहादुर थापामगरको साहित्यिक यात्रा र प्रवृत्ति

४.१ परिचय

लोकबहादुर थापामगर साहित्यको फाँटमा २०४८ सालमा रोस पत्रिकामा 'पोखरा' कविता छपाएर देखा परेका हुन् । उनी गीत, कविता, उपन्यास, निबन्ध र नाटक जस्ता साहित्यका विविध फाँटमा सिर्जनशील साहित्यकर्मीका रूपमा परिचित छन् । थापाले आफ्ना जीवन यात्रामा भोगेका तीता मीठा अनुभव एवम् सुख दुःखका क्षणहरूलाई लेखनका माधमबाट अभिव्यक्त गरेका छन् । जीवन र साहित्य एकअर्काका परिपुरकको रूपमा राखेर साहित्य सिर्जना गरेका थापामगरको साहित्य यथार्थपरक छन् । जीवनको लामो यात्रामा थापामगरले पारिवारिक, सामाजिक, राजनैतिक, शैक्षिक क्षेत्रमा विविध घटनाहरू भोगेका छन् । लोकबहादुर थापाको साहित्यिक लेखनमा उनको जीवनमा आएका उतार चढावहरूको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको देखिन्छ । यिनै उतार चढावहरूबाट प्राप्त प्रत्यक्ष प्रभाव उनको साहित्यमा परेको छ । २०४८ सालदेखि सुरु भएको उनको साहित्यिक यात्राका क्रममा आजसम्म थुप्रै फुटकर र पुस्तककार कृतिहरू प्रकाशन भइसकेका छन् ।

४.२ लोकबहादुर थापामगरका कृति विवरण

लोकबहादुर थापामगरले समालोचना विधाबाट आफ्नो लेखनयात्रा प्रारम्भ गरे पनि हाल आएर उनले साहित्यका प्रायः सबै विधामा अनवरत रूपमा कलम चलाइरहेको पाइन्छ । कुनै एउटा घटना र विधालाई मात्र नअड्गालेर विविध विधामा कलम चलाउने थापामगरका कृतिहरूलाई विभिन्न विधाका आधारमा छुट्ट्याउँदा यस्तो देखिन्छ :

क) गीत विधा

रडसीचकड लटीड (भोकाएकाहरूको गीत) (२०५०) गीतिसंग्रह

- (ख) कविता
बूढो घर (२०५०) कविता सङ्ग्रह
- (ग) उपन्यास
जजाबखट (२०५२)
बालककाल (नेपालीमा अनुवाद) (२०५८)
आखीरीआड भगवन मालेलेसा (आखिरमा भगवान रहेनछन्) (२०६५)
कलेज बखट (कलेजसमय) (२०६६)
आरमीटच मामरी (सम्भनाका घाउहरू) (२०६६)
- (घ) निबन्ध
मेलट मालेस्ले (जिब्रो फर्कन्न) (२०५२) फुटकर
कानुड टुट (हाम्रो भाषा) (२०५२) फुटकर
गरिखान देउ फुटकर
- (ङ) नाटक
टुटकीनीड पछेपाट (भाषामाथिको पक्षपात) (२०५०)
- (च) अनुवाद
पीराड रूपयोऊ लुरीक (पचास रुपियाको तमसुक) (२०४९)
- (छ) समालोचना
आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापामगर (२०४७)

४.३. लोकबहादुर थापामगरका साहित्यिक यात्रा

२०४८ सालदेखि पत्रपत्रिकामा प्रकाशित फुटकर कृतिवाट साहित्य लेखन यात्रा सुभारम्भ गरेका लोकबहादुर थापा हालसम्म पनि साहित्य क्षेत्रमा क्रियाशील छन् । उनले २०४८ सालदेखि २०६८ सालसम्मको दुई दशक लामो साहित्यिक यात्रामा

निरन्तर कलम चलाउँदै मगर साहित्य र नेपाली साहित्यको क्षेत्रमा ठूलो योगदान दिइरहेका छन् । प्रारम्भ कालदेखि नै उनको लेखन क्रमिक रूपले गतिशीलता तर्फ उन्मुख रहेको देखिन्छ । साहित्य बाहेक पाठ्यपुस्तक र अन्य पुस्तकहरू पनि प्रकाशन गर्दै आएका छन् । उनका साहित्यिक गीत, कविता, निबन्ध, नाटक र उपन्यास गरी आठ वटा पुस्तकाकार कृतिहरू प्रकाशन भइसकेका छन् । तीन वटा कृति नेपाली भाषामा अनुवाद भएका छन् । अरू मगर भाषामा प्रकाशन भएका छन् । यस बाहेक विभिन्न फुटकर लेख रचनाहरू समसामयिक पत्र पत्रिकाहरूमा प्रकाशन भएका छन् । यी विविध कृतिहरूलाई आधार मान्दै लोकबहादुर थापामगरको दुई दशक लामो साहित्य यात्रालाई मुख्यतः निम्नानुसार तीन चरणमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

१) प्रथम चरण (आरम्भ देखि २०५० साल सम्म)

पहिलो चरणमा नै लोकबहादुर थापा साहित्यिक लेखनमा निकै अगाडि देखिन्छन् । २०४७ सालमा जीवनीपरक समालोचना तथा अनुसन्धानको पुस्तक प्रकाशन गरेका छन् । मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापामगर समालोचना तथा अनुसन्धान कृति प्रकाशन गरेका थापा मगरले यो भन्दा अगाडि अन्य कुनै पनि कृति प्रकाशन नगरेकाले आरम्भ चरण मानिन्छ । मगर साहित्यको अभाव महसुस गरेका थापामगरले विभिन्न पत्रपत्रिकामा गीत, कविता प्रकाशन गर्दै आएका थिए । २०४९ सालमा मोदनाथ प्रश्रितद्वारा लिखित 'पचास रुपियाँको तमसुक' मगर भाषामा पीराङ रूपयोज लुरीक नाटकमा अनुवाद गरी प्रकाशन गरे । त्यस्तै भाषा माथिको पक्षपात (२०२०) साहित्यका विविध विधामा रुचि भएका थापामगरले २०५० सालमा रङ्गी चकूड लीड (भोकाएकाहरूको गीत) गीत तथा कविता सङ्ग्रह मगर भाषामा प्रकाशन गरे । आरम्भ काल भए पनि यस चरणमा महत्वपूर्ण कृतिहरू प्रकाशन गरेका छन् ।

यस चरणका कृतिहरू खोज तथा अनुसन्धान परक अनुवादित र लोकलयमा आधारित गीतहरू छन् । उनका गीतहरू सरल र सुन्दर हुनुको साथै लोकलयमा आधारित भएकाले श्रुतिमाधुर्य छन् ।

२) दोस्रो चरण (२०५१-२०६०)

२०५२ सालमा उनले जजाबखट उपन्यास प्रकाशन गरेका हुन् । त्यस्तै निबन्ध जिब्रो फर्कन्न (२०५२), हाम्रो भाषा (२०५२) साहित्यिक कृति बाहेक अन्य लेख तथा पुस्तकहरू लेख्ने थापामगरले २०५७ सालमा **बूढो घर** कविता सङ्ग्रह प्रकाशन गरेका छन् । यस कविता सङ्ग्रह भित्र नेपाली र मगर दुवै भाषामा लेखिएका कविता तथा गीतहरू समावेश छन् । २०५२ सालमा प्रकाशन गरेको **जजाबखट** मगर भाषाको उपन्यास हो । यही उपन्यासलाई २०५८ सालमा **बालककाल** शीर्षकमा नेपाली भाषामा अनुवाद गरे । यसरी उनले नेपाली र मगर दुवै साहित्यलाई बराबर प्राथमिकता दिदै आफ्नो साहित्यिक यात्रालाई अगाडि बढाए । यस चरणका कृतिहरूमा उनले सामाजिक यथार्थलाई विषयवस्तुको रूपमा प्रयोग गरेका छन् । कविताहरू साङ्केतिक र विम्बात्मक छन् । कलात्मक छन् । वर्गीय आन्दोलनलाई उर्ध्वगामी यात्रामा उत्प्रेरित गर्ने किसिमका छन् । आफ्नो कृतिका माध्यमबाट समाजमा देखा परेका विकृति विसङ्गति शोषण, दमन, उत्पीडन जस्ता पक्ष प्रति विद्रोहात्मक र व्यङ्ग्यात्मक प्रहार गरेका छन् । संख्यात्मक रूपमा न्यून भए पनि काव्यात्मक गुण र कलाले उच्च कविता रचनाको यो समय उर्वर रहेको मान्न सकिन्छ । उनका रचनाहरू प्रथम चरणका भन्दा परिष्कृत र परिमार्जन रूपमा देखा परे । यस चरणका रचनाहरूमा पञ्चायती व्यवस्थाले अपनाएको दमनकारी नीति प्रति विरोधका स्वरहरू प्रखर रूपमा देखा परेका छन् ।

३) तेस्रो चरण (२०६१ -हालसम्म)

यस अवधिमा लोकबहादुर थापामगर **आखिरीआड भगवान** मालेलेससा (आखिरमा भगवान रहेन छन्) उपन्यास २०६५ सालमा प्रकाशन गरेर देखा परेका हुन् । उनले २०६६ सालमा दुईवटा उपन्यास **कलेज समय** र **सम्भ्रनाका घाउहरू** आरमीट्च मामरी प्रकाशन गरे । यस चरणमा देशको राजनीतिक अवस्था विथोलिएको थियो । उनमा पनि यसको प्रभाव पऱ्यो । त्यसको फलस्वरूप उनलाई पञ्चायती व्यवस्थाका

शासकहरूले अनेक दुःख र कष्ट दिए । प्रशासनको दमनकारी नीतिको ज्यादतीले गर्दा उनका यस चरणका रचनाहरूमा पनि दोस्रो चरणमा जस्तै व्यवस्थाप्रति तिखो व्यङ्ग्यात्मक र विद्रोहात्मक स्वर पाइन्छ । यसका साथ साथै जीवनमा आएका दुःख कष्टहरू समावेश गरेका छन् । त्यस्तै औपन्यासिक सृजनाहरू वैज्ञानिक, भौतिकवादी यर्थायवादी धरातलमा आधारित छन् । अन्धविश्वासमा अल्झेर बस्दा समाजको उन्नति र प्रगति हुन नसक्ने ठहर उक्त सृजनाले गरेका छन् । यसरी उनको साहित्य लेखन प्रारम्भदेखि हालसम्म निरन्तर रूपमा अगाडि बढेको छ । उनले फुटकर कवितादेखि विभिन्न विधागत कृतिहरूको सृजना गर्नुका साथै उनको प्रतिभा उत्तरोत्तर सशक्तता तर्फ उन्मुख हुँदै गएको देखिन्छ ।

४.४ लोकबहादुर थापामगरका साहित्यिक प्रवृत्ति

लोकबहादुर थापामगरले साहित्यको विविध विधामा कलम चलाएर आफ्नो अलग्गै पहिचान बनाउन सफल भएका छन् । सामाजिक तथा समसामयिक विषयवस्तुमा आधारित रहेर उनले कविता, गीत, उपन्यास लेखेका छन् । विविध विधामा कलम चलाएका लोकबहादुर थापामगरमा कुनै एक प्रवृत्ति मात्र नभएर फरक फरक प्रवृत्तिहरू पाइन्छ । त्यसैले गर्दा उनका मूलभूत प्रवृत्तिहरूको अध्ययन गर्न जरूरी देखिन्छ । उनका प्रवृत्तिहरूलाई निम्नानुसार चर्चा गरिएको छ ।

(क) विधागत विविधता

साहित्यकार लोकबहादुर थापामगर साहित्य क्षेत्रमा प्रवेश गर्दा कविता विधाबाट गरे पनि नेपाली साहित्यका प्रायः सबै विधामा सक्रिय रूपमा लागेका सशक्त र स्थापित साहित्यकार हुन् । उनले उपन्यास गीत, कविता, नाटक, निबन्ध आदि विविध क्षेत्रमा अनवरत रूपमा कलम चलाइरहेका छन् । उपन्यास लेखनले गर्दा अहिले कविता विधा केही ओझेलमा परेको पाइन्छ । तापनि कविता लेख्न भने चटकै छाडेका छैनन् ।

(ख) मार्क्सवादी दर्शनको प्रभाव

कम्युनिस्ट पार्टीसंग सम्बद्ध रही राजनीति र साहित्यलाई एकै साथ अगाडि बढाउँदै लगेका थापामगरका साहित्यमा त्यसको प्रभाव पर्नु स्वाभाविकै हो । उनका केही रचनाहरू मार्क्सवादी दर्शनबाट प्रभावित छन् । 'म काली नदी हुँ', बूढो घर जजावखट, आदि कृतिहरू मार्क्सवादी दर्शनबाट प्रभावित छन् । यस्ता रचनाहरूमा उनले गरिब दुःखीका पक्षमा वकालत गर्न, अन्याय अत्याचारको विरोध गर्ने र जीवन भोगाइको यथार्थ चित्र उतार्ने काम गरेका छन् ।

(ग) सामाजिक यथार्थवाद

लोकबहादुर थापामगरको लेखनमा नेपाली समाज तथा जनजीवनलाई नजिकबाट नियालिएको पाइन्छ । सामाजिक जीवनका विविध पक्ष, घटना तथा समस्याहरूलाई कविता, उपन्यासमा उतारेका छन् । सामाजिक चालचलन, रीतिरिवाज, संस्कार, परम्परागत कुरीति, इर्ष्या, गरिबी, पश्चाताप आदि पक्षले जीवनमा पार्ने प्रभावलाई उनले यथार्थ ढङ्गमा अभिव्यक्त गरेको पाइन्छ । उनका कृतिहरूमा सामाजिक सुधार एवम् मानव जीवनको संवृद्धिको कामना गरेका छन् । उनका कृतिहरू यथार्थको धरातलबाट उठेर विश्वासिलो ढङ्गले आर्दशका सन्देश प्रवाहित गर्न सफल छन् । बालककाल, अरमिट्च मामरी जस्ता कृतिहरूमा यथार्थवादी प्रवृत्ति पाइन्छ ।

(घ) प्रकृति चित्रण

लोकबहादुर थापामगरको कृतिहरूमा नेपाली प्रकृतिको सुन्दर चित्रण गरिएको छ । कविता उपन्यासहरूमा नेपालको भूबनोटको चित्रण गरिएको पाइन्छ । प्राकृतिक सुन्दरतालाई कलात्मक ढङ्गले प्रस्तुत गर्दै त्यसको मानवीकरण समेत गरेका छन् । 'म काली नदी हुँ' कवितामा नदीलाई मानवीकरण गरिएको छ । पोखरा कवितामा पोखराको प्राकृतिक सुन्दरताको चित्रण गरिएको छ ।

(ड) राष्ट्रियता

राष्ट्रप्रति देखाइने प्रेम र समता, राष्ट्रप्रति गरिने सेवा र कर्मको अभिव्यक्ति राष्ट्रवादी चेतना हो । अराष्ट्रिय तत्वहरूको हावी भइरहेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा राष्ट्र र राष्ट्रियता प्रति बफादार बन्न नसके भोलिका दिनहरूमा हाम्रो अस्तित्व इतिहास भित्रै अल्पिन सक्छ, साथै राष्ट्रिय धरोहरका विषयहरूको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नुपर्ने कुरा उनका लेख, रचना र कृतिमा पाइन्छ । 'उठ्ने हो ?', 'भुम्सा खोलालाई भेट्दा 'म काली नदी हुँ' आदि विभिन्न कवितामा कविको राष्ट्रियता सशक्त रूपमा देखिन्छ ।

(च) व्यङ्ग्यात्मकता

नेपाल र नेपालीहरूले भोग्नु परेका र भोगिरहेका असङ्गति र विकृतिजन्य कुसंस्कार प्रति लोकबहादुर थापामगर व्यङ्ग्य गर्दछन र सुधारको चहाना राख्दछन् । उनका अन्य प्रवृत्तिहरू जस्तै व्यङ्ग्यात्मकता पनि साहित्यिक प्रवृत्तिकै रूपमा विकसित भएको पाइन्छ । उनको व्यङ्ग्य गर्ने शैली रोचक भईकन पनि घोचक छ । सरल भईकन पनि कसिलो छ । उनको व्यङ्ग्य स्वथ्य र अनुकरणीय छ । उनका कृतिहरूमा प्रशासनिक क्षेत्रबाट नेपाली जनतालाई पुऱ्याइएका हानि नोक्सानीहरू प्रति व्यङ्ग्यात्मक तथा विद्रोहात्मक ढङ्गबाट प्रहार गरिएको छ । नेपाली जनताले जति पनि समस्या भोग्नु परिरहेको छ ती सबैको मूल कारण सरकारी पक्षको व्यावहार र दमनकारी नीति नै हो भन्ने निष्कर्ष उनका कृतिहरूमा भेटिन्छ । यस प्रवृत्तिसँग सम्बन्धित कृतिहरू बालककाल, 'कुकुर', 'बूढो घर', 'उठ्ने हो ?' आदि हुन् ।

(छ) समसामयिक चेतना

साहित्यकार समाजको एउटा सचेत व्यक्तित्व भएकाले समाजका विभिन्न पक्षको उसले अभिरुचिपूर्वक जानकारी राखेको हुन्छ र त्यसको अभिव्यक्ति आफ्ना सिर्जनाहरूमा गर्दछ । उनले समसामयिक राजनैतिक र सामाजिक वस्तुस्थिति र यथार्थलाई आफ्ना रचनाहरूको माध्यमबाट प्रस्तुत गरेका छन् । समसामयिक विषयवस्तुलाई आफ्ना कृतिमा प्रस्तुत गर्नु उनको अर्को प्रवृत्ति हो । उनका कृतिहरू

प्रायः जसो समसामयिक घटनामा आधारित छन् । बालककाल, कलेजबखट, बूढो घर
आदि कृतिहरूमा समसामयिक चेतना भल्किन्छ ।

पाँचौं परिच्छेद

लोकबहादुर थापामगरको कृतिहरूको विश्लेषण

५.१ मगराँती साहित्यका आदि कवि जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापामगरको कृतिको विश्लेषण

५.१.१ परिचय

लोकबहादुर थापामगर आफ्नो साहित्य यात्राका प्रारम्भिक समयदेखि नै खोज अनुसन्धान तथा समालोचना लेखनमा कलम चलाउँदै आएका देखिन्छन् । थापामगरले समालोचनाबाटै आफ्नो साहित्य यात्रा सुरु गरेका हुन् । उनको पहिलो समालोचना कृति मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापामगरको विश्लेषण २०४७ सालमा र त्यसैको दोस्रो संस्करण २०६४ सालमा प्रकाशित भएको हो । यो उनको पहिलो पुस्तकाकार साहित्यिक समालोचनात्मक ग्रन्थ हो । वस्तुतः मगराँती साहित्यका आदिकवि जीत बहादुर सिञ्जाली मगर र रेखबहादुर थापामगर समालोचना कृति मगर साहित्य अध्ययन गर्ने विधार्थीहरू वा जान्ने इच्छुक व्यक्तिहरूका लागि उपयोगी छ । यो कृति मगर साहित्यको इतिहास निर्माण गर्ने व्यक्तिहरूको जीवनी र कृतिहरूमा प्रकाश पार्ने उद्देश्यले तयार पारिएको देखिन्छ । यो उनको सम्पादित कृति पनि हो । यो कृति मगर साहित्यको आरम्भ कालका कविहरूद्वय जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापामगरका बारेमा खोज अन्वेषण गरी लेखिएको एक व्यक्ति केन्द्री कृति हो । लोकबहादुर थापा २०४७ सालमा पृथ्वीनारायण क्याम्पसमा प्राध्यापक हुँदा उनलाई मगर साहित्यको प्रारम्भ कर्ता वा मगर साहित्यको इतिहासको बारेमा खोज अनुसन्धान गर्ने उत्सुकता जागेको थियो । यसै क्रममा उनले मगर साहित्यको इतिहास र कविद्वयको जीवनी खोज्दै अन्वेषण गर्दै भेटेजति सामग्री सङ्कलन गरी कवि द्वयका बारेमा विभिन्न लेखहरू प्रकाशन र उनीहरूको बारेमा जान्ने बुझ्ने व्यक्तिहरूसँग परामर्श गरी २०४७ साल सम्म फेला पारेका सामग्रीहरू समावेश गरी पहिलो संस्करण निकाले । थप अनुसन्धान सहित २०६४ सालमा यसको दोस्रो संस्करण पनि प्रकाशित गरेका छन् ।

५.१.२ विषयवस्तुको संयोजन

लोकबहादुर थापामगरको मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली मगर र रेखबहादुर थापामगर नामक समालोचनात्मक ग्रन्थ हो । यसमा मूलतः रेखबहादुर थापा र जीतबहादुर सिञ्जालीका कविता र जीवनीका बारेमा प्रकाशित तथा अप्रकाशित कृतिहरूको सङ्कलन र सम्पादन गरिएको छ । उनीहरूको कविता भन्दा अगाडि मगर साहित्यमा कसैको कृति फेला नपरेकाले उनीहरूलाई मगराँती साहित्यका आदि कवि द्वय भनिएको छ ।

मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली मगर र रेखबहादुर थापामगर कृति निम्नलिखित तीन अध्यायमा विभाजित देखिन्छ :

(१) पहिलो अध्याय

क) भाषा के हो ?

(ख) जनजातीय भाषाको स्थिति

(ग) मगराँती अथवा मगर भाषा

२) दोस्रो अध्याय

(क) मगराँतीको साहित्यको सुरुवात

(ख) कविताको श्रृङ्गारिक पक्ष

(ग) कविको समाज सुधार पक्ष

(घ) कविको मार्क्सवादी धारण

(ङ) कविको शिक्षाप्रति धारणा

(च) कविको पञ्चायती धारण

(छ) गीतकार वीरबहादुर थापा

(ज) मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापा

३) तेस्रो अध्याय

(क) जीतबहादुर सिञ्जालीओ आरमीट-मोटीसोर थापामगर

(ख) जीतबहादुर सिञ्जालीको संस्मरणमा एक चिनारी- जगत बहादुर थापामगर

(ग) जीतबहादुर सिञ्जालीको सम्भनामा लेख -स्व. दुर्गाबहादुर रानामगर

(घ) मिभार रिलिङ्ग्या जीतबहादुर सिञ्जाली मगर- मनबहादुर आले मगर

(ङ) मगर भाषाका आदिकविको पदार्पण - सञ्जोग लाफा मगर

(च) मगर भाषा साहित्यका आदिकविवारे - लोकबहादुर थापामगर

(छ) मगर भाषाको आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली मगरको पुनरागमन - देवबहादुर थापामगर

(ज) आदिकवि श्री जीतबहादुर सिञ्जाली मगर संस्मरणीय व्यक्तित्व - सु. रेखबहादुर थापा मगर

प्रस्तुत कृतिको पहिलो अध्यायको 'क' शीर्षकमा भाषा के हो ? भनिएको छ । त्यसमा उनले भाषा लिखित र अलिखित हुन्छन् । लिखित भाषाको अस्तित्व बलियो हुने र प्राचीन युगमा भाषा मौखिक भएको कुरा व्यक्त गरेका छन् । भाषाशास्त्रीहरूले नेपालमा बोलिने भाषा भाषिकाहरूलाई चार परिवारमा विभाजन गरेको त्यस भित्र ४० भाषा पर्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् । भारोपेली परिवारभित्र पर्ने नेपाली भाषाको इतिहासलाई हेर्दा नेपाली भाषा खस भाषाको रूपमा सीमित थियो । पृथ्वीनारायण शाहको संरक्षण पाएपछि नेपाली भाषाले राष्ट्रभाषाको दर्जा पाएर विकसित हुने अवसर पायो भन्ने विचार यस कृतिमा व्यक्त गरेका छन् ।

त्यस्तै दोस्रो शीर्षकमा जनजातीय भाषाको स्थितिमा भनिएको छ नेपालमा बोलिने धेरै भाषिकाहरू राष्ट्रको सम्पति हो यसलाई संरक्षण गर्नुपर्ने राज्यको दायित्व हो । जनजातिले बोल्ने भाषिकाहरूले राष्ट्र भाषाको मान्यता पाउनुपर्ने देखिन्छ । भाषिकाहरूलाई संरक्षण गरिएन भने लोप हुने स्थिति भएकोले सरकारले आफ्नो

सम्पत्तिलाई जोगाउनु पर्ने तथा भाषाको उत्थानको लागि प्रोत्साहन तथा सहयोग हुनु पदछ्छ भन्ने भाव व्यक्त गरिएको छ ।

त्यस्तै मगराँती अथवा मगर भाषा शीर्षकमा भोटबर्मेली अथवा चीनियाँ भाषा अन्तर्गतका मगर भाषाको विकास हुन सकेको छैन । स्वयम् मगरहरूले पनि आफ्नो भाषा बोल्न जान्दैनन् । बाजे बजैहरूले बोले पनि नयाँ पुस्ताले नबोल्ने हुनाले लोप हुँदै गएको छ । भाषा लोप हुने अवस्थामा मगर भाषाका साहित्य त भन्ने चिन्ताको विषय हो त्यसैले उनले मगर भाषाको साहित्य खोज अन्वेषण तर्फ लागेर भाषालाई जोगाउनु पछ्छ भन्ने विचार व्यक्त गरेका छन् ।

प्रस्तुत दोस्रो अध्यायमा मगराँती साहित्यको सुरुवात शीर्षकमा मगराँती साहित्यको सुरुवात कहिलेबाट भयो भनी खोज गरेको कुरा व्यक्त गरेका छन् । खोज्दै जाँदा आज (२०६४) सम्ममा प्राप्त सामग्री मध्ये जीतबहादुर र रेखबहादुरको 'मगराँती भाषाङ्ग लिहङ्ग द टुक्कावौ किताव' र 'मगर भाषाका शुरुवौ किताव' नामक दुईवटा पुस्तक पहिलो र प्रकाशित कृति हो भन्ने कुरा समावेश गरिएको छ । त्यो पहिलो कितावको मूल्य पचास पैसा र २७ पृष्ठ छन् । त्यस कृतिभित्र गीत र कविता समावेश गरिएको छ, प्रकाशन मिति भने छैन भन्ने जानकारी दिएका छन् ।

थापामगरले 'पञ्चायती रचना' शीर्षकको कविताको आधारमा पञ्चायती व्यवस्थाको शुरु काल तिर प्रकाशन भएको अनुमानका आधारमा पहिलो मगराँती साहित्य भनेर आफ्नो विचार व्यक्त गरेका छन् । त्यस्तै अर्को पुस्तक 'मगर भाषाका शुरुवौ'को भूमिकामा लेखकद्वयले यो भाषा ज्यादै नै पिछ्छडिएकोले यस समाजमा रहेको संस्कृति, कला, साहित्य उत्थान होस् भन्ने हेतुले र पाठ्य पुस्तकको लागि समेत प्रकाशन हुँदै छ भन्ने भूमिकाबाट यो मगर भाषाको पहिलो कृति मानिन्छ । द्वयनै मगर भाषाका आदिकवि हुन् भनेर थापाले पुस्तकमा उल्लेख गरेका छन् । जीतबहादुर आलम देवी गाविस वडा नं २ कोटाकोट बेंसी स्याङ्जाका हुन् भन्ने कुरा पनि पत्ता लगाएकाले द्वय कविको जीवनी बारे पनि खोज अनुसन्धान भएको छ । द्वय कविहरूले लेखेका कवितालाई लेखकले विभिन्न दृष्टिकोणबाट व्याख्या गरेका छन् । जस्तै

कविताको श्रृङ्गारिक पक्ष, समाज सुधार प्रतिको धारणा गीतकार वीरबहादुर थापा प्रतिको धारणा विविध छन् । यी शीर्षकमा प्रथम कविहरूको कवितामा थापामगरले व्याख्या विश्लेषणका उदाहरण सहित आफ्नो कृतिमा समावेश गरेका छन् । मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापा शीर्षकमा कविहरूले मगर भाषा साहित्यलाई प्रचारप्रसार गर्न गाउँ गाउँमा कविता भन्दै हिँड्ने गरेको कुरा उल्लेख छ । त्यस्तै नेपाली साहित्यमा भानुभक्त भन्दा अगाडि सुवानन्ददास गुमानी पन्त, इन्दिरस, वीर शाली पन्त आदि पनि थिए । तर भानुभक्तलाई आदिकवि मानिएको छ । मगराँती साहित्यमा वहाँहरू भन्दा अगाडि अहिले (२०६४) सम्म कुनै कविहरू पत्ता नलागेकोले उनीहरूलाई नै आदिकवि मानिन्छ । मगराँती साहित्यको आदि कवि जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापा नै हुन् । उनीहरूलाई नै मगराँती साहित्यका आदिकवि मान्नु पर्छ भन्ने विचार व्यक्त गरिएको छ ।

कृतिको तेस्रो अध्यायमा आदिकवि जीतबहादुर र रेखबहादुर को हुन् ? उनीहरूको जीवन कस्तो थियो ? आदिकवि हुन् कि होइनन् ? द्वय कविको बारेमा अनुसन्धान गरी प्रकाशन गरेका लेखहरू समावेश गरिएको छ । जस्तै: जीतबहादुरको बारेमा छोटो लेख मोटीसोर थापामगरले लेखेका छन् । त्यस्तै भू. पू. जि.प. सभापति पाल्पाका जगतबहादुर थापामगरले पनि जीतबहादुर सिञ्जालीको संस्मरणमा एक चिनारी शीर्षकमा २०२० सालको कुरा व्यक्त गरेका छन् ।

त्यस्तै स्व. दुर्गाबहादुर रानामगरले पनि जीतबहादुरको बारेमा २०५३ सालमा लेखेको लेख थापामगरले आफ्नो यस कृतिमा समावेश गरेका छन् । त्यस्तै २०५३ सालमा आलमदेवी दुई स्याङ्जाका मनबहादुर आले मगरले पनि जीतबहादुर सिञ्जाली मगरका बारेमा लेखेको मगरभाषाको लेख समावेश गरेका छन् । जुन २०५३ सालको लेख हो ।

त्यस्तै सञ्जोग लाफामगरको 'मगर भाषाका आदिकविको पदार्पण' लेख पनि यस कृतिमा समावेश गरेका छन् । त्यसमा आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली मगर बारे यस्तो भनाइ देखिन्छ : जीतबहादुरको भाइ ओमबहादुरबाट प्राप्त चिनाको आधारमा

उनको जन्म १९८८ साल जेठ १८ गते भएको हो । आमा स्व. छली र बाबा भूवनसिंह सिञ्जालीको कोखबाट जन्मिएका हुन् । स्याङ्जा जिल्ला आलमदेवी उनको स्थायी घर हो । जीतबहादुरको प्रारम्भिक शिक्षा साधुबाट घरमा नै भएको र तानसेन पाल्पास्थित पाठशालामा गणित पढेका थिए । अध्ययनका लागि काठमाडौं गएका त्यसपछि गोरखाको मालपोतमा खरिदारमा जागिर पनि खाए । दरबार हाइस्कूलबाट एस. एल. सी पास गरे र नेशनल कलेजबाट आइ. ए. पास गरेका थिए । २००६ सालदेखि मगर जातिको विकासमा लागेका सिञ्जाली २०१२ सालमा मगर जाति सुधार समाज स्थापना गरी संस्थापक सचिव भएका थिए । त्यस संस्थाको उद्देश्य मगरभाषा, साहित्य र शिक्षालाई अगाडि बढाउने थियो । २०१७ सालतिर मगर भाषाका दुई कविता 'मगर भाषा काट्सरौ किताब' 'मगर भाषा ल्हीड र टक्कौ किताब' प्रकाशन भएको छन् । त्यसैले उनीहरूलाई आदि कवि मान्नुपर्छ भन्ने तर्क लाफाको लेखमा समावेश छ ।

लोकबहादुरको गहिरो अनुसन्धान पछि कविको उपाधि दिने र नदिनेमा धेरै बुद्धिजीविहरूको मत बाभियो । उनी र नेपाल मगर संघको प्रचार प्रसारबाट धेरै अनुसन्धान र खोज भयो । तत्कालीन प्रमाणहरू सङ्कलन गरेपछि आदिकवि हुन भन्ने पुष्टि भयो । त्यसपछि २०६५ जेठ ५ गते नेपाल मगर संघको नवौं महाधिवेशनमा तत्कालीन माननीय प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाबाट मगराँती साहित्यका आदिकविको उपाधि सहित अभिनन्दन गरेको कुरा स्पष्ट छ (पृ. ६५) ।

आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली मगर धेरै वर्ष भूमिगत भएका कारण उनको जीवनीबारे धेरै चर्चा परिचर्चा भयो । लोकबहादुर थापामगरले आदिकविको जीवनीबारेमा पनि खोजअनुसन्धान गरेकाले आदिकविको जीवनीबारे लेखिएका लेखहरू पनि यस कृतिमा समावेश गरेका छन् । देवबहादुर थापामगरको 'मगर भाषाका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली मगरको पुनरागमन' लेखमा उनको जीवनी, भूमिगत जीवन, समाजमा पुनरागमन, विभिन्न ठाउँमा विभिन्न नामले परिचित हुँदै गएको कुरा उल्लेख छ । जस्तै कुचो बाजे, थापा सर अर्थात् मास्टरजी । यसरी उनको बारेमा

अनुसन्धान तथा खोजबाट उनको जन्म, बसाई, सामाजिक सक्रियता, दुःखद घटनाहरू, राजनीतिक जीवन, स्वभाव आदिबारेमा लेखिएको लेख यस कृतिमा समावेश गरिएको छ ।

त्यस्तै सु.रेखबहादुर थापामगरको 'आदिकवि श्री जीतबहादुर सिञ्जाली मगर संस्मरणीय व्यक्तित्व' लेखमा जीतबहादुरको जीवनी व्यक्तित्वको चर्चा परिचर्चा गरिएको

छ । यसरी द्वय आदिकविको बारेमा लेखिएका थुप्रै लेख यस कृतिमा समावेश गरिएको छ ।

'मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली मगर र रेखबहादुर थापामगर (२०६४) लोकबहादुर थापामगरको जीवनी परक समालोचनात्मक कृति हो । यो कृति जीतबहादुर र रेखबहादुरको सयुक्त रूपमा लेखिएको दुई कृति 'मगर भाषाका शुरुवौ किताब' र मगराँती भाषाङ ल्हिङ द टुक्कावौ किताब' तथा जीतबहादुरको जीवनी बारेमा खोज अन्वेषण गरी सम्पादन गरिएको एक व्यक्तिकेन्द्री कृति हो । यस कृतिबाट लोकबहादुर थापाले आफूलाई खोज अन्वेषणमूलक समालोचकका रूपमा चिनाउन सफल भएका छन् । यस कृतिमा जीतबहादुरको कृतित्व र जीवनी दुवै पक्षको व्याख्या गरेका छन् । तर रेखबहादुरको जीवनीको चर्चा गरेका छैनन् । यस समालोचना कृतिमा थापामगरले लेखक तथा कृतिको कठोर आलोचना गरेको पाइँदैन । आदरणीय कवि प्रति प्रशंसा नै गरेका छन् । यसबाट थापामगर गुणदर्शक समालोचकका रूपमा चिनिन्छ । थापामगरले दुई कविको कविताको सामान्य विश्लेषण गरेका छन् । जीतबहादुरको जीवनी व्यक्तित्वको व्याख्या गरेकाले जीवनीपरक समालोचनाको रूपमा देखिन्छ । यसमा कवि रेखबहादुरको जीवनी व्यक्तित्वबारे विवेचना गरिएको छैन र यही नै प्रस्तुत कृतिको सीमा हो ।

५.२ 'बूढो घर' कविता सङ्ग्रहको अध्ययन

लोकबहादुर थापामगरको बूढो घर कविता सङ्ग्रह २०५७ साल भदौ २९ गते प्रकाशन भएको हो । यसमा गद्यलयका सात वटा कविता छन् भने तीनवटा बालगीत सङ्कलित छन् । यस सङ्ग्रहमा थापाले २०४७ सालदेखि २०५७ सालसम्म लेखेका कविता सङ्कलित छन् । यस सङ्ग्रहका कविताहरूलाई कविताको विधागत तत्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

५.२.१ शीर्षक विधान

शीर्षक कविताको एक महत्वपूर्ण अङ्ग हो । शीर्षकले कविताको गुठ तत्वलाई सङ्केत गर्दछ । त्यसैले शीर्षक विधानलाई कृतिको विज्ञापन पनि भनिन्छ । कवितामा शीर्षक र केन्द्रीय कथ्य बीच सङ्गति हुन्छ । थापामगरको यस दस वटा कविताहरू मध्ये एउटा कविताको शीर्षक 'बूढो घर' छ । शीर्षक प्रतीकात्मक र बिम्बप्रधान छ । कवितामा भावानुकूल बिम्ब र प्रतीकका माध्यमबाट समाज र देशको वेदनालाई समाविष्ट गरिएको छ । दस वटा कविताहरू मध्येबाट नै 'बूढो घर' कवितालाई सङ्ग्रहको शीर्षकका लागि चयन गरेका छन् । अचेतनशील नेपाली समाजमा गुमिसिएर आफ्नो अस्तित्व गुमाइरहेको बौद्धिक आकाशलाई केही हदसम्म उघार्ने प्रयत्नमा बूढोघरले ठूलो भूमिका खेल्ने छ भन्ने उद्देश्य अनुरूप यस सङ्ग्रहको शीर्षक चयनमा थापामगर सफल देखिन्छन् । थापामगरका कवितामा सामाजिक चित्रण, सामन्तवादी शासकीय प्रवृत्तिप्रति व्यङ्ग्य र विद्रोह, पिछडिएका वर्ग प्रति सहानुभूति तथा प्रगतिशील राजनीतिक विषय वस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । त्यसर्थ प्रतीकात्मक व्यङ्ग्यात्मक रूपमा शीर्षकको तादात्म्य मिलेको छ । सङ्ग्रह भित्रका कविताहरूमा शीर्षकको चयन गर्दा पद, पदावली हुँदै वाक्यसम्मको शीर्षक चयन गरेका छन् । 'कुकुर', 'समर्पण', 'पोखरा' आदि शीर्षक एउटा शब्दमा निर्मित छन् । त्यस्तै 'म काली नदी हुँ', 'मेरो सानो माने', 'उठ्ने हो', 'बूढो घर', 'जुन मामा', 'बालगीत' आदि शीर्षक वाक्य र पदावली स्तरका छन् । यसरी बूढो घर कविता सङ्ग्रहमा रहेका कविताको शीर्षकको संरचनामा विविधता देखा पर्दछ । कविता सङ्ग्रहमा मानवीय परिवर्तनसँगै

प्राकृतिक वातावरणको पनि चित्रण गरेका छन् । समग्र रूपमा भन्नु पर्दा अभिधात्मक र लाक्षणिक शीर्षकको चयनबाट यस सङ्ग्रहका कविताहरू सामान्य र बौद्धिक दुवै स्तरका पाठकका लागि उपयोगी छन् भन्ने कुरा शीर्षकबाट नै प्रस्ट हुन्छ । त्यसैले बूढो घर कविता सङ्ग्रह भित्रका कवितामा शीर्षक र भावको समन्वय छ ।

५.२.२ संरचना

कविताको बाह्य र आन्तरिक संरचना हुन्छ । कवितामा कविले संरचनागत स्वतन्त्रता पाएको हुन्छ । बाह्य संरचनामा गण, खण्ड, लय विश्राम, पाउ, पंक्ति छन्द र भाषा पर्दछन् भने आन्तरिक संरचनामा कथन पद्धति बनोट, भाव, र रूप तत्व आदि पर्दछन् । संरचनागत रूपमा कवि लोकबहादुर थापामगरको बूढो घर कविता सङ्ग्रहमा थोरैमा दुई र बढीमा दुई तीन अक्षर सम्मका पंक्तिहरू फेला पर्दछन् । कविताहरू गद्य लयमा रचना भएका छन् । यस कविता सङ्ग्रहभित्रका कविताहरू थोरैमा चार पंक्ति र बढीमा चालिस पंक्ति सम्मका अनुच्छेदमा संरचित छन् । चार पंक्ति भएको कविता 'कुकुर' हो भने चालिस पंक्तिको एक अनुच्छेद भएको कविता 'भुम्सा खोलालाई भेट्दा' हो ।

यस कविता सङ्ग्रहका कविताहरूको आयाम निम्नानुसार रहेको देखिन्छ :

क्र.सं.	शीर्षक	पृष्ठ	पंक्ति
१.	म काली नदी हुँ	३-४	३२
२.	बूढो घर	८-१०	५५
३.	मेरो सानो माने	१३-१४	२६
४.	भुम्सा खोलालाई भेट्दा	१९-२२	८०
५.	कुकुर (चीऊ)	२६-२८	६९
६.	पोखरा	२९-३०	१६
७.	उठ्ने हो	३५-३६	२४
८.	जुन मामा	३८	१५
९.	समर्पण	३९	१४
१०.	बाल गीत	४१	१२

यसरी लोकबहादुर थापामगरको कविता सङ्ग्रहमा सङ्कलित तेह्रवटा गीति कविताहरू पृष्ठ एकदेखि बढीमा चार पृष्ठसम्म फैलिएका छन् भने बाह्रदेखि असी पङ्क्तिसम्म विस्तारित छन् ।

५.२.३ विषयवस्तु वा भाव विधान

आफू बाँचेको युग र समाजमा देखेका, भोगेका र अनुभव गरेका कुराहरूलाई विषयका रूपमा कविले कवितामा उतारेको हुन्छ । विषयवस्तु कविताको प्रमुख तत्व हो । यसलाई कविले कलात्मकरूपमा प्रस्तुत गरेको हुन्छ । शीर्षक विधानमा जस्तै कथ्य विषयको वरणमा पनि उनले विविधता अङ्गालेको पाइन्छ । यस सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहीत कविताहरूमा बेग्लाबेग्लै अनुभूतिको अभिव्यक्ति भएको देखिन्छ । लोकबहादुर थापाले कवितामा निमुखा जनताको ढुकढुकी, राष्ट्रवादी भाव, राजनीतिक विकृतिको चित्रण, विद्यमान व्यवस्थाको कुसंस्कार प्रति व्यङ्ग्य विद्रोह, क्रान्तिकारी भाव, प्राकृतिक चित्रण/प्रेम, बालमनोविश्लेषण र समर्पण जस्ता विविध भावहरू समेटेका छन् । ‘म काली नदी हुँ’ कविताबाट आरम्भ गरी ‘बालगीत’ शीर्षकको गीतबाट कविता सङ्ग्रहलाई अन्त्य गरिएको छ । यस सङ्ग्रहमा समावेश भएका कविताको विषय / भावलाई प्रवृत्तिगत रूपमा अध्ययन विवेचना गरिएको छ ।

(अ) राष्ट्रप्रति मोह र राष्ट्रविरोधी शक्तिप्रति घृणा

प्रगतिवादी कविहरूले राष्ट्रविरोधी सामन्तवादी पूँजीवादी राजनीतिक शक्तिहरूले देश र जनताको हितभन्दा वैयक्तिक स्वार्थका निम्ति साम्राज्यवादी शक्तिसँग साँठगाँठ गरेको सन्दर्भमा नै राष्ट्रप्रेमको भावलाई अभिव्यक्त दिएका हुन्छन् । लोकबहादुर थापामगरले बूढोघर कविता सङ्ग्रहमा मातृभूमिप्रति आस्था र जनताको सेवालार्थ महत्व दिनु पर्ने भाव व्यक्त गरेका छन् । ‘उठ्ने हो’ कवितामा कविले देश निर्माणको लागि जनताले नै रगत बगाएका हुन् । पश्चिम किल्ला काँगडा र पूर्व टिष्टासम्म लडेर बचाएको देशलाई माया गर्नु पर्छ । व्यक्तिवादी भावना भएका सामन्तवादीहरूसँग नाता तोड्दै देश र जनताको सेवासँग मित लगाई देश बचाउन आउ सबै जना उठौं भन्ने भाव समेटेका छन् । देशलाई सेवा गर्दा केही समय दुःख

भए पनि जन धनको नोक्सान भए पनि त्यसले भावी सन्ततीलाई सुख प्रदान गर्ने भएकाले भौतिक स्वार्थलाई त्यागेर व्यक्तिगत स्वार्थभन्दा माथि उठेर राष्ट्रिय स्वार्थलाई महत्व दिदै राष्ट्र र जनताको सेवामा जुट्नु पर्ने, पुर्खाको सम्पति धरोहरलाई बचाएर राख्नुपर्ने, नराखे पूर्वाले श्राप दिनेछन् अब सुतेर नबसौ उठौं भन्ने भावलाई लेखकले यसरी समेटेका छन् :-

“रगत पसिना इतिहासमा हाम्रै न हो वर्गको ।
पश्चिम किल्ला काँगडामा पूर्व टिष्टामा लडेको ॥
इतिहासले हामीलाई सधै भनेको भन्नै छ ।
सुतुञ्जेल सुत्यौं, साथी हो, आउ उठ्ने बेला छ । (पृ. ३५)

नेपाललाई एक बनाउँदा हामीहरू कति मय्यौं
सिधा हुन भएन पछि परि सक्यौ
पुर्खाको इतिहासले हामीलाई श्राप दिन्छ
सुतुञ्जेल सुत्यौ साथी हो आउ उठ्ने बेला छ ।” (पृ. ३५)

देशमा भ्रष्टाचारले जरो गाडिसक्यो । यसलाई उखेल्नु पर्छ । एक जनताले मात्र सम्भव छैन सबै मिलेर भ्रष्टाचारको विरोध गर्नु पर्छ । सिधा साधा जनतालाई बन्द गरेका ढोका खोल्नु पर्छ भन्ने भाव यसरी समेटेका छन् -

भ्रष्टाचारी कमिशनखोर को छ यहाँ सम्भन्नु
सिधा बाटोमा चल्ने मानिस हामीलाई नभुल्नु
बन्द गरेको ढोकालाई धकेलेर खोल्नु छ ।
सुतुञ्जेल सुत्यौं साथी हो, आउ उठ्ने बेला छ (पृ. ३५)

देशमा भ्रष्टाचारी कमिशन खोरहरू को को छन् तीनीहरूलाई निर्मूल पार्नु पर्छ । सिधा जनताका लागि लगाइएको ढोका खोल्नु पर्छ । आऊ सबै सिधा साधा जनता एक भएर भ्रष्टाचारी राष्ट्रविरोधी शक्तिलाई हटाउनु पर्छ । सबैजना मिलेर राष्ट्रको हानी गर्न शक्तिलाई निर्मूल पार्नुपर्छ भन्ने भाव यस माथिको हरफहरूमा व्यक्त गरिएको छ ।

‘भुम्सा खोलालाई भेट्दा’ कवितामा देश प्रेम र देशविद्रोही प्रति यस्तो भाव व्यक्त गरेका छन् :

अत्याचारीसँग बदला लिन युद्ध मैदानमा हाम फालेछन्
मैले सुने ती युवाहरू
मर्नु न बाँच्नु केही पनि नसम्भेर
शत्रुहरूको दोहोलो काढ्दै छन् रे ।
सामन्ती फटाहा, दलालको हुर्मत लिएर,(पृ. २१)

प्रस्तुत हरफहरूमा अत्याचारीहरूसँग लडनु पर्छ । मरे पनि बाँचे पनि देशलाई बचाउनु पर्छ । शत्रुहरूलाई दोहोलो काढ्नु पर्छ देशको अस्तित्व बचाउनको लागि भन्ने भाव व्यक्त भएको छ ।

देशलाई बचाउनको लागि शहीद हुनेहरूलाई कविले यसरी बधाई र आशीर्वाद दिएका छन् :

डरछेरुवा होइन, छातीमा गोली थापेर
महान शहीद बन्दै रहेछन्
आशीर्वाद ! मेरो आशीर्वाद !
एक दिन तिमीहरूको विजय पक्कै हुनेछ
तिमी सुनाइदेऊ ती योद्धाहरूलाई
सुनाइदेऊ म भुम्साको खबर
ती महान युवाहरूलाई
बधाई छ ! बधाई छ !
एक दिन विजयको माला पहिरन पाउनेहरूलाई ।(पृ. २२)

प्रस्तुत पंक्तिहरूमा कविले देशको माया प्रष्ट्याएका छन् । देशलाई रक्षा गर्न छातीमा गोली थापेर सहिद बन्नु पर्छ । देशको रक्षा गर्नेहरूलाई आशीर्वाद दिदै विजयको माला पहिरने महान् युवाहरूलाई बधाई दिएका छन् । यसरी माथिका हरफबाट प्रस्ट हुन्छ कविको राष्ट्रप्रतिको माया र राष्ट्रविरोधी माथि प्रतिको घृणा ।

(आ) समतायुक्त सामाजिक व्यवस्थाका निम्ति क्रान्तिको आह्वान

प्रगतिशील कविहरू साहित्यलाई क्रान्तिको हतियार बनाउन चाहन्छन् । सामाजिक व्यवस्था परिवर्तनका निम्ति जनतालाई जागरुक बनाउँछन् । पुरानो व्यवस्था प्रति वितृष्णा जगाउनु, आमूल परिवर्तनकारी सङ्घर्षमा प्रेरित गर्नु प्रगतिवादी कविहरूको उद्देश्य हुन्छ । कवि लू सूनले भने भैं क्रान्तिकारीहरूले लेख्न थालेपछि मात्र क्रान्तिकारी साहित्यको निर्माण हुन्छ । कवि लोकबहादुर थापामगर पनि क्रान्तिकारी प्रगतिशील कवि भएकोले उनको बूढोघर कविता सङ्ग्रहमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा क्रान्तिको भावना व्यक्त गरिएको छ । उनका कवितामा प्रगतिशील समाजको निर्माणको लागि प्रगतिका बाधक सामन्तवादी शोषकहरूका विरुद्धमा क्रान्ति गर्नु पर्ने भाव समेटिएको छ । जनताको त्याग र बलिदानले समाजको निर्माण हुनेछ भन्ने भाव समेटिएको छ । समतायुक्त समाजको निर्माण भएपछि राष्ट्रले प्रगतिको बाटो समात्नेछ भन्ने भाव बूढो घर कविता सङ्ग्रहमा व्यक्त गरिएको छ ।

‘उठ्ने हो’ कवितामा कविले जनतालाई सुतुञ्जेल सुत्यौ साथी हो, आऊ अब उठ्ने बेला भयो भनी क्रान्ति गर्न आह्वान गरेका छन् । हामीले देशको माटो (आमा)लाई माया गर्थौ तर हामीलाई कसले माया गर्ने ? हुने खाने वर्गहरूलाई सबैले माया गर्ने गरिबहरूलाई कसले गर्ने ? यस्तो शासन अब चल्दैन उठौ अब भन्ने भाव निम्न पंक्तिहरूमा गरेका छन् :

आमाको माटो मायाँ गर्थौ कसले हामीलाई गर्ने ।

लाग्ने मुख हुनेहरूलाई काँधमा बोक्दै हिडेन ॥

हुदैन है जानौँ अब बस्न यस्तो चाल छ ।

सुतुञ्जेल सुत्यौ, साथी हो आऊ उठ्ने बेला छ ॥ (पृ. २६)

त्यस्तै शोषकहरूले निमुखा जनतालाई कोलले भैं निचोरी सके अब सहन गाह्रो भो उठौँ अब भनी आह्वान गरेका छन् । स्वभिमानी जनताले अर्कालाई मारेर खान जानेको छैन मनमा कुनै पाप छैन यस्ता जनताको रगत पसिना शोषकले खादैछ अब खान दिनु हुदैन अब क्रान्ति गर्नुपर्छ भन्ने भाव निम्न पंक्तिहरूमा व्यक्त भएका छन् :

मारी खान जाने छैन मनमा छैन पाप ।

कोलले भै निचोर्दा हामी भयो सखाप ॥
हाम्रो भाषा चलन संस्कृति छोड्ने होइन
सुतुञ्जेल सुत्यौ, साथी हो, आउ उठ्ने बेला छ । (पृ. ३६)

‘भुम्सा खोलालाई भेट्दा’ कवितामा घरबारी खोसिएका, हेपिएका ठगिएकाहरूलाई कविले सेवा गरे अहिले तीनीहरू सामन्ती, फटाहा, दलालहरूको हुर्मत लिँदै छन् नयाँ बिहानी ल्याउन लड्दैछन् तीनीहरू अवश्य विजय हुनेछन् भन्ने भावको कविताबाट क्रान्ति गरेपछि समतायुक्त समाजको निर्माण हुने कुरा तलका हरफहरूमा पाउन सकिन्छ :

“सेवा गरे ती गाउँमा ठगिएकाहरूलाई
मुखिया जिम्मुवालबाट हेपिएकाहरूलाई

“शत्रुहरूको दोहोरो काठ्दै छन् रे
सामन्ती फटाहा, दलालको हातमा लिए ।
नयाँ बिहानी ल्याउन लड्दै हो

“एक दिन तिमीहरूको विजय पक्कै हुनेछ

“एकदिन विजयको माला पहिरन पाउनेहरूलाई” (पृ. २१-२२)

सामन्ती शोषक वर्गहरूले मार्न खोजे पनि नमर्ने, गोलीले हाने पनि नढल्ने, इज्जत लुटन खोजे पनि असफल हुने छाला काढेर नुन चुक दले पनि नभुक्ने, करेन्टले पोले पनि, नडमा पीनले धोचे पनि नडराउने, मार्ग छेके पनि फोडेर प्रगतिको खोजीमा शोषकहरू विरुद्धमा उठ्ने अठोट ‘म काली नदी हुँ’ कविताका निम्न लिखित पंक्तिहरूमा कविले व्यक्त गरेका छन् :

मार्न खोज मलाई जति पटक
तर म मर्दिन ।
बन्दुक र गोलीले हान मलाई,
भए पनि,

म ढल्दलन ।
मलाई पकडेर बेपता पार्न खोज्,
मेरो इज्जत लुट्न खोज् जति पटक
तेरो प्रयास त्यसै फेल हुनेछ ।
घाउ बनाएर तथा छाला चिरेर
नुन चुक दल् मलाई,
म एकरति, भुक्ने छैन
शरीरमा विजुलीको करेन्टले पोल्
अथवा
नडमा पीनले घोच्
म डराउँदिन ।
मेरो मार्ग छेक्न खोज तँले कति नै,
म फोडेर बग्दछु । (पृ.३)

देशमा जनतालाई गोली हानेर मार्ने, इज्जत लुट्ने, बेपत्ता पार्ने, सामन्ती शोषक वर्गहरू छन् । यस्तासँग डराउन हुँदैन यसलाई फोडेर अगाडि बढ्नुपर्छ भन्ने भाव माथिका पङ्क्तिमा व्यक्त भएको छ ।

(इ) तत्कालीन व्यवस्थाप्रति व्यङ्ग्य र विद्रोह

लोकबहादुर थापामगरका कविता निमुखा जनताको ढुकढुकी, विद्यमान व्यवस्था र कुसंस्कार प्रति तीक्ष्ण व्यङ्ग्य र विद्रोह केन्द्रित रहेका छन् । प्रगतिशील कविहरूले सामाजिक कुसंस्कार, सामान्तवादी पुँजीवादी व्यवस्था, अन्याय अत्याचारको विरोध र व्यङ्ग्यमा कविताको विषय केन्द्रित गरेको पाइन्छ । थापामगरले निःस्वार्थ रूपमा देश र जनताका निम्ति लाग्न प्रेरित गरेका छन् । कतै राजनीतिभित्र देखिने धमिराहरूका विरुद्ध आवाज उठाइएको छ भने कतै जनताको पसिनामाथि मोज गर्ने अनि आफ्ना देशका सन्तानहरूलाई साम्राज्यवादको पृष्ठपोषक बनाएर आफ्नो अस्तित्व बचाउने कार्यमा तल्लिन रहेकाहरू प्रति व्यङ्ग्य गरिएको छ ।

लोकबहादुर थापामगरको 'कुकुर' कवितामा निमुखा जनताहरूले आफ्नो एक पेट पाल्नको लागि साम्राज्यवादीहरूको अगाडि घुँडा टेक्नु पर्ने, मालिकलाई सर्वस्व ठान्नु पर्ने अन्याय अत्याचार सहनु पर्ने, कसैले गल्ती गरे सबैले त्यसको सजाय भोग्नु पर्ने गरिब दुःखीहरूले धेरै अपहेलना सहनु पर्ने अवस्थालाई निम्न पंक्तिहरूमा व्यक्त गरिएको छ :

राती सबतिर सुनसान हुन्छ ।
 कतै चोर त आएको छैन,
 धेरै मानिस दिनमा हिड्छन्,
 देखे पछि त्यसलाई पनि भुक्छस् ।
 कतै ऊ पनि चोर त होइन,
 तैले सबलाई चोर देख्छस् ।
 कति त असल मानिस होलान् ।
 कति त खराब मानिस होलान् ।
 देखे पछि सबलाई भुक्नै पर्दछ ।
 कहिलेकाही भुकाई फरक छ ।
 गरिब र दुःखीलाई बेस्सरी भुक्नु पर्दछ । (पृ. २६)

कवितामा गरिबहरूले अपहेलना सहनु परेको छ । तत्कालीन शासन सत्ताले नै विभेद गरेको छ । समाजका मानिस विभेदकारी समाजमा बाचन बाध्य छन् अब त्यसको विरोध गर्नु पर्छ । शासकहरूले आफ्नो रक्षाको लागि सुरक्षा गार्ड राखेका हुन्छन् मालिकले जे गर्न लगायो त्यही गर्न बाध्य भएका नेपाली सैनिकहरूलाई पनि कवितामा यसरी चित्रण गरिएको छ :

“उसले थोत्रो मैलो लुगा लगाएको छ ।
 पुगीआउने र सुख पाउनेलाई अलिकति भुक्नु पर्छ,
 किन भने,
 उसले सुकिलो लुगा लगाएको छ ।

“त पेटको लागि भुक्ने कुकुर,
 पेट सम्झी दिए हुन्छ

अघाउन्जेल खान पाए भयो ।
भोकै नबसे भयो ।” (पृ. २७)

एउटा मालिकको सम्पत्ति जोगाउन कुकुरले जेजे काम गर्छ त्यस्तै देशको समान्तवादी पुँजीवादी व्यवस्था जोगाउनको लागि सैनिकहरूले त्यस्तै काम गरिरहेका हुन्छन् । एक पेट खानको लागि र मालिकलाई खुसी पार्न निमुखा जनातालाई टोक्ने कुकुर जस्तै नेपाली सैनिकले गर्ने व्यवहार कवितामा उल्लेख छ । नेपालीहरूको विडम्बना नै हो एक पेट खानको लागि रातीसम्म नसुती काम गर्नु पर्ने, शरीरमा रगत हुँदा सम्म नेपाली जनताले शासन व्यवस्था जोगाउनु पर्ने भाव निम्न पंक्तिमा गरिएको छ :

“मालिकलाई खुसी पार्न
कहिलेकाही मानिसलाई टोक्नु पनि पर्दछ ।
मालिकसँग भने लाडिन,
पुच्छर हल्लाउनु पनि पर्दछ ।

“एक पेटको लागि तैले
मालिकको सोभो गर्छस ।
मालिकको सम्पत्ति जोगाउँछस्
राती पनि सुत्दैनस्
तर कहिले सम्म,
तेरो शरीरमा रगत हुँदा सम्म” (पृ. २७)

बूढो घर कवितामा कविले बूढो घर भनेर पुरानो शासन सत्तालाई भनेको देखिन्छ । उहिलेको भत्कनै लागेको बूढो घर अब किन राख्ने यसलाई भत्काऔँ भनी नेपालको शासनसत्तालाई व्यङ्ग्य गरेका छन् । यो बूढो घरले पानी पर्दा चुहिएर बच्चा बच्चीलाई भिजाउँछ । यो बूढोघरलाई किन माया गर्ने रमिता हेरेर नबसौँ यसले मान्छ, बूढोघरलाई भत्काऔँ भनी जनतालाई मार्ने घर किन राख्ने यसलाई भत्काऔँ भन्ने व्यङ्ग्य सहितको भाव निम्न पंक्तिमा व्यक्त गरेका छन् :

उहिले उहिलेको भत्कन खोजेको बूढो घर
पानी पर्दा चुहुने छ ।
वर्षामा निथुक्कै भिजाउँछ ।

बच्चाबच्ची मारनेछ,
बूढो घरलाई किन माया गर्ने,
रमिता हेरेर नबसौ गाउँलेहरू हो,
आओ बूढो घरलाई भत्काओ । (पृ. ८)

घर मक्किसकेको छ, यसलाई लिप्नु बेक्कार छ । टालटुल पार्न बेकार छ ! 'यो धराप जस्तो छ, आफै भत्कियो भने मासु हड्डी केही पनि राख्दैन यसलाई जनता मिलेर भत्काउनु पर्छ । उभिएर बस्नु भन्दा आऊ सबै मिलेर घर नै भत्काऔं भनी विद्रोहको आह्वान गरेका छन् । २०४७ साल भन्दा अगाडिको शासन व्यवस्था वर्ग विभेदको अवस्था थियो, यसले गर्दा अब यसलाई अन्त्य गर्नु पर्छ, शासन व्यवस्था कमजोर छ, यो कमजोर अवस्थालाई सबै जनता मिलेर बदल्नु पर्छ, भन्ने आह्वान सहितको भाव निम्न पंक्तिमा व्यक्त गरेका छन् :

मक्किएको घरलाई,
मुसार्नु लिप्नु बेकार छ ।
धराप जस्तो बनेकोलाई,
टालटुल गर्नु बेकार छ ।
भत्कियो भने मासु हड्डी राख्दैन ।
उभिएर नबसौ गाउँलेहरू
आओ बूढो घरलाई भत्काऔं । (पृ. ९)

प्रगतिवादी कविहरूको माझमा देखा परेका थापामगरले सामाजिक कुसंस्कार सामान्तवादी पुँजीवादी व्यवस्था भएको अवस्थामा यो व्यवस्था पुरानो भयो यसले जनतालाई मारन लागि सक्यो जनताहरू मिलेर यो सामान्तवादी व्यवस्थालाई भत्काउनु पर्छ नयाँ शासन ल्याउनु पर्छ भनी जान्नेहरू नयाँ शासन ल्याउनको लागि संघर्ष सुरु गरिसके आउ सबै जनता हामी पनि पुरानो शासन सत्तालाई फालेर नयाँ शासन ल्याऔं भन्ने जनक्रान्तिको आह्वान गरिएको भाव निम्न पङ्क्तिहरूमा व्यक्त गरेका छन् :

बूढो घर भत्केर मार्ला भनेर,
ती जान्ने मानिसहरू जग खन्दैछन्

नयाँ घर बनाउन भनी,
जगमा ढुंगा राख्दैछन ।
आऔ गाउँले हामी मिसिऔं,
बूढो घर गल र घनले भत्काऔं । (पृ. १०)

(ई) प्राकृतिक सुन्दरताको चित्रण

लोकबहादुर थापामगरका कविताहरूमा प्रकृति र मानव बीच तादात्म्यता रहेको देखिन्छ । कविताका माध्यमबाट प्राकृतिक सौन्दर्यले भरिपूर्ण विभिन्न राष्ट्रिय सम्पदाहरूको सुन्दरताको वर्णन गरिएको छ । यसै क्रममा उनका कवितामा खोलाको जल प्रवाह र मानव जीवनको यात्राका बीचमा सामाजस्यता प्रस्तुत भएको देखिन्छ । प्राकृतिक पौराणिक विम्ब प्रतीकहरूको समीपमा कला तत्व र जीवन रहस्यवादिताको भाव संयोजन गरी परिष्कृत एवम् परिमार्जित रूपमा उनका कविताहरू प्रस्तुत छन् ।

थापामगरको 'म काली नदी हुँ' कविता प्रकृतिलाई मानवीकरण गरिएको कविता हो । काली नदीमा जस्तै जनताका पनि अदम्य शक्ति भएको कुरा व्यक्त गरेका छन् । जसरी काली नदी मौसम अनुसार बढ्ने र सुक्ने हुन्छ त्यस्तै प्रगतिवादी कविले पनि कविताको माध्यमबाट समाजको परिवर्तन चाहेका छन् । समान्तवादी समाज अब परिवर्तन हुनुपर्छ । यसको लागि जसरी काली नदीमा बाढी आउँछ त्यस्तै गरी शासन परिवर्तनको लागि कवितामा कविको आक्रोस उत्पन्न भएको छ । कविताको माध्यमबाट जस्तो सुकै समस्या आए पनि त्यसलाई सामना गर्दै लक्ष्यमा पुग्नु पर्छ भन्ने सन्देशमूलक भाव निम्न लिखित पंक्तिका माध्यमबाट व्यक्त गर्छन् :

म काली नदी हुँ
म आजको एक बादी हुँ ।
म मौसम अनुसार बग्दैछु ।
चैत बैशाख केही सुक्दछ ।
वर्षामा बलियो बन्दछु
मलाई एक सीमानामा पुग्नु छ ।
मैले मसँग आउने सबै,

खोला नाला मिसाउँछु ।
त्यसैले
मेरो शक्ति भुन, बलियो बन्दैछ ।
सागरमा पुग्ने मेरो लक्ष्य हो
नयाँ संसार हेर्ने मेरो साहस हो ।
किन भने,
म काली नदी हुँ । (पृ.-४)

कविले वर्षौं वर्षसम्म बगिरहेको भुम्सा खोलालाई भेट्दा खोलासँग भएको युगौ युगसम्मको इतिहास सम्भकेका छन् । लामो समयको काहानी भएको खोलालाई मायालु भावमा बूढो नभएको कुरा निम्न पंक्तिहरूमा भएको छ :

भुम्सा ऊ ! खोला भुम्सा !
अँगालो हाल्छु आज म तिमीलाई,
तिमी ! तिमी आज सम्म पनि,
बूढो भएको रहेनछौं ।
तिमीले काट्यौ पाल्पामा,
एउटा लामो इतिहास ।
त्यस पछि एउटा लामो युग,
जन युगको तिमीसित एउटा लामो कहानी छ । (पृ. १९)

थापामगरको बूढो घर संग्रहभित्र 'पोखरा' कविता संग्रहित छ । यो विशुद्ध प्राकृतिक कविता हो । यस कवितामा पोखराको सौन्दर्यको वर्णन गरिएको छ । प्रकृतिले भरिपूर्ण फेवा ताल, वेगनासताल, माछापुच्छ्रे, चमेरागुफा, पातले छाँगो, आदि स्थलहरू हेर्नका लागि विभिन्न ठाउँबाट प्रयटकहरू आउँछन् । प्राकृतिक छटाले भरिपूर्ण तालहरू हेरेर कोही पनि नथाक्ने भाव 'पोखरा' कवितामा व्यक्त गरिएको छ ।

पोखरा अत्यन्तै सुन्दर छ । जता हेच्यो उतै ताल छन् तालमा माछा, हाँस पौडि खेलिरहेछन् । सर्माएकी सेती नदी उत्तिकै राम्रो छ । पोखरा अत्यन्तै राम्रो छ । पोखरा हेरेर जो कोही पनि नथाक्ने भन्दै प्रकृतिको वर्णन गरिएका पंक्ति निम्न लिखित छन् :

यता छ फेवाताल उता छ रूपा बेगनास ।
पानीभिन्न माछा नाच्छन् माथि डुल्दछ पानी हाँस ॥
लुकेर आउँछन् माथिबाट सेती भित्र भित्रै सर्माएर
नथाक्ने हेरेर कहिल्यै पनि राम्रो यही हो पोखरा ॥ (पृ. ३१)

कोइली चरी कहिले रानीवन कहिले शान्तिवनमा खेलिरहेकी हुन्छन् । उता
बत्तीको झिलिमिली यता धान फल्ने खेत झिलिमिली भएकाले पोखरा अत्यन्तै रमणीय
छ । पोखरा हेर्न पर्यटकहरू जहाज र गाडी चढेर आउँछन् भन्ने भाव निम्न पंक्तिमा
प्रस्तुत छन् :

रानीवनकी रानीचरी शान्तिवनमा आई पुगिन्छन् ।
शान्तिवनकी कोइली चरी रानीवनमा डुल्दछिन् ।
बत्ती झिलिमिली एकातिर धान फल्ने खेत अर्कातिर
मानिस हेर्न आउँछन् जहान र गाडी लिएर यही पोखरा ॥ (पृ. ३२)

त्यस्तै माछापुच्छे हिमाल, ताल, वनचरीको वर्णन यसरी व्यक्त गरिएको छः
बिहान उठ्दा माछापुच्छे टल्किरहन्छ आँखामा ।
मुर्छिन माछापुच्छे माथिबाट पिउन पानी फेवातालमा ॥
बिहान वनचरीले गीत गाउँछिन् बजाउदै मुजुरा ।
तालमा माछा नाच्छन् छम छम गरी यही हो पोखरा ॥ (पृ. ३१)

(उ) बालगीत लेखन

थापामगरको बूढो घर कविता संग्रहमा बालगीत पनि संग्रहित छन् । नेपाली
साहित्यमा पाठ्य बालसाहित्य १९५८ सालमा अक्षराङ्क शिक्षाबाट सुरु भएको हो (
दुङ्गेल र अन्य, २०६३:२३) । थापाले पनि मगराँती साहित्यमा पाठ्य बालसाहित्य
आवश्यकता महसुस गरी मगर भाषामा र नेपाली दुवै भाषामा बाल गीतकविताहरू
लेखेको हुँ भनेका छन् । बालगीतको माध्यमबाट बालबालिकाको बौद्धिक स्तर बढाउन
सहज हुन्छ । मनोरञ्जन दिदै शिक्षा दिने सामग्री बालसाहित्य हो । बालकको उमेर,

अवस्था, अनुसार रुचिकर हुने, उनीहरूलाई मन पर्ने सरल, सुलभ भाषा, बोलीचालीको शब्द प्रयोग गरी लेखिएको साहित्य बालसाहित्य हो भनी भुवनेश्वरी सत्यालले भनेकी छिन् । थापा मगरले पनि आफ्ना बालसाहित्यमा सरल भाषामा बालबच्चाको शब्दमा गीत /कविता लेखेका छन् । मान्छेले जनावरलाई पनि माया गर्नुपर्छ, सबै मिलेर बस्नु पर्छ । प्राण भएका जीवहरूले एकअर्कालाई माया गर्नुपर्छ भन्ने शिक्षामूलक भाव समेटिएको 'मेरो सानो माने' बालगीतमा बाखालाई अत्यन्तै माया गरी दूध र भात खुवाउने गरेको कुरा कविले यसरी व्यक्त गरेका छन् :

मेरो सानो माने ।
 काखमा बस्न आइज ।
 तिमीलाई लिन चाहन्छु ।
 बुबु माम ल्याएछु ।
 सुते तिमीलाई डाँडी छ ।
 हाम्री आमाको गाली आउँदैन ।
 आउँछ गुजी सुत ।
 चहै चहै खेल ।
 मेरो सानो माने ।
 काखमा बस्न आइज । (पृ. १४)

बालगीत र कवितामा थापामगरले बालककाल अत्यन्तै रमाइलो समय हो । यसलाई खेलेर मात्र फाल्नु हुँदैन । पढेर ठूलो मान्छे हुनु पर्छ । नपढेमा जीवन अन्धकार हुन्छ । पढ्न जानलाई सबै आमाबुबाले स्कूल पठाउनुपर्छ । नेपाल आमाको इज्जत राख्ने हामी बालबच्चा नै हौं । गर्न जान्दैन भनेर केही काम पनि छोड्नु हुँदैन भन्ने सन्देशमूलक, शिक्षाप्रद भाव कविताको निम्न लिखित पंक्तिमा पाइन्छ :

बालकाल रमाइलो काल खेलेर नफालौं ।
 भोलिलाई हामी सम्भन्नु पर्छ पढ्नलाई लौ सिकौं ॥
 पढ्नलाई जान नछेक्नु आमा घरको काम मादिने ।
 आँखा हामीले देखेनौ भने सबैले गिजाउँछन् ॥
 पढेको मान्छे होइन्छ ठूलो इज्जत बस्छ है ।
 नेपाल आमा बोक्नलाई भोलि हामी नै हौ है ॥

‘समर्पण’ शीर्षकमा एउटा कविता छ । जुन मगर भाषामा आदि कवि भनेर चिनिने जीतबहादुरलाई समर्पण गरिएको कविता हो । कवितामा नेपाली जनताहरू अन्धकारमा तड्पिदै उज्यालो खोज्दैछन् । शिक्षा नै ज्ञानको ज्योति हो । यसले जीवन सार्थक बनाउँछ भन्ने भाव पाइन्छ । जीतबहादुरले शिक्षा फैलाएर समाजको दुखेको घाउमा मलम लगाएका छन् । उनकै नाममा यो कविता भनेर समर्पण कवितामा कविप्रति समर्पण भाव व्यक्त गरेका छन् । यस्ता भावलाई निम्न पंक्तिमा यसरी समेटिएको छ :

अन्धाकार छ जताततै नभएर उज्यालो बत्ती ।
मुक्त हुन तड्पिरहेछन् नेपालीका सन्तती ॥
नेपाली समाजमा फैलाएर उज्यालो छवि ।
मगराँती साहित्यका बने उनी आदिकवि ॥
आज कवि कहाँ छन् ? देखिन्न हाम्रो माझमा ।
समर्पण गर्दछौं यो किताब उनकै सम्झनामा ॥ (पृ. ३९)

५.२.४ लय विधान

कविता लयात्मक हुन्छ । कविताको मुख्य विधागत परिचायक तत्व भनेको लयविधान हो । गेयात्मकता ल्याउन लय तत्वको आवश्यकता हुन्छ । स्वर लहरको प्रवाह अडान र नियमित वा अनियमित आवृत्तिबाट लयको सिर्जना हुन्छ । लय मुक्त र बद्ध गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । मात्रिक संरचना पनि बद्ध लयमा आउँछ र गीतिकवितामा यस्तै मात्रा, छन्दको प्रयोग हुन्छ । नियमित आवृत्तिक्रम नराखेर कवि व्यक्तिले आफ्नै स्वच्छ लयको निर्माण गर्नु भन्ने मुक्त लय हुन्छ । बूढो घर सङ्ग्रहका कविता पनि मुक्त वा स्वतन्त्र लयमा रचिएका छन् । प्रगतिवादी नेपाली कविताको सिर्जनामा वार्षिक छन्द, मुक्त छन्द वा गद्य र नेपाली लोकलयलाई आधार बनाएको पाइन्छ । गद्य कविताहरूमा सहज र स्वभाविक रूपमा आउने आनुप्रासिक भाषाको योजनले कवितालाई लयात्मक तुल्याएको हुन्छ । थापामगरको बूढो घर कविता सङ्ग्रहमा कविताहरू मुक्त वा गद्य लयमा र लोकलयमा रचिएका छन् । गद्य लयमा लेखिएको यस कविता सङ्ग्रहमा अद्यनुप्रास, मध्यानुप्रास र अन्त्यानुप्रासको प्रयोग अनि

वर्ण अक्षर र शब्दको अनियमित आवृत्ति भएकोले सहजरूपमा प्राप्त हुने लयात्मकता र साङ्गीतिक बनाएको पाइन्छ । कतै कतै धेरै लामा वाक्यहरूको प्रयोगले अस्वभाविक लागे पनि लयविधानमा कवि सफल नै देखिन्छन् ।

‘बूढो घर ’ शीर्षकको कवितामा अन्त्यानुप्रास योजना यस प्रकार छ :

धमिरोले खाएको खम्बालाई,
मुसाले छेडेको गारोलाई,
बतास आउदा ढाल्नेछ ।
नहेरेर बस्दा बस्दा,
एक दिन वित्यास पर्नेछ । (पृ. ८)

“कति त असल मानिस होलान् ।
कति त खराब मानिस होलान् (कुकुर पृ. २६)

“अघाउन्जेल खान पाए भयो
भोकै नबसे भयो” (कुकुर पृ. २७)

उक्त कविताका हरफहरूमा ‘लाई’ ‘नेछ’ ‘मानिस होलान’ र ‘भयो’ शब्द बारम्बार प्रयोग भएको छ र कविताको अन्त्यानुप्रासको रूपमा आएको छ ।

‘भुम्सा खोलालाई भेट्दा’ कवितामा पनि अन्त्यानुप्रासको सम्योजन यस प्रकार छ:

सेवा गरे ती गाउँमा ठगिएकाहरूलाई,
मुखिया जिम्मुवालबाट हेपिएकाहरूलाई
शोषकहरूबाट घरबारी खोसिएकाहरूलाई (पृ. २९)

यसरी थापामागरका कविता गद्यात्मक भए पनि अन्त्यानुप्रास योजनाले गर्दा लयात्मक छन् । त्यस्ता लयले नै कवितालाई मीठो बनाएको छ ।

५.२.५ कथन पद्धति

बूढो घर कविता सङ्ग्रह भित्र कतै स्रष्टा स्वयम् बोलेका छन् भने कतै अन्य पात्रको सिर्जना गरी अरूको कुरा व्यक्त गरेका छन् । सङ्ग्रह भित्रका कविताहरूमा एक वचन तथा प्रथम पुरुषात्मक शैली अपनाइएका कविताहरू 'म काली नदी हुँ' 'बूढो घर', 'उठ्ने हो' आदि हुन् भने 'मेरो सानो माने' 'कुकुर' आदिमा तृतीय पुरुष शैली अपनाइएको छ । 'पोखरा' कवितामा एकालाप पद्धति अपनाएको छ भने 'समर्पण' कवितामा आख्यानीकृत पद्धति अपनाइएको छ ।

५.२.६ बिम्ब /प्रतीक र अलङ्कार विधान

विशिष्ट भाव सम्प्रेषण गर्न, विशिष्ट भाव सृष्टिको चाहना गर्नु र तीक्ष्ण अभिव्यक्तिका लागि विभिन्न बिम्ब र प्रतीकको सहारा लिनु सर्जकको स्वाभाविक प्रवृत्ति हो । दैनिक भाषिक व्यवहारमा पनि विभिन्न बिम्ब तथा प्रतीकको प्रयोग भइरहेको हुन्छ भने कवितामा त्यसको प्रयोग भनै स्वभाविक हुन्छ । अलङ्कार काव्यशिल्पको एउटा महत्वपूर्ण पक्ष हो । यसले काव्यलाई सौन्दर्य प्रदान गर्दछ । तसर्थ काव्यको उद्भवकालदेखि नै कविहरूले आफ्ना कवितालाई सुन्दर बनाउन अलङ्कारको प्रयोग गर्दै आएका छन् । लोकबहादुर थापामगरको कवितामा पनि बिम्ब /प्रतीक र अलङ्कारको प्रयोग भएको पाइन्छ । उनको कविता सङ्ग्रहको नाम नै प्रतीकात्मक छ । 'बूढो घर' भनेर सामान्तवादी पूँजीवादी राजनीतिक व्यवस्थालाई व्यङ्ग्य गर्ने क्रममा प्रतीकात्मक शब्दको प्रयोग गरेका हुन् ।

'म काली नदी हुँ ' कविता राजनीतिक व्यवस्था प्रति विद्रोह गर्ने व्यक्तिको प्रतीक हो ।

'भुम्सा खोलालाई भेट्दा 'कविता देशको राजनैतिक सामाजिक व्यवस्थाको इतिहासको प्रतीक हो । त्यस्तै 'कुकुर' कविता पुलिस वा सैनिकको प्रतीक हो । यसरी कविताको शीर्षक नै प्रतीकात्मक रूपमा आएका छन् । विकृति र विसङ्गतिका विरुद्धमा सङ्घर्ष गर्नुपर्ने प्रतीकात्मक अर्थ प्रदान गरेकाले यस सङ्ग्रह भित्रका कवितामा प्रतीक प्रयोग भएको प्रष्ट हुन्छ । कवितामा सामान्तवादी चरित्र तथा

शासकीय कुकुरका चित्रणका क्रममा तत्कालीन विकृत मानसिकता र कुचरित्र भएकाहरूलाई विविध प्रतीकात्मक शब्दको प्रयोग गरेका छन् ।

अलङ्कारले काव्यलाई सुन्दर बनाउनका साथै अर्थलाई प्रभावकारी रूपमा व्यक्त गर्दछ । कवितामा व्यञ्जना अर्थ दिन र सौन्दर्यलाई मूल्यवान बनाउन अलङ्कारको महत्व रहन्छ । कवि लोकबहादुर थापामगरको **बूढो घर** कविता सङ्ग्रहमा अलङ्कारको प्रयोग भएका छन् । ती कविताहरूमा प्रयोग भएका शब्दालङ्कारका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

जसले शब्दका माध्यमबाट काव्यलाई अलङ्कृत पार्दछ, त्यसलाई शब्दालङ्कार भनिन्छ । शब्दालङ्कारका अनुप्रास, यमक, श्लेष, जस्ता भेदहरू हुन्छन् । थापामगरका **बूढो घर** कवितामा प्रयोग भएका केही शब्दालङ्कारका उदाहरणलाई यसरी देखाइन्छ ।

आ) आद्यनुप्रास

आद्यनुप्रासमा आदि रूपहरूमा समानता पाइन्छ । जस्तै:

“म काली नदी हुँ ।

म आजको एक बाढी हुँ ।

म मौसम अनुसार बग्दैछु । (‘म काली नदी हुँ’ पृ. ४)

“मैले के गरिन र

मैले सब थोक गरे । (‘भुम्सा खोलालाई भेट्दा’ पृ. २०)

“मालिकको सोभो गर्छस्

मालिकको सम्पत्ति जोगाउँछन् ?” (‘कुकुर’ पृ. २७)

यहाँ ‘म र म’, ‘मैले र मैले’, मालिकको र मालिकको आद्यनुप्रास मिलेको छ ।

आ) मध्यानुप्रास

बीचमा आउने पदहरू बीच समानता भएमा मध्यानुप्रास बन्दछ । जस्तै

“संसारमा पुग्ने मेरो लक्ष्य हो ।

नयाँ संसार हेर्ने मेरो साहस हो । (‘म काली नदी हुँ’, पृ. ४)

“मक्किएको घरलाई,
मुसार्नु लिप्नु बेकार छ ।
धराप जस्तो बनेकोलाई,
टालटुल गर्नु बेकार छ ।” (बूढो घर, पृ. ९)

यहाँ ‘मेरो ’ र मेरो ’ बेकार र ‘बेकार’ मा मध्यानुप्रास भएको छ ।

इ) अन्त्यानुप्रास

पाउको अन्त्यमा समान वर्णहरू दोहोरियो भने अन्त्यानुप्रास हुन्छ जस्तै :

“हजारौ हजार वर्षदेखि बगिरहेको छु
हजारौ वर्ष सम्म पनि बगिरहने छु । (भुम्सा खोलालाई भेट्दा पृ. १९)

“तँ बाचिस एक पेटको लागि,
तेरो रगत र पसिना बग्यो एक पेट पाल्नका लागि :
खाली एक पेट पाल्नका लागि ।” (कुकुर पृ. २७)

यहाँ ‘छु’ र ‘छु’ ‘लागि’, र ‘लागि’ का बीचमा अन्त्यानुप्रास मिलेको छ ।

ई) छेकानुप्रास

एक वा अनेक व्यञ्जनको उसै क्रममा एक पटक मात्र आवृत्ति भएमा
छेकानुप्रास हुन्छ । जस्तै :

तँलाई हाई हाई छ

चं ! चं !! त्यसपछि ठट !! ठट होइन,

आउ र जाउ भन्ने मान पाउँछस् । (कुकुर, पृ. २७)

यहाँ हाई को हा एक पटक आवृत्ति भएको छ ।

उ) वृत्यानुप्रास

एक व्यञ्जनको एक पटक वा अनेक पटक आवृत्ति तथा अनेक व्यञ्जनको उसै क्रममा एक पटक वा अनेक पटक आवृत्ति भए मा वृत्यानुप्रास हुन्छ ।

जस्तै :-

“हजारौं हजार वर्षदेखि बगिरहेको छु (भुम्सा खोलालाई भेट्दा, पृ. १९)

एक हुल, दुई हुल, थुप्रै हुल”(भुम्सा खोलालाई भेट्दा, पृ. २१)

माथिको उदाहरणमा ह व, ल को अनेक पटक आवृत्ति भएको छ । त्यसैले त्यो वृत्यानुप्रास शब्दालङ्कार बनेको छ ।

५.२.७ भाषाशैली

कविता भाषाका माध्यमबाट प्रकट हुन्छ । कविताको मुख्य आधार भाषा नै हो । भाषा भनेको सार्थक शब्द वा शब्द समूह हो । भाषाको प्रयोग गरेर कवितालाई जीवन्त बनाइन्छ । कविताको भाषा अत्यन्त विशिष्ट एवं आलङ्कारिक किसिमको रहेको पाइन्छ । भाषा अभिधात्मक, लक्षणात्मक र व्यञ्जनात्मक अर्थमा विभाजित हुन्छ । प्रगतिवादी कवितामा प्रयोग भएको भाषा उत्पीडित जीवनको यथार्थ संसारबाट लिइएको हुन्छ । सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक चित्रणमा समेत सरल, सहज भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ । लोकबहादुर थापाको कवितामा सरल नेपाली भाषाको प्रयोग भएको छ । भाषागत जटिलताले भाव सम्प्रेषणमा जटिलता भएको छैन । कविताको भावलाई हेर्दा अभिधात्मक र व्यञ्जनात्मक दुवै अर्थलाई सहज रूपमा बुझ्न सकिन्छ । तत्सम, तत्भव, आगन्तुक पारिभाषिक र अनुकरणात्मक शब्दहरूको समिश्रण गरी शुद्ध नेपाली भाषालाई बढी प्राथमिकता दिइएको छ ।

उनको कविता सङ्ग्रहमा विभिन्न किसिमका कविताहरू सङ्ग्रहित भएकाले भाषा पनि त्यस्तै थरी थरीका पाइन्छ । कविता मगर भाषाबाट नेपाली भाषामा अनुवाद गरेकाले भाषा सरल, जटिल, मिश्रित छ । कुनै कविता अत्यन्तै सरल पनि छन् र जटिल पनि । बालगीतहरू पनि सङ्ग्रहमा भएकाले बालबच्चाले प्रयोग गर्ने ज्यादै

सजिलो सरल भाषा बुबु, मने, सिरी, माम, गुजी, जस्ता भाषा पनि प्रयोग भएका छन् भने टाइगर, करेन्ट, पीन, सन्ट्री, फेसन, पप्पी जस्ता अगन्तुक शब्दहरू पनि प्रयोग भएका छन् । त्यस्तै कच्याककुचुक, टालटुल, भताभुतुङ्गै, पटपटी, जस्ता अनुकरणात्मक शब्द पनि प्रयोग भएका छन् । नेपाली मौलिक शब्दहरू पनि प्रयोग भएका छन् । साधारण जनबोलिका सरल भाषाको पनि प्रयोग भएकाले सामान्यदेखि बौद्धिक वर्गको लागि पनि भाषा उपयुक्त नै मानिन्छ । कवितामा घरगाउँकै उखान टुक्का प्रयोग भएकाले रोचक र विशिष्टता पनि थपेको छ । जस्तै: कुकुरले नपाएको दुःख पायो । त्यस्तै कवितामा लोक भाषाको प्रयोगले मौलिकतालाई प्राथमिकता दिएको छ । जस्तै : 'लाहुरेको रेलीमै फेसन नै राम्रो' ।

यसरी हेर्दा विशिष्ट प्रतीकात्मक आलङ्कारिक सरल, उखान टुक्का, वालबच्चाको बोली, गाउँ घर तथा क्षेत्रीय भाषाको प्रयोग भएका छन् । यसले गर्दा कविताको भाषा सरल भएर पनि स्तरीय छ, भन्न सकिन्छ ।

५.३ 'बालककाल' उपन्यासको अध्ययन

५.३.१. परिचय

लोकबहादुर थापामगरद्वारा लिखित बालककाल उपन्यास २०५८ सालमा प्रकाशन भएको हो । २०५२ सालमा प्रकाशन भएको जजावखट उपन्यासको नेपाली अनुवाद यो बालककाल उपन्यास हो । यो उपन्यास बाहिरी कभर पेज सहित गन्दा ८८ पेजको छ । पाँच अध्यायमा संरचित उपन्यास अध्ययनको अन्त्यमा तीनवटा फूलको (❀ ❀ ❀) चिन्नले अध्ययन समापन भएको ज्ञान हुन्छ भने अन्तिम अध्यायमा समाप्त लेखिएको छ । बालककाल उपन्यास सामाजिक यथार्थवादी उपन्यास हो । लेखकले बालक हुँदाको समाजको यथार्थ घटनालाई उपन्यासमा समावेश गरेका छन् । यस बालककाल उपन्यासलाई उपन्यास तत्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

५.३.२ कथानक

२०१५ साल तिरको गरिब नेपाली बालबालिकाहरूको दिनचर्यालाई जीवन्त रूपमा बालककाल उपन्यासमा प्रस्तुत गरिएको छ । बालबालिकाले जीवन यापनका क्रममा भोग्नु परेका यावत दुःख सुखलाई उपन्यासको नायक म पात्रले सम्पूर्ण गरिब नेपाली बालबच्चाहरूको र त्यो बेलाको समाजको प्रतिनिधित्व गरेको छ, म पात्रको बाल्यकालको क्रियाकलाप र त्यस समाजको सेरोफेरोका आरोह अवरोहमा उपन्यास सीमित छ । स्याङ्जा जिल्लाको विरुवा अर्चले जुन म पात्रको गाविस हो त्यो गाउँ, पहाड, खोला, नालाहरूको वर्णन त्यहाको समाजको चालनचलन रहनसहन खेतीपाती त्यहाँका मानिसको दिनचर्या र म पात्रको गाईबाखा चराउने खोलामा पौडि खेल्ने माछा मार्ने क्रियाकलापहरूको वर्णन गरिएको छ । दोस्रो अध्यायसम्म म पात्रको गाईबाखा चराउने, अरिङ्गाल पोल्ने जस्ता कामको वर्णन छ भने तेस्रो अध्यायबाट म पात्र, स्कुल पढ्न कालो पाटी र खरी लिएर चौतारीमा गएको वर्णन छ । त्यस समयमा स्कुलको स्थापना भएको थिएन । बालबच्चाहरू पढ्नलाई खाली बारीमा जाने गर्थे । म पात्रले पनि त्यसरी नै स्कुल सुरु गरे । म पात्रको बालसखा सनेबाबु भारत गएर त्यतै वेपता भएको, बाजेसँग गाईबाखा चराउँदा दिएका अर्ति उपदेशका कुरा र पढ्नु पर्छ भनी स्कुल पढाएका घटनाहरूको वर्णन गरिएको छ । पढ्ने क्रममा चौतारीमा कटुसले छाएको कटेरोमा पढेको, स्कुल पढ्न जाँदा साथीसँग भएका कुरा, कक्षा तीन पढ्दा बाबासँग भारतको आल्मोडा जाँदा आउँदाको यात्रा वर्णन, रेल, हवाईजाहाज, बस चढ्दाका घटनाको वर्णन, पढ्दा प्रथम भएको घटनाको वर्णन आदि विविध वर्णन उपन्यासमा गरिएको छ । पढ्ने क्रममा प्रथम भएको पुस्तक किन्न जाँदा आउँदा भएका घटनाहरू, एकै वर्षमा दुई कक्षा पास गरेको घटनाको वर्णन उपन्यासमा छ । यसरी आफ्नो बाल्यकालको यथार्थ घटना समावेश गरेकाले उपन्यास यथार्थवादी उपन्यास हुन गएको छ । स्कुल जाने क्रममा खोलामा चिठ्ठी बगाएको म पात्रले देख्छ, त्यो सबै साथीहरू मिलेर के रहेछ भनी हेर्दा गाउँमा विदेशबाट आएको चिठ्ठी वितरण नगरी हुलाकीले खोलामा बगाउँदो रहेछ भन्ने थाहा हुन्छ । त्यो थाहा पाएर सबै साथीहरू मिलेर हुलाकीलाई कुट्छन् । त्यसपछि गाउँ समाज मिलेर पिट्ने र कुसुर गर्ने

हुलाकीलाई मिलाउँछन् । यो घटना स्थिति भएको केही महिना पछि प्रहरी आएर राते, म पात्र, धनिराम र ठाकुरलाई सन्तवीरे हुलाकीलाई पिटेको र पञ्चायती व्यवस्था विरोधी कार्य गरेको भनेर करिब चालिस दिन नुवाकोट ठानामा थुनेको घटनाको वर्णन छ । त्यस पछि राते, म पात्र, धनिराम र ठाकुरको पक्षमा मुद्दा फैसला हुन्छ । त्यस समयबाट म पात्रलाई फटाहा शोषकहरूले गाउँ घरमा गरिब दुःखी जनतालाई दुःख दिइरहेका रहेछन् भन्नेकुरा थाहा हुन्छ । त्यस पछि सबै युवा मिलेर गुञ्जलाल, जगमान जस्ता शोषकलाई कारवाही गर्ने योजना बनाउँदै काम गर्दै गए । म पात्रले गाउँको शोषक गुञ्जलाल र जगमानलाई सुरुमा कारवाही गरे उनीहरूले स्कुलको पैसा, अमेरिकाबाट आएको राहत रकम हिनामिना गरेको गाउँमा जनतालाई ठगेकोले अब नठग्ने बाचा सहित कालो मोसो लगाएर कारवाही गरे । रामसिंह, रामलाल, टेकलाल र निलराम, रामबल, रतन गुरुङ्ग, मिने, टसमान, राकेश भ्रष्टचार विरोधी पात्रहरू मिलेर गाउँमा शोषकहरूलाई गाउँबाट उठीबास गरेको घटना अध्याय तीनमा छ भने अध्याय चारमा त्यो कामको हल्लाखल्ला सबै तिर फैलिसकेको कुरा छ । त्यसको परिणाम स्वरूप २०२७ सालमा काहुले गाउँको खगनसिंहलाई कारवाही गरेको कुरा उपन्यासमा वर्णन गरिएको छ । खगनसिंहले भुवनसिंहकी बुहारीको मुद्दामा पाँच हजार रूपैयाँ असुल गरेको, ढसबहादुरलाई दलित महिलाको बापती लाग्दा छ हजार लिएको यस्तै जारीवापत रु. सात हजार जरीमाना गरी आफू ठालू बनेर गाउँलेहरूबाट रकम असुलेको थियो । यस्तै यस्तै कुकार्य गरेर सताएको खगनसिंहलाई पनि कारवाही गरे । यसरी म पात्रले बाल्यकालमा गरेका घटनाहरू उपन्यासमा संरचित छन् । समाजमा व्यप्त रहेका शोषकहरूलाई अन्त्य गरेर बाल्यकाल वितेको कथावस्तु बालककाल उपन्यासमा छ ।

५.३.३ चरित्रचित्रण/ पात्रविधान

पात्र विधानका दृष्टिले बालककाल उपन्यासलाई हेर्दा कार्य भूमिकाका आधारमा मुख्य, सहायक र गौण गरी विभाजन गरेर हेर्न सकिन्छ । यस क्रममा मुख्य पात्र म (लेखक) हो भने सहायक पात्र सन्तवीरे, मनबीरे, रामबल, राते, धनिराम, ठाकुर, राम

सिंह, गुञ्जलाल, जगमान, सेतेबाहु र खगनसिंह, रतन गुरुङ्ग हुन् । यसैगरी गौण पात्रमा बजै धनराम, मनबहादुर, दुर्गबहादुर, कमान सिंह, टसमान, भिमे, रामलाल, टेकलाल, रबिलाल, निरराम, हरि, मानध्वज, ढकसिंह, बालसिङ, डिलु, भुमसिंह, बीरसिंह उल्लेख छन् । अन्य पात्रहरूका रूपमा गाउँलेहरू, पुलिसहरू, छ्यामाहरू आदि रहेका छन् ।

यी पात्रहरूलाई शैली वैज्ञानिक दृष्टिले क्रमसँग लिङ्ग, कार्य, प्रवृत्ति, स्वभाव, जीवन चेतना, आसन्नता र आबद्धताका आधारमा वर्गीकरण गरेर यसरी हेर्न सकिन्छ :

क्र. म	पात्र	लिङ्ग	कार्य	प्रवृत्ति	स्वभाव	जीवन चेतन	आसन्नता	आबद्धता
१	म	पुरुष	प्रमुख	अनुकूल	गतिशील	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध
२	सन्तबीर	“	सहायक	प्रतिकूल	गतिशील	व्यक्तिगत	मञ्चीय	बद्ध
३.	महावीर	“	सहायक	प्रतिकूल	गतिशील	व्यक्तिगत	मञ्चीय	बद्ध
४.	राते	“	सहायक	अनुकूल	गतिशील	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध
५.	धनिराम	“	सहायक	अनुकूल	गतिशील	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध
६.	ठाकुर	“	सहायक	अनुकूल	गतिशील	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध
७.	राम सिंह	“	सहायक	अनुकूल	गतिशील	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध
८.	गुञ्जलाल	“	सहायक	प्रतिकूल	गतिशील	व्यक्तिगत	मञ्चीय	बद्ध
९.	जगमान	“	सहायक	प्रतिकूल	गतिशील	व्यक्तिगत	मञ्चीय	बद्ध
१०.	सेते बाबु	“	सहायक	अनुकूल	गतिशील	व्यक्तिगत	मञ्चीय	बद्ध

			क		ल	त		
११.	राम बल	“	सहाय क	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध
१२.	खगन सिंह	“	सहाय क	प्रतिकू ल	गतिशी ल	व्यक्तिग त	मञ्चीय	बद्ध
१३.	रतन गुरुङ्ग	“	सहाय क	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध
१४	राकेश	“	सहाय क	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध
१५.	धनी राम	“	गौण	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध
१६.	बजै	स्त्री	गौण	अनुकूल	गतिशी ल	व्यक्तिग त	नेपथ्य	मुक्त
१७.	मनबहादुर (शिक्षक)	“	गौण	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	नेपथ्य	मुक्त
१८.	दुर्गाबहादु र (शिक्षक)	“	गौण	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	नेपथ्य	मुक्त
१९.	कमन सिंह (शिक्षक)	“	गौण	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	नेपथ्य	बद्ध
२०	टसमान	“	गौण	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	मञ्चीय	मुक्त
२१.	मिने	“	गौण	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	नेपथ्य	मुक्त
२२.	रामलाल	“	गौण	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	नेपथ्य	मुक्त
२३.	टेकलाल	“	गौण	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	नेपथ्य	मुक्त
२४	रविलाल	“	गौण	अनुकूल	गतिशी ल	वर्गगत	नेपथ्य	मुक्त

२५.	हरि	“	गौण	अनुकूल	गतिशील	वर्गगत	मञ्चीय	मुक्त
२६	डिलु	“	गौण	प्रतिकूल	गतिशील	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध
२७.	रिमलाल	“	गौण	अनुकूल	गतिशील	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध
२८	वीर सिंह	“	गौण	अनुकूल	गतिशील	वर्गगत	मञ्चीय	बद्ध

(क) म पात्र

बालककाल उपन्यासको प्रमुख पात्र म हो । सामान्य परिवारमा जन्मिएर हुकी बढेको म पात्र सानो छँदा लजालु स्वभावको थियो । ऊ गाईबाखा चराउन माछा मार्न जान्थ्यो । स्कूल खुलेपछि उसले पढ्न अत्यन्तै रुचि देखायो । पढ्न अत्यन्तै सिपालु म पात्रले प्रथम -प्रथम हुँदै स्कूल शिक्षा पूरा गरयो । बाजे बजेको मायालु वातावरणमा हुर्किएको उसमा पढ्नु पर्छ भन्ने धारणा पलाउँदै गयो । पढ्न स्कूल जाने क्रममा हुलाकीले खोलामा चिठी फालेको देखे पछि किन यस्तो अन्याय भयो ? हुलाकीले किन आफ्नो कर्तव्य पूरा गरेन ? यस्तो गर्नु समाजको लागि घात हो भनी उसको मनमा समाज प्रतिको धारणा सकरात्मक हुँदै जान्छ । ऊ र उसका साथी भएर हुलाकीलाई कारवाही गर्छन् । त्यसको फलस्वरूप शोषक फटाहाको जाल भेलबाट म पात्र र अरू तीन जना साथी जेलमा पर्छन् । समाजको भलाईका लागि काम गर्दा जेल जानु पर्ने कस्तो नियम ? यसलाई हामी युवा मिलेर अन्यायको विरुद्धमा काम गर्नु पर्छ भन्ने कुरा मनमा खेलाउँछ । त्यसै अनुसार जेलबाट छुटेपछि र फाटाहाहरूले फसाएको भन्ने कुरा चाल पाएपछि संगठन निर्माण गरी फटाहाहरूलाई कारवाही गर्ने काम गर्छ । तत्कालीन समाजप्रति असमति जाहेर गर्ने ऊ सम्पूर्ण गरिब निमुखा व्यक्तिको पक्षमा आन्दोलन गर्न र समाजमा विपन्न गरिबहरूको उद्धार गर्ने दिशामा लागेको छ । उसको विचार सत्य नहुने दमनकारी सरकारका रखौटेहरूले उसलाई मारे पनि उसको

विचार र जनताप्रति भएको अगाध माया सदासादका लागि गडेको छ । समाजमा शोषक फटाहाहरूले जरो गाडेको थाहा पाएपछि ऊ फटाहा प्रति विद्रोह गर्न थाल्छ । शोषक फटाहाहरूलाई समाजबाट हटाउनु पर्छ भनी निरन्तर त्यही काममा तल्लीन रहन्छ । ऊ साहसी क्रान्तिकारी स्वभावको देखिन्छ । समाजप्रति चासो राख्ने ऊ विस्तारै सामन्ती समाजप्रति विद्रोही बन्दै जान्छ । गाउँलेहरूलाई न्याय दिलाउन जतिबेला पनि तत्पर हुन्छ । त्यसैले उसलाई सबै गाउँलेहरूले साथ दिन्छन् । सामन्ती शोषक फटाहाका निम्ति लड्न साथीहरूलाई प्रेरित गर्छ र त्यसको नेतृत्व लिन्छ । समाज निर्माणको लागि अनुकूल प्रवृत्ति भएको ऊ गतिशील स्वभावको देखिन्छ । समाजलाई शोषक रहित बनाउन उपन्यासको सुरुदेखि अन्तिमसम्म लागि रहेको छ त्यसैले ऊ प्रमुख पात्र हो । आफ्नो उद्देश्यलाई पूरा गर्ने ऊ साहसी पुरुष हो ऊ आफ्नो समाजका शोषकहरूलाई कारवाही गरेर शोषण मुक्त समाज निर्माण गर्न सफल भएको छ । सुरुदेखि अन्तसम्म सम्पूर्ण घटनामा ऊ उपस्थित रहेको र उसकै नेतृत्वमा समाज समाप्त भएकाले मञ्चीय प्रमुख नायक /पात्र हो ।

(ख) मानवीरे

मानवीरे उपन्यासको सहायक पात्र हो । ऊ हुलाकीको काम गर्ने गर्छ । उसले आफ्नो कर्तव्य पूरा गर्न सक्दैन र चिठीहरू खोलामा बगाइदिन्छ । ऊ समाजको कलङ्क हो । समाजका लागि प्रतिकूल प्रवृत्ति भएको पात्र हो । ऊ आफ्नो पेसाप्रति दत्तचित्त भएर लागेको देखिँदैन । ऊ निडर पात्र हो । गाउँले युवाहरू आफूमाथि लाग्दा पनि लड्न तमिसिन्छ । फटाहाहरूले लहैलहैमा लागेर मिली सकेको कुरालाई पनि पुनः मुद्दा हाल्छ र युवाहरूलाई जान बाध्य पार्छ । त्यसैले ऊ प्रतिकूल प्रवृत्ति भएको व्यक्तिगत स्वार्थमा लाग्ने व्यक्ति पात्र हो ।

(ग) गुञ्जलाल

गुञ्जलाल उपन्यासको पुरुष सहायक पात्र हो । ऊ फटाहा पात्र हो । सार्वजनिक जग्गा अरूलाई मिलाईदिएर पैसा लिने, विधालयको निम्ति उठाएको

खाद्यान्न बेचेर पैसा असुल्ने जस्ता कार्य गर्न भुत्कुके हुने गुञ्जलालले गरिब गाउँलेहरूको धेरै आर्थिक शोषण गरेको छ । गरिब गाउँलेहरूलाई डर धम्की देखाएर पैसा असुल्ने व्यक्ति हो । उसको पछाडि लाग्ने व्यक्तिहरू हरि, जगमान, ढकसिंह, बालसिंह, रमानजंग, हुन् । गुञ्जलाल र जगमान भएर अमेरिकाबाट आएको राहत खाद्यान्न पनि सदरमुकाममै बेचेर पैसा लिएका हुन् । विधालयको रकम हिनामिना गर्ने व्यक्तिहरू पनि जगमान र गुञ्जलाल नै हुन्छन् । तर जनताले खोजी गरेमा रकम बुझाउन समेत उनीहरू राजी हुन्छन् । उनीहरू पञ्चायती व्यवस्थाको शासकीय भ्रष्ट व्यक्तिहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने व्यक्ति हुन् । त्यस ठाउँमा मात्र होइन देशको सम्पूर्ण ठाउँमा त्यस्ता भ्रष्ट व्यक्तिहरू हुन्थे । त्यसैले गुञ्जलाल र जगमान शोषक र फटाहाका प्रतिनिधि पात्र हुन् । उनीहरू दुवै मञ्चीय पात्र हुन् । गुञ्जलाल व्यक्तिगत स्वार्थ भएको व्यक्ति पात्र हो ।

(घ) सन्तबीरे

सन्तबीरे उपन्यासको सहायक पात्र हो । ऊ गाउँको सामन्त फटाहा मानिस हो । ऊ बूढो पात्र पनि हो । ऊ हुलाकी मानवीरेलाई स्याङ्जा सदरमुकाममा गएर मुद्दा हाल्न उक्साउने व्यक्ति हो । कुलवीर र मानध्वज उसलाई सहयोग गर्ने व्यक्ति हुन् । उसले गरिब किसानहरूलाई कोदो, धानमा भुस मिसाएर बेच्ने गर्थ्यो । उधारो धानको चर्को व्याज असुल्ने गर्थ्यो । गाउँमा भगडा मिलाउन जान्थ्यो र भगडीयासँग पैसा असुल्थ्यो । ऊ धनी, सान र रबाफ भएको व्यक्तिमा गनिन्थ्यो । उसले गरिबलाई मान्छे नै गन्दैनथ्यो । घोडामाथि चढेर दुई/चार जना सुसारेका साथ गाउँ हिड्ने गर्थ्यो । उसले सबैलाई तँ भनेर बोलाउथ्यो उसमा धनको घमण्ड थियो । ऊ धनी सामन्त वर्गको प्रतिनिधित्व गर्ने पात्र हो । सन्तबीरे यस उपन्यासको प्रतिकूल मञ्चीय पात्र हो ।

(ङ) खगनसिंह

खगनसिंह बालककाल उपन्यासको सहायक पुरुष पात्र हो । उसलाई सबैले गाली गर्थे । ऊ सिधासाधा गाउँले जनताहरूलाई थर्काउने, धम्काउने ठगठाग गर्ने र

ढाटढुट गरेर खाने एक नामुद फटाहा थियो । उसले जनतालाई शोषण गरेर कमाएको पैसाले ठूलो घर बनाएको थियो । उसका दुई जना श्रीमती थिए । जेठी घरमा राख्ने र कान्छीलाई साथमा लिएर हिड्ने गर्थ्यो । गाउँमा भगडा पच्यो भने ऊ खुसी हुन्थ्यो । ऊ जिल्ला पञ्चायतको सभापति पनि हो । सभापति भएर गरिब जनताहरूको सेवा गर्नु पर्नेमा गरिबहरूलाई ठगेर खाने बानी उसको नराम्रो थियो । उपन्यासको अन्तिम अध्यायमा उसको भूमिका रहेकोले ऊ सहायक प्रतिकूल पात्र हो ।

(च) राम सिंह

राम सिंह बालककाल उपन्यासको सहायक पात्र हो । ऊ गरिब जनताको प्रतिनिधित्व गर्ने पात्र हो । गरिब जनताको मर्म बुझ्ने शिक्षित व्यक्ति हो । रामबाल, रतन, राकेश उस्तै पात्र हुन् । ऊ शोषकहरूलाई कारवाही गर्नुपर्छ भनी उक्साउने व्यक्ति हो । यस्तै राते, धनिराम, ठाकुर, राकेश, रतन, म पात्रलाई सहयोग गर्ने उपन्यासका सहायक पात्र हुन् ।

(छ) सेते बाबु

सेतेबाबु उपन्यासको सहायक पात्र हो । ऊ म पात्रको कान्छी बजैको बहिनीको छोरा हो । सेते म पात्रको पात्र गाईबाखा चराउन माछा मार्न, हिड्दाको साथी हो । सेते ज्यादै दुःख कष्ट सहन सक्ने सहनशील व्यक्ति हो । ऊ बिहान उठेदेखि साँझसम्म काम गर्ने पात्र हो । ऊ गाउँको अनपढ गरिब व्यक्ति हो । ऊ पैसा कमाउन भनेर भारत जान्छ । जादा रेलबाट साथीहरूसँग छुटिएर भारतमा नै हराएको पात्र हो । सेतेबाबुको चरित्रद्वारा गरिब अनपढ व्यक्तिहरू कसरी भारतमा गएर हराउँथे भन्ने कुरा व्यक्त गरिएको छ । सेते जस्ता हजारौ युवाहरू क, ख पढन पनि नजान्ने आफ्नो गाउँ जिल्ला गाविस पनि भन्न नजान्ने व्यक्तिहरू धेरै विदेशमा गएर अलपत्र परेका छन् त्यस्ता व्यक्तिहरूको प्रतिनिधित्व सेतेबाबुले गरेको छ । ऊ अत्यन्तै सोभो लाटो, पढ्न नजान्ने गतिहीन अनुकूल पात्र हो ।

(ज) गौण पात्रहरू

मनबहादुर उपन्यासको गौण पात्र हो । म पात्रलाई कटुसको कटेरोमा पढाउने शिक्षक हो । ऊ दोस्रो विश्व युद्धमा गोली लागेर आँखा गुमाएको व्यक्ति हो । बालबच्चालाई शिक्षित बनाउनु पर्छ भन्ने सोच भएको व्यक्ति हो । ऊ गाउँमा शिक्षा सुरुवात गर्ने प्रथम व्यक्ति हो । त्यस्तै दुर्गाबहादुर रानामगर, केमनसिंह थापामगर, सुनरसिंह रानामगर, रामशरण के. सी. शिक्षक नै हुन् उनीहरू पनि गौण पात्र हुन् मनबहादुरले जामुने डाँडा स्कूलमा पनि पढाए । उनी असल शिक्षक हुन् । त्यस गाँउमा शिक्षा आरम्भ गर्ने व्यक्तिहरू पेन्सन पकाएर आएका लाहुरेहरू हुन्थे । त्यसको प्रतिनिधित्व गर्ने व्यक्ति मनबहादुर हो । ऊ अनुकूल प्रवृत्ति भएको वर्गगत जीवन चेतना भएको गौण पात्र हो ।

उपन्यासमा आएर सानोतीनो भूमिका खेल्ने र कथानकलाई अघि बढाउने गौण रूप मै सहयोग गर्ने पात्र जस्तै हरि, डिलु, वीरसिंह, रिमलाल, रविलाल, मिने, टसमान बजै, बाजे, धनीराम, हवलदारहरू, पुलिसहरू, पसले, छ्यामाहरू आदि उल्लेख पात्रहरू हुन् । जुन गौण भूमिकाका दृष्टिले सम्झन योग्य छन् ।

पात्रविधानका दृष्टिले बालककाल उपन्यास सशक्त छ । उपन्यासमा अनपढ विदेशमा गएपछि घर फर्किन नसक्ने नेपालीको प्रतीक सेतेबाबु, शिक्षाको ज्योति फैलाउने पेन्सन पकाएर घाइते जीवन बिताउने व्यक्तिको प्रतीक मनबहादुर, समाजको शोषक फटाहको प्रतीक गुञ्जलाल, गजमान मुखिया, धनी शोषण गर्ने व्यक्तिहरूको प्रतीक खगनसिंह, प्रशासनमा काम गर्ने जनतालाई ठग्ने कर्मचारीको प्रतीकको रूपमा हुलाकी मनवीरे जस्ता पात्रहरू प्रयोग भएका छन् । समाजमा अन्याय अत्याचार हटाउनु पर्छ भनी सघर्ष गर्ने व्यक्तिहरूको प्रतीक म पात्र हो । समाज र देशमा नै अन्यायी र अत्याचारीलाई कारवाही गर्नु पर्छ भनी लाग्ने क्रान्तिकारीहरूका प्रतीकका रूपमा यस उपन्यासमा म लगायत अन्य पात्र प्रयोग भएका छन् । तसर्थ यस उपन्यासलाई प्रगतीवादी स्वर भएका उपन्यासको प्रतीक मान्न सकिन्छ ।

५.३.४. देश, काल, वातावरण /परिवेश

देश, काल र वातावरणलाई एउटै शब्दमा परिवेश भनिन्छ । यसले देश भन्नाले स्थान, काल भन्नाले समय वातावरण भन्नाले परिस्थिति बुझाउँछ ।

बालककाल उपन्यासको देश अथवा स्थान स्याङ्जा जिल्लाको एउटा ग्रामीण स्थान रहेको छ । जहाँ विभिन्न अन्धविश्वास कुरीति, गरिबी, अशिक्षा र विभिन्न अभावहरू रहेका छन् । ग्रामीण पहाडी मुलुकबाट सुरु भएको उपन्यासको कथावस्तुले विस्तारै देश र अन्य देशको परिक्रमा गरेको छ । यस उपन्यासको परिवेश मध्ये स्याङ्जा सुनौली, भारतको आल्मोडा, पोखरा, आदि उल्लेख्य स्थानका रूपमा लिन सकिन्छ ।

बालककाल उपन्यासको परिवेश पञ्चायती व्यवस्था भएको समय हो । यस उपन्यासमा २०१५/१६ साल तिरको घटनालाई लिएकोले यस समयमा भएका विकृति विसङ्गति शासकले जनतालाई हेर्ने दृष्टिकोण, जनताका रगतमा होली खेल्ने सरकार आदिको प्रत्यक्ष रूपमा विरोध गरिएको छ । जनताले आफ्नो हक अधिकार खोज्ने चलन थिएन । शोषकहरूले दबाएको परिस्थिति थियो । त्यस बेलाको हुकुमी शासन, अनिर्वाचित सरकार र त्यसबाट जनताले भोग्नु परेको कष्टकर जीवन चित्र यस उपन्यासमा उतारिएको छ । जनताले आफ्नो कर्तव्य र अधिकार नबुझिसकेको परिस्थितिमा उपन्यास सुरु भएको छ र आफ्नो हक अधिकार प्राप्त गर्नका लागि, आफ्नो खटनमा चल्ने सरकार बनाउनका निम्ति जनताले विद्रोह र क्रान्ति गर्नु पर्ने कुरा यस **बालककाल** उपन्यासले प्रत्यक्ष रूपमा नै बताएको छ ।

लिंगलिंगे डाँडो, सरडसेगाउँ, आर्केकोट, भागडी, गाबुडाँडा, आँधी खोला, तर्ले किचनास, विरुवा, स्याङ्जा बजार, नुवाकोट, जामुने डाँडा, माचाबारी, काहुली आदि विभिन्न ठाउँको समाजको जिउर्दा जाग्दो रूपको रमणीय चित्र खिचिएको छ । समाजमा थोरै व्यक्तिले मात्र सामान्य लेखपढ गर्न जान्दछन् । खगनसिंह जस्ता धनी मान्छेको चित्रण गरेकाले निम्न स्तर भएका समाजमा लेखिएको उपन्यास हो भन्ने बुझिन्छ । म पात्रले पढ्दै गरेको स्कूल निर्माण हुँदै गरेको र शोषकहरूले ठगेको चाल पाउने व्यक्तिहरू उपस्थिति भएकाले समाजमा विकास हुन लागिरहेको स्थितिको

दिग्दर्शन समेत उपन्यासमा प्रस्तुत भएको छ । उपन्यासकारको स्वच्छन्दतावादी लेखन र म पात्रको स्वच्छन्द विचार अनुरूप प्रकृतिको स्वच्छन्द मनोहर चित्रणको उच्च विशेषता बालककालको आफ्नो विशेषता बन्न पुगेको छ । उपन्यासमा महिलाहरूको उपस्थिति न्यून छ । त्यसो हुनुका कारण महिलाहरूमा चेतनाको विकास नभएको देखिन्छ, पुरुषहरूमा मात्र चेतना फैलाउँदै गरेको र शिक्षित हुँदै गरेको स्थितिलाई बालककालको परिवेशले समेटेको छ । यस्ता स्थितिलाई उपन्यासकारले चित्रण गर्न खोजेको देखिन्छ ।

५.३.५ दृष्टिबिन्दु

बालककाल उपन्यासको प्रमुख दृष्टिबिन्दु कर्ता 'म' पात्रका रूपमा स्वयम् लेखक नै आएका छन् । प्रथम पुरुषको केन्द्रीय परिधिमा 'म' पात्र उपस्थित भएको छ । केन्द्रीय दृष्टिबिन्दुबाट मुख्य पात्र 'म' को आन्तरिक स्थितिको चित्रण सूक्ष्मताका साथ रहेको छ । उपन्यासको सम्पूर्ण कथात्मक घटना म पात्रले नै प्रस्तुत गरेको छ । उपन्यासमा म पात्र स्वयम् लेखक भएकोले म पात्रको केन्द्रीयताको संलग्नता यसरी प्रस्टिन्छ :

“म धेरै सानो बालक छँदाको कुरो हो (पृ. २१)

“बालक कालमा पढ्ने बेला मैले अलि बढी अलि गर्दथेँ

“मैले घरमा अरू काम गर्न खोज्दैनथे ।

“म सँग बस्ने अरू दुई जनाजति साथीहरू पनि थिए । (पृ. ३७)

“यो अवस्थामा मैले केही कुरा थपेर सुनाउनै पर्छ जस्तो लाग्यो ।

मैले सुनाए,

“यो अदालत पनि पैसा हुनेहरूकै हो । गरिबहरूले यहाँ आएर एउटा पनि न्याय नपाउँदो रहेछ ..... जेलखानमा जानु पर्छ भने ठीकै छ ।

“मैले यति कुरा बोल्दा सबै कर्मचारीहरूले सुनिरहेका थिए । (पृ. ४६)

“मेरा जिजु बाजेहरू पनि कहिल्यै नपुगेको त्यस कारागारमा हामीहरू पुग्न थाल्यौं । (पृ. ४८)”

यस उपन्यासमा प्रथम पुरुषका रूपमा रहने म पात्र आन्तरिक दृष्टिकेन्द्रीय पात्रको रूपमा र स्वयम् उपन्यासकार म का रूपमा आएकाले केन्द्रीय दृष्टिकेन्द्रीय पात्रको प्रयोग भएको छ । उपन्यासको कथावस्तु, चरित्र, संवाद, परिवेश, उद्देश्यको औपचारिक निर्माण स्वयम् उपन्यासमा म पात्रले गरेका छन् ।

५.३.६ भाषाशैली

बालककाल उपन्यासको भाषाशैली सरल र स्पष्ट छ । शुद्ध नेपाली भाषाको प्रयोगले उपन्यास ज्यादै सुव्यवस्थित सहज र स्वभाविक देखिन्छ । सलल बगेको ठेट नेपाली भाषाको प्रयोग पाइन्छ । परिवेश अनुसार भाषा फरक हुनु स्वभाविकै हो । सुरुका दुई अध्ययमा गाउँपाखाका घाँस दाउरा काट्नेहरूले गाउने गीतको पनि प्रयोग भएको छ जस्तै :

लाहुरबाट कहिले छुट्टी आउला र,
साहुको भ्रूण कहिले चुक्ता होला र ?
अँधरी रानी बन,

भन् रोयो भन रुन्छ, पापी मेरो मन ।

यस्ता गीतहरूले डाँडा पाखा घन्किएको प्रसंग पनि भाषाको माध्यमबाट व्यक्त भएको छ । त्यस्तै सामान्य उखान टुक्काहरूको पनि प्रयोग गरिएको छ जस्तै :

- के खोज्छस् काँनो आँखा ।
- रात पच्यो अग्राख पलायो ।
- भोको गोरुले जोन्दैन क्यारे ।
- लाटो ठाउँमा गाँडो तन्नेरी ।
- नजाने गाउँको बाटै नसोध्नु ।
- फुटेको काँडी पनि थिएन ।
- अनिकालमा बिउ जोगाउनु हुलहालमा जिउ जोगाउनु ।

त्यस्तो अलङ्कारहरूको पनि प्रयोग भएको छ जस्तै :

- एक जनताले हाम्रो पक्ष लिएर बोले भैं गयो
- आसु पुच्छने उपाय भैं मात्र गयो आदि

उपमा अलङ्कारको प्रयोग पनि गरिएको छ ।

त्यस्तै डड .....ड .....डड, व्याक..... व्याक....., बुडुड.....बुडुड....., गट्..... गट्..... जस्ता अनुकरणात्मक भाषाको पनि प्रयोग भएको छ ।

त्यस्तै प्रगतिवादी लेखकहरू आफ्नो कृतिमा प्रगतिवादी क्रान्तिकारी नारा जुलुसका भाषाहरू पनि प्रयोग गर्छन् यस उपन्यासमा पनि प्रयोग भएको छ, जस्तै :

- अपील ! अपील ! अपील !
- शोषक जाली फटाहा मुर्दाबाद !
- सम्पूर्ण जनताहरू एकजुट होऔं !
- कसले जित्यो - जनताले !
- शोषक फटाहा - मुर्दाबाद
- सम्पूर्ण जनता एक हौ !

संरचनाका दृष्टिले हेर्दा कथावस्तु र घटनाक्रमलाई खण्डको संरचनामा आबद्ध गरेर प्रस्तुत गरिएको छ । आदि, मध्य र अन्त्यको राम्रो संयोजन छ । आदि भाग दुई वटा अध्यायसम्म छ भने मध्य भाग तीन र चार अन्तिम भाग पाँच अध्याय हो ।

आदि	[	आरम्भ	एक अध्याय
		सङ्घर्ष विकास	दुई अध्याय
मध्य	[	सङ्घटावस्था	तीन अध्याय
		चरम	चार अध्याय
अन्तिम	[	सङ्घर्षह्रास	पाँच अध्याय
		उपसंहार	

ठाउँठाउँमा पत्रात्मक शैलीको प्रयोग छ । तिमी पढ्न जाउ, पछिको भविष्यलाई सम्झनु पर्छ ..... (पृ. २७) अखवारीय शैली, संवादमा नाटकीयता, मार्मिकता,

सहजताले यस उपन्यासको शैली उत्कृष्ट र आकर्षक किसिमको हुन पुगेको छ ।
समग्रमा यस उपन्यासमा प्रयुक्त नेपाली भाषा व्यवहारिक र उत्कृष्ट छ ।

५.३.७ उद्देश्य

साहित्यिक कृतिहरूको रचना विभिन्न उद्देश्यले गरिए जस्तै बालककाल उपन्यास पनि उपन्यासकार लोकबहादुर थापामगरले समाज सुधारको चाहना राखेर समाजमा भएका कुलपित भावनाहरू हटाइनु पर्छ भन्ने उद्देश्यले लेखेका हुन् । समाजका निमुखा, गरिब, अशिक्षित जनताहरूको स्थिति देखाएर तीनको उद्धार हुनु पर्नेमा उनले जोड दिएका छन् । हुकुमी शासन चलाउने सामन्ती शोषक डाकाहरूको हैकम अब देशमा चलु हुँदैन भन्दै सम्पूर्ण नेपाली जनतालाई त्यसतर्फ प्रेरित गर्ने उद्देश्य राखेका छन् । जनतालाई बोल्न नदिने, पुस्तौ पुस्तासम्म कजाएर खान पल्केका सामन्त वर्गलाई निमित्त्यान्न पारेर जनताको पक्षमा बोल्ने, देशमा शिक्षा दीक्षाको व्यवस्था गर्ने उद्देश्यले उपन्यास लेखिएको छ । सर्वसाधारण निमुखा गरिबहरूका समस्या बुझ्ने व्यक्तिहरूको सरकार हुनुपर्छ भन्ने मुख्य लक्ष्य लिएर हिड्ने म पात्र त्यही मुक्तिको चाहना राख्ने पात्रको प्रतीक हो । म पात्र उपन्यासको मुख पात्र हो । समाजमा शोषक फटाहाहरूले गरिब निमुखालाई अत्यन्तै दुःख दिएको अवस्थालाई चिर्दै आफ्नो अधिकारका निमित्त गरिब जनतालाई उठ्न प्रेरणा दिनु नै बालककाल उपन्यासको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

छैटौं परिच्छेद

उपसंहार

साहित्यकार लोकबहादुर थापामगर २००९ साल आषाढ पाँच गते स्याङ्जा जिल्लाको अर्चले गा.वि.स., गाबुभाँगडी तीनमा तुलबहादुर र मनधरी थापामगरका एक्लो छोराका रूपमा जन्मिएका हुन् । उनले औपचारिक रूपमा स्नातकोत्तर सम्मको अध्ययन पूरा गरेका छन् । अध्ययन र अध्यापनकै सिलसिलामा प्रखर राजनैतिक, साहित्यिक, गैरसाहित्यिक, बौद्धिक र चिन्तनशील व्यक्तित्व बनाएका हुन् । उनका बुवा भारतीय सेनामा जागिरे भएकोले बाल्यकालीन समयमा उनले कुनै आर्थिक कठिनाइको सामना गर्नु परेन ।

२०१५ सालमा स्कूलमा भर्ना भएर औपचारिक शिक्षारम्भ गरेका थापामगरले विविध उतार चढाव र स्कूल परिवर्तनसँगै श्री जनज्योति मा.वि. विरुवा बजार, स्याङ्जाबाट तृतीय श्रेणीमा प्रवेशिका उत्तीर्ण गरेका हुन् । जीवनको उतारचढावकै क्रममा त्रि.वि. पृथ्वीनारायण क्याम्पसबाट प्रवीणता प्रमाणपत्र तह प्रथम श्रेणीमा र स्नातक तह तृतीय श्रेणीमा पास गरेका हुन् । २०३९ सालमा त्रि.वि. कीर्तिपुरबाट भूगोल विषयमा तृतीय श्रेणीमा स्नातकोत्तर तह पूरा गरेका हुन् । २०२७ सालदेखि नै राजनीतिक क्रियाशीलताले जेल जीवन पनि विताएका छन् । २०२६सालमा शोभा कुमारी रानामगरसँग दाम्पत्य जीवनमा बाँधिएका थापामगरका टोपबहादुर थापामगर छोरा अनि अमृता र अन्जु थापा छोरीहरू छन् । सुरुदेखि नै पिछ्छडिएको किसान तथा शोषित, पीडित वर्गलाई शासक वर्गमा पुऱ्याउने उद्देश्य लिएर राजनीतिमा लागेका थापामगरले स्याङ्जाको अर्चले गाविसको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, शैक्षिक विकासका लागि व्यक्तिगत, सामूहिक र साङ्गठनिक रूपमा सडकदेखि सदनसम्म सक्रिय रूपमा पहल गर्दै आएका छन् । प्रगतिशील नेता तथा साहित्यको प्रभाव उनका कृतिमा पाइन्छ । मार्क्स, लेनिनका विचारधाराबाट अनुप्रेरित भई राजनीतिमा लागेका थापामगर सादा जीवन उच्च विचार भएका व्यक्तित्व हुन् । सामाजिक क्रियाकलापमा सहजै सहभागिता जनाउने, व्यक्तिगत स्वार्थभन्दा सामाजिक स्वार्थलाई महत्व दिने,

पूँजीवादी, सामन्तवादी शासन व्यवस्थाको पतन तथा समतामूलक न्याययुक्त समाज निर्माणमा जोड दिने वामपन्थी नेता हुन् । पञ्चायती अत्याचारको विद्रोही तथा शोषित वर्गको हकहितका लागि आवाज उठाउने थापामगरले दुई महिना जेल तथा एक वर्ष सैनिक हिरासतमा क्रूर यातनाको अत्यन्त पीडादायी जेलजीवनको अनुभव सँगालेका छन् । पैतृक सम्पत्तिको अभाव नभएका थापामगरले आफ्नो कमाइबाट पोखरामा जग्गा किनेर घर बनाएका छन् । तीन सन्तानका बाबु थापामगरले २०४५ सालमा भीमा थापासँग दोस्रो विवाह गरेका हुन् । कान्छी भीमा तर्फबाट छोरा शिवबहादुर थापा र छोरी सकुन्तला थापाको जन्म भएको हो । उनले दुवै श्रीमतीलाई एक, एक घरको व्यवस्था पोखरा बजारमा गरेका छन् । जातीय संगठन विस्तारको क्रममा साथै पढाइको सिलसिलामा भारत र नेपालको विभिन्न जिल्लामा भ्रमण गरेका छन् । साठी वर्ष नाघे पनि अझै जोसिला देखिने थापा मगर देशभक्तिको भावना, देश निर्माणको चाहना, जातीय गौरव, मिहिनेत र परिश्रमबाट सुन्दर जीवन निर्माण गर्नुपर्ने धारणा भएका व्यक्ति हुन् । अन्याय अत्याचार दमनका विरुद्ध खुलेरै लागि पर्ने, सामाजिक कार्यमा सहजै सहभागिता जनाउने, बनावटीपन भन्दा औकातअनुसारको संस्कृतिलाई मान्यता दिने थापामगर राजनीति र साहित्य दुवै क्षेत्रमा सफल व्यक्तित्व हुन् ।

उनले जीवनका भोगाइ तथा अनुभवलाई साहित्यका कविता, गीत, उपन्यास समालोचना जस्ता विधागत रूप दिएका छन् भने राष्ट्रिय परिवेशको अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरी आफ्नो बौद्धिक विचार प्रकट गर्दै अनेक कृतिहरू लेखेका छन् । लोकबहादुर थापामगरले सामाजिक, राजनीतिक, साहित्यिक क्षेत्रमा सफल र अनुकरणीय भूमिका निभाएका कारण स्थानीय तहदेखि साहित्य तहसम्म आफ्नो विशेष परिचय बनाएका छन् भने अर्को तर्फ उनले गरेको साहित्यिक साधनाले थापामगरलाई कवि, उपन्यासकार, गीतकार, समालोचकसम्म बनाएको छ ।

थापामगर रमेश विकलको लाहुरी भैंसी र मोदनाथ प्रश्रितको देवासुर सङ्ग्राम आदिका प्रभावबाट साहित्यमा परिष्कृत बनेका हुन् । मगर साहित्यका सबै विधामा कलम चलाएका उनी नेपाली साहित्यको कविता, उपन्यास, समालोचना विधामा सफल मानिन्छन् ।

२०४८ सालमा रोस पत्रिकामा 'पोखरा' कविता प्रकाशित गरे पनि रङ्गीचकूड लीड (भोकाएकाहरूको गीत) (२०५०) गीत/कविता सङ्ग्रहबाट साहित्यमा प्रवेश गरेका हुन् । २०४७ सालमा मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापामगर समालोचना कृति प्रकाशन भयो । यसरी सुरु भएको साहित्यिक यात्रामा उनका बूढो घर (२०५७) कविता संग्रह, बालककाल (जजाबखट) (२०५२) उपन्यास, आखीरीयाड भगवान मालेलेसा (आखिरमा भगवान रहेनछन्) (२०६५) उपन्यास, कलेज बखट (२०६६) उपन्यास, सम्भनाका घाउहरू (आरमीड चमामरी) (२०६६) उपन्यास प्रकाशित छन् ।

थापामगरले आफ्ना कवितामा सामाजिक परिवेशमा दुःखीहरूले भोग्नु परेको दासता, पूँजीवादी सामन्ती व्यवस्था र साम्राज्यवादी शक्तिको विरोध, राष्ट्रविरोधी शक्तिप्रति घृणा, सामाजिक यथार्थ, देश निर्माणको स्वर तथा देशभक्तिको भावनालाई समेटेका छन् । शासकीय अन्याय अत्याचारको विरोध गरी प्रगतिशील राष्ट्र निर्माणमा जुट्नुपर्ने मूल स्वर दिने थापामगर प्रगतिवादी कविका रूपमा चिनिएका छन् । नेपाली समाजभित्र पसेर शोषित, पीडित जनताका पीर व्यथा, बाध्यता र विवशता तत्कालीन पञ्चायती शासकीय कुकृत्य, शोषण, दमन, कम्युनिष्ट कार्यकर्ताको सेवा भाव र समर्पण आदि विषयलाई समेटेर उपन्यास रचना गर्ने थापामगर पूँजीवादी सामन्त व्यवस्थाका पतन र वर्गहीन समतामूलक समाज निर्माणमा जोड दिने उपन्यासकारका रूपमा बालककाल उपन्यासबाट चिनिएका छन् । त्यस्तै सम्भनाका घाउहरू, आखिरमा भगवान रहेनछन्, कलेज बखट उपन्यासमा जीवनका सम्भनायोग्य क्षणहरू समावेश गरेका छन् ।

उनले वालिङ्ग प्राइभेट क्याम्पस स्याङ्जामा करिब डेढ वर्ष प्राध्यापन गरे । त्यसपछि त्रि.वि. पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा कास्कीमा २०३९ सालदेखि २०५७ सालसम्म करिब उन्नाइस वर्ष प्राध्यापन गरे । लामो समय प्राध्यापन गरेका थापामगरले स्वेच्छिक अवकासको जीवन विताएका छन् । राजनीतिक सामाजिक, साहित्यिक संस्थामा लागेका थापामगरले हर्क पुरस्कार (२०४८), राष्ट्रिय प्रतिभा

पुरस्कार (२०५३), जीतबहादुर सिञ्जाली मगर साहित्य पुरस्कार (२०६३) प्राप्त गरेका छन् ।

साहित्यिक कृति बाहेक 'मगर भाषा व्याकरण' (२०६८), मानव भूगोल (२०४८), प्रारम्भिक भौतिक भूगोल (२०४७), अन्ध जातिवादको विरोध गरौं (२०५६), मगरात स्वायत्तता बारे एक अध्ययन (२०५६), नेपाल परिचय (प्रश्नोत्तर) जस्ता विभिन्न पुस्तकहरू प्रकाशन गरेका छन् ।

'मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली मगर र रेखबहादुर थापामगर' समालोचना कृतिबाट उनी मगर साहित्यको खोज अन्वेषण गर्ने व्यक्तिको रूपमा परिचित हुन पुगेका छन् । मगर साहित्यको आदि कवित्व स्थापना गर्ने काम उनीबाट भएको छ । द्वय कवि रेखबहादुर र जीतबहादुर मगर साहित्यको आदि कवि हुन भन्ने कुरा प्रमाणित गरेका छन् ।

लोकबहादुर थापामगर शोषित पीडित वर्गकोसमस्याको चित्रण गर्दै पूँजीवादी शासन सत्ताको पतन, वर्गीय विभेदको अन्त्य तथा न्याययुक्त समतामूलक प्रगतिशील समाजवादी व्यवस्था निर्माणमा जोड दिने, राष्ट्रवादी प्रगतिवादी कवि, सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासकार जीवनीपरक समालोचक हुन् ।

प्रगतिशील लेखक संघ, संयुक्त जनमोर्चा नेपाल, पृथ्वीनारायण क्याम्पस प्राध्यापक, अखिल नेपाल जनजाति संघ, नेपाल मगर संघ, आदि जस्ता विविध संस्थाहरूमा क्रियाशील भएपनि कविता उपन्यास समालोचना, निबन्ध, गीत आदि साहित्यिक विधाहरूमा कलम चलाई थापामगर मगर साहित्य र नेपाली साहित्यको विकासमा योगदान पुऱ्याएकोले उनी एक सफल साहित्यकार हुन् ।

यसरी मगर साहित्यका विभिन्न विधामा र नेपाली साहित्यको कविता, उपन्यास, समालोचना विधाका साहित्यिक रचनाहरूको मूल्याङ्कन पछि लोकबहादुर थापामगर मगराँती र नेपाली साहित्यिक धरातलकै उत्कृष्ट प्रगतिवादी कवि, समाजवादी यथार्थवादी उपन्यासकार, जीवनीपरक समालोचक हुन् भन्न सकिन्छ ।

सन्दर्भग्रन्थ सूची

- अनुराग (२०६५), हिमपात, “आखिरमा भगवान रहेनछ”, पृ. ३१ ।
- आचार्य, मधुसूदन (२०६४), शालिग्राम गौतमको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- कार्की, पुन्यबहादुर (२०६४), कानूडलाम, थोत्रो घरलाई हेर्दा (वर्ष ७, अङ्क १), पृ. २० ।
- कोइराला, परशुराम (२०६३), सगुन स्याङ्जा विशेषाङ्क (वर्ष ४, पृ. १०), पृ. ६७-६९) ।
- जोशी, डिल्लीराज (२०६५), नारायणमान विजुक्छेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।
- दुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल (२०६३), नेपाली कविता र काव्य, काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
- त्रिपाठी, वासुदेव (डा.) (२०५०), नेपाली कविता भाग ४, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।
- थापामगर, लोकबहादुर (२०४७), मगराँती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली मगर र रेखबहादुर थापामगर, क्या. यामबहादुर (श्रीमति मनमाया बुढाथोकी मगर । ..... (२०५७), बूढो घर, पोखरा : पोखरा अफसेट प्रेस ।
- ..... (२०५८), बालककाल, पोखरा : पाहुर प्रकाशन ।
- ..... (२०६५), आखिरमा भगवान मालेलेसा, काठमाडौं : नेपाल मगर संघ ।
- ..... (२०६६), आर्मीट्च मामरी, काठमाडौं : सकून्टला ठापा मगर ।
- ..... (२०६६), कलेज बखट, काठमाडौं : सकून्टला ठापा मगर ।
- ..... (२०६७), मगर भाषा (ढूट) सिकौं, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- ..... (२०६८), मगर भाषा (ढूट) व्याकरण, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- थापा, हिमांशु (२०४२), साहित्य परिचय, चौथो संस्करण, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

दवाडी, नारायण प्रसाद (२०६४), समालोचक राममणि रिसाल, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

नेपाली वृहत शब्दकोश (२०६७), काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

पुन, तिलकप्रसाद (२०६४), राष्ट्रिय साप्ताहिक खबर पत्रिका हिमदूत (वैशाख २२-२८), पृ. १४ ।

प्रधान, कृष्ण चन्द्रसिंह (२०५३), नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार, तेस्रो संस्करण काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

बराल, कृष्णहरि र नेत्र एटम (२०५८), उपन्यास सिद्धान्त र नेपाली उपन्यास, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

मरासिनी, नारायण (२०६४), राष्ट्रिय स्वाभिमान साप्ताहिक (वर्ष ८, अङ्क ३४), पृ. ४ ।

राई, इन्द्रबहादुर (सन् १९७४), नेपाली उपन्यासका आधारहरू, दार्जिलिङ : नेपाली साहित्य परिषद् प्रकाशन ।

राई, राजकुमारी (२०६८), श्रीओम श्रेष्ठ रोदनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिचन्द्र क्याम्पस, घण्टाघर, काठमाडौं ।

समीक्षा, (२०६४), मियो, “वर्गीय दृष्टिकोणमा जातीय मुक्ति” (वर्ष ८, अङ्क ४), पृ. ३२ ।

संवाददाता, आदर्श समाज (२०६४), १३ जना किसानको ऋण मिनाहा (वर्ष १२, अङ्क ५४), पृ. ३४० ।

सुनुवार, दिलकुमारी (२०६५), गोपाल गुरुङको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

परिशिष्ट

शोधनायक लोकबहादुर थापामगरसँग लिइएको अन्तर्वार्ता

- 1_ तपाईंको जन्म कहिले भएको हो ?
- 2_ तपाईंको जन्मस्थानबारे पनि जानकारी दिनुहोस् न ?
- 3_ तपाईंको न्वारनको नाम, बोलाउने नाम र साहित्यिक नाम के हो ?
- 4_ तपाईंको बाबा आमाको नाम र उहाँहरूको जन्ममिति पनि बताइदिनुहोस्न ।
- 5_ माता पिताको पेशा, शिक्षा र उहाँहरूले पाउनुभएको सम्मान पदक भए बताइदिनुहोस् न ।
- 6_ तपाईंको बाजेको सन्तान/वंशजको तालिका वृक्ष चित्र नाम सहित बनाइदिनुहोस् ।
- 7_ तपाईं कुन चाहिँ छोरा ?
- 8_ तपाईंको पिताको रुचि र स्वभाव के कस्तो छ नि ?
- 9_ माता पिताको स्वास्थ्य कस्तो छ नि बताइदिनुहोस् न ?
- 10_ तपाईंको बाल्यकाल कस्को सहयोगमा बितेको थियो ?
- 11_ तपाईं बाल्यावस्थामा कस्तो स्वभावको हुनुहुन्थ्यो ?
- 12_ बाल्यावस्था, किशोरावस्थामा रोग, भोग र शोकको केही उल्लेखनीय घटना छन् कि ?
- 13_ तपाईंको बाल्यावस्थामा केही विलक्षणता र खुबी थिए ? कल्पना, चाहना, रुचि, उद्देश्य, सपना के के थिए र के के चाहिँ पूरा भए ?
- 14_ तपाईंको बाल्यकालको सपना र विपना बीच तालमेल र प्राप्ति कति मात्रामा मेल खाएको छ त ?

- 15_ तपाईको बालककालको साथीहरूको कुनै त्यस्तो नाम छ जो अलि नजिक छ र कहिल्यै भुल्न सक्नु हुन्न ?
- 16_ बाल्यावस्थामा तपाईलाई राम्रो लाग्ने कुरा व्यक्ति र मन पर्ने खेल के के हुन् ?
- 17_ तपाईका आफन्तहरूको सुख दुःखले तपाईका जवनमा पारेको प्रभाव ?
- 18_ तपाईका आफ्नो मुख्य गुरु कसलाई मान्नु हुन्छ र किन ? सहयोग गर्ने सहयोगी को को थिए ?
- 19_ तपाईले पढ्नुभएको स्वदेशी तथा विदेशी र क्याम्पसहरू कुन कुन बताईदिनुहोस् न?
- 20_ शिक्षा ग्रहण गर्ने क्रममा घटेका विशेष परिस्थिति र घटनाहरू केही छन् भने बताईदिनुहासेस् न ?
- 21_ तपाईको विचारमा शिक्षा, सभ्यता, स्रस्कृति र जीवन के हो ?
- 22_ तपाईको विचारमा साहित्य भनेको के हो ?
- 23_ तपाईलाई साहित्य सिर्जना गर्ने प्रेरणा कहाँबाट कसरी प्राप्त भयो ?
- 24_ तपाईको आफ्नो साहित्यमा मुख्य रूपमा के के देखाउन खोज्नु भएको छ ? तपाईको साहित्यको आदर्श व्यक्ति को हो ?
- 25_ तपाईले कस्तो प्रकारको साहित्य सिर्जना गर्नुभएको छ ? यथार्थ, काल्पनिक र गैर काल्पनिक ?
- 26_ तपाई साहित्यमा समाजको कस्तो पक्ष र व्यक्तिको मनस्थितिलाई देखाउन चाहनुहुन्छ ?
- 27_ तपाईलाई सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासकार भन्न मिल्छ ?
- 28_ प्रथम मगर भाषाका उपन्यासकार भन्दा कस्तो अनुभव गर्नु हुन्छ ?
- 29_ तपाईको वंशमा कोही साहित्यिक र राजनैतिक व्यक्तित्वहरू थिए ।

- 30_ तपाईले सिर्जना गरेको पहिलो साहित्यिक कृति कुन हो ? प्रथम प्रकाशित कृति ? त्यसको शीर्षक र विधा उल्लेख गर्नुहोस् न ?
- 31_ मगर भाषाका साहित्यमा लाग्नुका पछाडि के कारण छ ?
- 32_ तपाईको प्रकाशित फुटकर तथा कृतिको कालक्रमिक विवरण दिनुहोस् न ?
- 33_ लिखित तथा अप्रकाशित कृतिहरू छन् भने तिनको शीर्षक, रचना काल उल्लेख गर्नुहोस् न ?
- 34_ तपाईले मगर भाषा साहित्यका कुन कुन विधामा कलम चलाउनु भएको छ ?
- 35_ अबका दिनहरूमा कुन भाषाका साहित्य लेख्ने सोचमा हुनुहुन्छ ?
- 36_ तपाईले आफ्नो जीवनको कति वर्षदेखि साहित्य सिर्जना गर्नुभएको हो ?
- 37_ कुन कृतिबाट साहित्य लेखन सुरु गर्नुभो ?
- 38_ आफूलाई कुन विधामा साहित्यकार भन्नु रुचाउनुहुन्छ ?
- 39_ मगर साहित्य लेखनमा कसको सहयोग पाउनु भएको छ ?
- 40_ तपाईको विचारमा कविता, कथा, उपन्यास, नाटक, निबन्ध भनेको के हो ?
- 41_ तपाईलाई सबैभन्दा बढी मन पर्ने कवि वा साहित्यकार ?
- 42_ कुनै पनि साहित्यकारले रचना गरेको कृतिमा 'उसको जीवनको वास्तविक घटनाले धेरै प्रभाव पारेको हुन्छ' भन्छन् तपाई कति हदसम्म स्वीकार्नु हुन्छ, यसलाई ।
- 43_ हाल तपाई के काममा व्यस्त हुनुहुन्छ ?
- 44_ साहित्यिक सिर्जना गर्दा विविध प्रतीक र विम्बहरूको माध्यमद्वारा व्यक्त गर्नुलाई प्रतीकात्मक लेखक भन्छन् तपाईलाई पनि भन्दा हुन्छ ?

- 45_ मगर भाषा साहित्यको विकासमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउनु भएको छ । नेपाली भाषासाहित्यमा के कस्तो सोच छ ?
- 46_ तपाईंले आफूलाई कुन प्रवृत्तिका साहित्यकारभन्न रुचाउनुहुन्छ ?
- 47_ व्यक्तिगत प्रवृत्ति र साहित्यिक प्रवृत्तिमा तालमेल छ ?
- 48_ पाठ्यपुस्तक लेखक र साहित्य लेखनमा कस्तो भिन्नता पाउनु भो ?
- 49_ तपाईं भाषा साहित्य सेवालाई कस्तो सल्लाह र सन्देश दिनुहुन्छ ?
- 50_ तपाईंको प्रकाशोन्मुख कृतिहरू पनि छन् ? के के ? बताइदिनुहोस् न ।
- 51_ तपाईंको विवाह कति वर्षमा भयो ? विवाहको समयमा कति पढ्नु भएको थियो ?
- 52_ विवाह कुन ठाउँमा कुन वंशका कुन थरकी छोरीसँग भयो ?
- 53_ तपाईंको श्रीमती कति वर्षको हुँदा विवाह भयो ? हाल कति वर्षकी हुनुभयो ?
- 54_ श्रीमतीको बाबु आमाको नाम के के हो बताइदिनुहोस् न ?
- 55_ माता पिताको कुन चाहिँ छोरी तपाईंको श्रीमती हुनुहुन्छ र के गर्नु भो के गर्दै हुनुहुन्छ हाल ?
- 56_ पहिला पहिला त १ (एक) भन्दा बढी विवाह गर्ने चलन थियो । कतै तपाईंले पनि ?
- 57_ श्रीमतीको पढाई ? र नाम पनि बताइदिनुहोस् न ?
- 58_ तपाईंको वैवाहिक जीवन कस्तो छ ?
- 59_ तपाईंको यो सफल जिन्दगीमा श्रीमतिको सहयोग कति पाउनु भो ?
- 60_ विवाह पश्चात् यहाँको जीवनमा परेको सकारात्मक वा नकारात्मक प्रभाव ?

- 61_ तपाईको कार्य र व्यवहार प्रति तपाईकी श्रीमतीको कस्तो धारणा र दृष्टिकोण रहेको छ ?
- 62_ तपाईकी श्रीमतीको शिक्षा व्यवसाय, आदर्श र मान्यता के कस्तो रहेको छ ?
- 63_ आफ्ना आमा बाबु वा अन्य कुनै व्यक्तिको स्वभाव र त्यसले तपाई पारेको प्रभाव केही छ कि ?
- 64_ माता पिता वा पति पत्नीको स्वभावले केही प्रभाव पारेको छ कि ?
- 65_ तपाईले पढाईमा कति मिहिनेत गर्नुहुन्थ्यो ?
- 66_ बाबा आमाले तपाईलाई के बनाउने सोच लिनुभएको थियो ?
- 67_ कति वर्षमा एस.एल.सी. पास गर्नु भयो ? कुन कुन स्कुलमा पढेर एस.एल.सी. पास गर्नुभयो ?
- 68_ एस.एल.सी. दिनुभन्दा अगाडि नै शिक्षण पेसामा लाग्नु भएको हो ?
- 69_ एस.एल.सी., प्रमाणपत्र, स्नातक, स्नातकोत्तर तह कुन कुन संस्था र कुन कुन सालमा उत्तीर्ण गर्नुभयो ? बताइदिनुहोस् न ।
- 70_ पढाइलाई निरन्तर गर्नु भो कि केही पेसा पनि गर्नु भो ?
- 71_ राजनीतिमा पनि लाग्नु भएको जस्तो छ नि ? कहिले ?
- 72_ राजनीति र पढाइको क्रमसँगै हुँदा पढाइमा असर गरेन ?
- 73_ राजनीतिमा लाग्नुको उद्देश्य ? प्राप्त भो कि भएन ?
- 74_ हाल राजनीति क्षेत्रमा कस्तो भूमिका छ ?
- 75_ कुन पार्टीको विचारधारासँग आवद्ध हुनुहुन्छ ?
- 76_ तपाई कुन धर्मका विश्वास गर्नुहुन्छ ?
- 77_ तपाई धर्म र संस्कृतिलाई कस्तो रूपमा हेर्नुहुन्छ ?
- 78_ तपाईको पेसा व्यवसाय के कस्तो छ, थियो बताइदिनुहोस् न ।

- ७९_ तपाईको विचारमा राजनीतिक व्यक्ति कस्तो हुनुपर्छ ?
- ८०_ तपाईको कस्को के कस्तो प्रभावले राजनीतिमा लाग्नु भो ?
- ८१_ राजनीतिमा लागेदेखि हालसम्मको पद, संगठन र मिति बताइदिनुहोस् न ?
- ८२_ राजनीतिक जीवनमा के कस्ता आन्दोलनमा लाग्नु भयो ?
- ८३_ तपाईको विशेष रुचि ?
- ८४_ तपाईलाई मन पर्ने भाषा ?
- ८५_ मनपर्ने पत्रपत्रिका कुन कुन हो ?
- ८६_ मन पर्ने देश ?
- ८७_ तपाईको छोरा छोरी कति हुनुहुन्छ ? हाल के गर्दै हुनुहुन्छ ?
- ८८_ छोरा छोरीको नाम र पढाई पनि बताइदिनुहोस् न ?
- ८९_ तपाईको छोरा छोरीको शैक्षिक, बौद्धिक र आर्थिक अवस्था कस्तो छ ? ज्याष्ठादिको क्रमले बताइदिनुहोस् न ।
- ९०_ तपाईले लामो समय पि.एन. क्याम्पसमा पढाउनु भो भन्ने सुनेको छु कति वर्ष पढाउनु भो ? स्थायी कि अस्थायी ? किन छोड्नु भो ?
- ९१_ तपाईले के कस्ता शिक्षण विषय र क्षेत्रसँग सम्बन्धित कार्यहरू कहाँ कहाँ बसेर सम्पादन गर्नुभयो ? आजको कार्य क्षेत्र ?
- ९२_ राष्ट्र, अन्तर्राष्ट्रिय र जिल्लाहरूमा यहाँले गरेका कार्यहरू क्रमसँग उल्लेख गरिदिनु हुन्थ्यो कि ?
- ९३_ तपाईबाट सम्पन्न, धार्मिक, भाषिक र साहित्यिक कार्यहरू क्रमशः बताइदिनुहोस् न ?
- ९४_ तपाईले आफ्नो जीवनको प्रारम्भदेखि आजसम्म जातिगत कुन कुन संस्थामा कुन कुन रूपमा कहिलेदेखि कार्य गर्नु भयो ?

- १५_ तपाईको जीवन दर्शन, विश्वास, मान्यता र आदर्श के कस्तो रहेको छ ?
- १६_ तपाईका उल्लेखनीय सहयोगी व्यक्ति को को हुन् ? जो तपाई भुल्न सक्नुहुन्छ ?
- १७_ तपाईले स्वदेश र विदेशका कुन कुन ठाउँको कहिलेदेखि कहिलेसम्म कुन कुन सन्दर्भमा भ्रमण गर्नुभयो ?
- १८_ भ्रमणको सन्दर्भमा तपाईको अविस्मरणीय क्षण केही छन् कि ?
- १९_ तपाई अरूको कस्तो व्यवहार र स्वभाव रुचाउनु हुन्छ ?
- १००_ तपाईले प्राप्त गरेको मान, सम्मान, पदक र पुरस्कारहरू के के छन् ?
- १०१_ आफूले गर्नुभएको कुन कुन कार्यमा बढी सन्तुष्टि र असन्तुष्टि प्राप्त गर्नुभयो ?
- १०२_ तपाईलाई मन पर्ने संस्कृति कुन हो नि ?
- १०३_ तपाईलाई मनपर्ने खाना के हो नि ?
- १०४_ तपाईलाई मनपर्ने पुस्तक ? (आफ्नो बाहेक)
- १०५_ आफ्नो कुन पुस्तक बढी मन पर्छ र किन ?
- १०६_ तपाईलाई सबैभन्दा मन पर्ने खेल ?
- १०७_ तपाईलाई मनपर्ने भेषभूषा ?
- १०८_ तपाईलाई मनपर्ने जिल्ला र हिमाल कुन कुन हो ?
- १०९_ साहित्य लेखनको लागि कुन समय उपयुक्त लाग्छ ?
- ११०_ तपाईलाई असाध्यै मनपर्ने व्यक्ति को हो ?
- १११_ तपाईको उचाई कति छ ? बताइदिनुहुन्छ कि ?
- ११२_ तपाईको जीवनमा तपाईले गर्नुभएको सामाजिक कार्यहरू समग्रमा भनिदिनुहोस् न ?

- 113_ २०२७ सालको २ महिनाको जेल जीवनबाट के प्रेरणा पाउनु भो ?
- 114_ जेलमा रहँदा कस्तो दुःख सहनु भयो ?
- 115_ २०५८ सालको संकटकालमा १ वर्ष सैनिक हिरासतमा रहँदा कस्तो दुःख सहनु भयो ? अविस्मरणीय दुःखद क्षण के रत्यो ?
- 116_ सबैभन्दा सुखको क्षण ?
- 117_ बाबु भू.पू. सैनिक भए पछि त बाल्यावस्थामा पैसाको त खाँचो नै भए न है ?
- 118_ तपाईंको पहिलो कमाइले के गर्नु भयो ?
- 119_ क्याम्पसको पढाइ त बाबाको कमाइबाट नै पुरा गर्नु भो होला नि है ?
- 120_ कलेज पढ्दा पैसा नभएर दुःख पाएको केही घटना छ ? भए बताइदिनुहोस् न ?
- 121_ उपप्राध्यापक पदमा रहँदा पनि किन स्वेच्छिक अवकाशलाई रोज्नु भो ?
- 122_ लगभग १९ वर्षको जागिरे कमाइले के गर्नु भयो ?
- 123_ तपाईंको हालको आय स्रोत के के छन् ? त्यो आय के के काममा खर्च वा लगानी गर्नुभएको छ ?
- 124_ राजधानीमा कहाँ बस्नु हुन्छ ? आफ्नै घर होला नी ? को को बस्नुहुन्छ ? बताइदिनुहोस् न ।
- 125_ जेल जीवन जिउँदा कुनै आर्थिक समस्या त परेन ? भनिदिनु हुन्छ कि ?
- 126_ छोराछोरीको पढ्ने इच्छा त पूरा गर्नु भएको छ नि ?
- 127_ यो पनि बताइदिनुहोस् न तपाईंको तौल कति छ ?
- 128_ विहान कति बजे उठ्नुहुन्छ र के के कामहरू गर्नुहुन्छ भर्को नमानी बताई दिनुहोस् न ?

- 129_ वर्तमान अवस्थामा मगर व्याकरण प्रकाशन गर्नु भएको छ, नेपाली व्याकरण र मगर व्याकरणमा त ठूलो भिन्नता छ, होला नि ?
- 130_ तपाईंलाई कस्तो स्वभाव भएको व्यक्ति मन पर्छ ? तपाईं पनि त्यस्तै स्वभावको हुनुहुन्छ ?
- 131_ 'वीम्लीक' पत्रिका कति वर्ष सम्पादन गर्नु भयो ? यो कहिलेदेखि प्रकाशनमा आएको हो ? आजसम्म पनि निरन्तर प्रकाशन भइरहेको छ ?
- 132_ तपाईंले सम्पादन गरेका पत्रिकाहरू के के छन् ? कहिले देखि कहिले सम्म बताइदिनुहोस् न ?
- 133_ तपाईंको व्यक्तिगत विशेषता बताइदिनु हुन्छ कि ?
- 134_ मगराती साहित्यका आदिकवि जीतबहादुर सिञ्जाली र रेखबहादुर थापा नामक कृतिलाई कस्तो पुस्तक भन्नुहुन्छ ? समालोचना ? खोज/अनुसन्धान ? जीवनी ? चिनारी ? ..... ? किन ?